

ČETRT STOLETJA REPUBLIKE SLOVENIJE – izzivi, dileme, pričakovanja

Urednika:
Jure Gašparič in Mojca Šorn

25 LET SAMOSTOJNOSTI
REPUBLIKA SLOVENIJA

ČETRT STOLETJA REPUBLIKE SLOVENIJE – izzivi, dileme, pričakovanja

**Urednika:
Jure Gašparič in Mojca Šorn**

Ljubljana 2016

ZALOŽBA INZ

Odgovorni urednik dr. Aleš Gabrič

Jure Gašparič in Mojca Šorn (ur.)

**ČETRT STOLETJA REPUBLIKE SLOVENIJE -
IZZIVI, DILEME, PRIČAKOVANJA**

Recenzenta dr. Peter Vodopivec

dr. Žarko Lazarevič

Jezikovni pregled dr. Andreja Perič Jezernik

Oblikovanje Barbara Bogataj Kokalj

Tisk Medium d.o.o.

Naklada 300 izvodov

Založnik Inštitut za novejšo zgodovino

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)«1991/2016»(082)

ČETRT stoletja Republike Slovenije - izzivi, dileme, pričakovanja
/ urednika Jure Gašparič in Mojca Šorn. - Ljubljana : Inštitut za
novejšo zgodovino, 2016

ISBN 978-961-6386-67-8
1. Gašparič, Jure, 1977-
286054144

© 2016, Inštitut za novejšo zgodovino

Vse pravice so pridržane. Brez predhodnega pisnega dovoljenja izdajatelja je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev, objavljanje, predelava ali katera koli druga oblika uporabe tega dela ali njegovih delov, bodisi s fotokopiranjem, tiskanjem, snemanje ali shranitvijo in objavo v elektronski obliki.

KAZALO

Jure Gašparič in Mojca Šorn: Uvodne misli	7
Janez Šumrada: Mednarodno priznanje Republike Slovenije – pregled nekaterih ključnih vprašanj	9
Janez Štebe: Legitimnost mednarodnega pridruževanja države Slovenije: primer izkoriščanja arhiva družboslovnih podatkov.....	17
Jure Gašparič: Pisati politično zgodovino Republike Slovenije.....	27
Simona Kustec Lipicer: Od strankokracije do novega razvojnega modela države: ocena slovenske parlamentarne demokracije ob njeni petindvajsetletnici	39
Zdenko Čepič: Pred tem: nastajanje slovenske državnosti pred samostojno državo	53
Aleksander Lorenčič: Proučevanje gospodarske tranzicije – izzivi, zagate in rezultati.....	65
Damijan Guštin: Varnost in obramba Republike Slovenije: dileme in rešitve.....	71
Tomaž Pavlin: »Športna zgodba, stkana iz dejavnosti tisočev« (osamosvojitve in šport, tranzicija in dileme).....	85
Vesna Gotovina: Arhivsko gradivo državnih organov o procesih demokratizacije in osamosvajanja Slovenije	97
Kaja Širok: Predmet in spomin: pogled na muzejske zbiralne politike in pridobivanje historičnega gradiva zadnjega četrletja.....	109
Andrej Pančur in Mojca Šorn: Digitalni pristop k parlamentarni zgodovini: uporaba gradiva Državnega zbora v digitalni humanistiki.....	115
Bojan Godeša: Namesto sprave kulturni boj	127

Jurij Hadalin: Nezaželena dediščina? Historiografski diskurz o (drugi) Jugoslaviji.....	137
Janez Markeš: Se zgodovina ponavlja kot farsa?	145
Jurij Perovšek: Kaj reči? – ob petindvajsetletnici osamosvojitve.....	153
Imensko kazalo	163
O avtorjih.....	169

UVODNE MISLI

Četrto stoletje Republike Slovenije (1991–2016) je za mnoge relativen pojem. Nekaterim se obletnica ne zdi nič posebnega, drugi je zaradi številnih zavoženih poti v tem času sploh ne bi slavili, tretji bi spomin na 25 let od nastanka države posebej skrbno počastili. Ravno tako relativna je za zgodovinarje in slovensko zgodovinopisje; po eni strani leto 2016 ne predstavlja nikakršnega posebnega mejnika v zgodovini, po drugi pa 25 let obstoja slovenske države gotovo pomeni spodbudo za aktivnejši raziskovalni spopad s tem obdobjem. Razlogov za to – poleg že omenjenega jubilejnega – je več.

V tem času se je podoba Slovenije, njene družbe in nas samih docela spremenila. Procesi, ki so se začeli konec osemdesetih let 20. stoletja, so pustili globoko in temeljito zarezo. Izgrajeval se je nov politični in gospodarski sistem, lastninilo in denacionaliziralo se je premoženje, dogajale so se prej nepojmljive afere, spreminjala se je vloga Cerkve in civilne družbe, spreminjali so se odnos do držav naslednic Jugoslavije, odnos do preteklosti, do druge svetovne vojne in do osamosvojitve ... spreminjale so se navade. Nekoč so na evropskem vzhodu tajne službe zrle v življenja ljudi (kot je čudovito prikazano v filmu *Das Leben der Anderen*), danes se prostovoljno razgaljamo sami na Facebooku in Twitterju. Spreminjal se je jezik, tudi politični jezik, nastajali in izginjali so najrazličnejši izrazi: nacionalni interes, razumnik, tajkun, kadrovska cunami ... Pomlad ni le letni čas v tej državi niti ne politično prepričanje, je bolj državljanska drža, življenjski in svetovni nazor.

To je obenem čas, ki zajema tretjino povojne dobe in je daljši od časa (mirnodobnega) obstoja prve jugoslovanske države (slednjo pa prizadevno proučujemo več kot pol stoletja in imamo pred sabo še veliko izzivov). V tem obdobju je bilo po podatkih statističnega urada rojenih več kot pol milijona otrok, četrtnina prebivalstva države. To je naš čas, ki je še kako zrel za zgodovinopisno

obravnavo, ki je dogodkovno in problemsko nadvse poln in kliče po sistematični analizi. Toda to je hkrati čas, ki je še živ in prisoten. Dilem, povezanih z izzivom raziskovanja zgodovine Republike Slovenije, ki so lastne zgolj tej problematiki, tako zagotovo ne manjka.

Zaradi vsega omenjenega smo se na Inštitutu za novejšo zgodovino odločili organizirati posvet, na katerem smo detektirali in pobliže opredelili problematiko raziskovanja samostojne Slovenije. Temeljni cilj posveta, ki je potekal 15. in 16. junija letos na Inštitutu za novejšo zgodovino, ni bil pretenciozen, nihče ni imel namena napisati »velike zgodovinske resnice« o Sloveniji, usmerjen je bil v vzpostavitev metodološko, znanstveno in problemsko ustrezne osnove za nadaljnje raziskave.

Na posvetu je sodelovalo 16 strokovnjakov za različna področja (diplomatsko zgodovino, politično zgodovino in politične vede, gospodarsko zgodovino, arhivistiko, muzeologijo, digitalno humanistiko, filozofijo itn.), pri čemer smo upoštevali, da mej med vedami pri proučevanju sodobnosti skorajda ni več, obstajajo le skupni izzivi, ki se jih velja lotiti. Vsak od avtorjev je skušal s svojega vidika osvetliti četrstoletno problematiko in njihovi razširjeni prispevki sestavljajo pričujočo knjigo. V njej je zajetih precej različnih vidikov, kljub temu pa ni mogoče trditi, da prav vsi. Izdelek je bržkone sam po sebi ilustracija hitrega in razburkanega časa, kjer vsak vidi svoje prioritete.

Konec leta 1990, ko se je spreminjala politična podoba evropskega vzhoda, je nemški politolog Klaus von Beyme dejal, da je zlom realnega socializma pravzaprav metodološko »črni petek družboslovja«. Kolegom je očital, da raziskujejo in raziskujejo države, družbe in odnose, a ne vidijo, kaj se jim dogaja pred očmi, in ne zmorejo napovedati ničesar. To je tedaj držalo, padec berlinskega zidu je bil popolno presenečenje, ne le za družboslovce, tudi zgodovinarje (čeprav se slednji v glavnem zares ukvarjamo le s preteklostjo).

Tudi v tej knjigi ni točnih napovedi, kam gre Republika Slovenija. Drznemo pa si reči, da vsebuje nekaj vprašanj, poti do njih in odgovorov o naši bližnji preteklosti. Tako lahko državo vidimo bolje in drugače. Vse je namreč stvar perspektive. Predsednik nemškega Bundestaga Norbert Lammert je pred časom na vprašanje, ali je nemški politični sistem glede na aktualno dogajanje v krizi, odgovoril z znano krilatico, da ima nemški avtoklub ADAC več članov kot vse nemške stranke skupaj. Kako bi tudi lahko bilo drugače.

Janez Šumrada

MEDNARODNO PRIZNANJE REPUBLIKE SLOVENIJE – PREGLED NEKATERIH KLJUČNIH VPRAŠANJ*

Izvleček

Razprava povzema in deloma problematizira nekatera vprašanja, povezana s politiko najpomembnejših držav na mednarodni sceni – Ruske federacije, ZDA, Velike Britanije, Francije in Nemčije – glede priznanja neodvisnosti in samostojnosti Republike Slovenije (1991–1992).

Ključne besede

Republika Slovenija, mednarodno priznanje

* Zahvaliti se želim veleposlaniku zasl. prof. dr. Antonu Beblerju, ki je besedilo prebral in mi dal nekaj koristnih sugestij. Doc. dr. Rok Zupančič mi je posredoval v branje svojo še neobjavljeno razpravo o politiki ZDA do jugoslovanske krize in glede priznanja Slovenije, zatem pa ljubeznivo poskrbel, da sem lahko uporabil tudi njeno objavo. Razprava ne odraža nujno stališč resorja, pri katerem je avtor zaposlen.

Po Konvenciji iz Montevidea o pravicah in dolžnostih držav (*Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*, 1933)¹ državo definirajo štiri temeljne značilnosti: stalno prebivalstvo, ozemlje, vlada in »sposobnost vzpostaviti odnose z drugimi državami« (*capacity to enter into relations with the other states*, čl. 1). Čeprav navedena konvencija, ki je eden od mednarodnopravnih temeljev sodobnih meddržavnih odnosov, v isti sapi zatrjuje, da je »politični obstoj države neodvisen od priznanja s strani drugih držav« (*The political existence of the state is independent of recognition by the other states*, čl. 3), si je težko predstavljati novonastalo državo, ki si ne bi aktivno prizadevala za priznanje drugih držav, in mednarodnega priznanja ne bi imela za prioriteto svoje zunanje politike. Mednarodno priznanje namreč podeljuje državi status subjekta mednarodnih odnosov, kar je temeljna zunanjepolitična značilnost suverenosti. Mednarodno priznanje samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije je bilo seveda tudi popolna prioriteta zunanje politike v času pred in neposredno po nastanku slovenske države. Politično je to prioriteto z vso težo podpiral izid plebiscita o samostojnosti in neodvisnosti 23. decembra 1990, na katerem se je 88,5 odstotka volilnih upravičencev oziroma 95 odstotkov vseh udeležencev izreklo za samostojno slovensko državo. Diplomatsko prizadevanje za udejanjenje opisane zunanjepolitične prioritete je bilo pravzaprav jedro »skrivnosti države«, kot je intenzivni proces poetično poimenoval prvi slovenski zunanji minister.²

Prva priznanja slovenske neodvisnosti in samostojnosti so v skladu z načelom recipročnosti prišla od novih držav, ki so se osamosvajale istočasno z Republiko Slovenijo in so bile bodisi v enakem (Hrvaška, 26. junij 1991) ali pa podobnem mednarodnem položaju (bivše sovjetske republike Litva, Latvija, Estonija, Gruzija, Ukrajina in Belorusija, ki so se vzajemno priznale s Slovenijo v času od julija do septembra 1991). Močan obojestranski interes je bil pri tem temeljen za naglo medsebojno priznanje. Ne gre spregledati tudi stopnjevanega diplomatskega pritiska Zvezne republike Nemčije, v prvi vrsti naslovljenega na partnerice v tedanji Evropski skupnosti; nemška zvezna vlada je po daljšem obdobju prepričevanja drugih članic ES dne 19. decembra 1991 namreč uradno napovedala, da bo 15. januarja 1992 priznala neodvisno in samostojno slovensko državo; pri tem sta se ji pridružili nordijski državi Švedska in Islandija. S tem je Nemčija omahujoče evropske partnerice pravzaprav postavila pred (napovedano) izvršeno dejstvo. Listo

1 Konvencija iz Montevidea o pravicah in dolžnostih držav je med drugim objavljena na <http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml>. Prim. Petrič, *Zunanja politika*, str. 184.

2 Rupel, *Skrivnost države*.

bi lahko nadaljevali z Vatikanom (13. januar 1992), ki je zelo odmevno priznal Slovenijo v obliki nekakšnega uvoda v 15. januarja objavljeno priznanje celotne Evropske skupnosti.

Do avgusta 1992 je Slovenijo sicer priznalo 92 držav, nas pa v pričujočem besedilu vendarle zanima samo politika ključnih mednarodnih akterjev. Kot bomo videli, je večina na mednarodnem diplomatskem odru pomembnih držav zagovarjala t. i. pragmatično oziroma realistično politiko ohranjanja stabilnosti in ravnotežja sil, torej *status quo*, namreč ohranitev jugoslovanske federacije. Gre za politiko, ki se ni hotela, želela, mogla ... prilagajati nagli radikalizaciji krize v Jugoslaviji in se je prav zato, ker je močno zaostajala za spreminjajočo se politično realnostjo, hitro prelevila v svoje popolno nasprotje, namreč v utopično, preživelo vztrajanje pri priznavanju jugoslovanske federacije, tudi ko je ta že postala fikcija, in odklanjanju mednarodnega priznanja njenih naslednic. Od velikih igralcev na mednarodni diplomatski sceni je imela drugačno, v resnici pragmatično politiko, politiko izhajanja iz spremenjenih dejstev in njihovega priznavanja, samo ena država. Ni bilo naključje, da je bila to država iz geografske bližine Slovenije in da je med vsemi velikimi najbolj poznala vzroke in mogoče scenarije razpeta jugoslovanske krize, obenem pa je realistično ocenjevala priložnosti, ki jih je ta odpirala.

Danes je mogoče reči, da je nastanek samostojne Slovenije v marsičem nasledek velikih družbenih procesov, ki so konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let zamajali srednje- in vzhodnoevropski prostor pod sovjetsko dominacijo, kakršen se je oblikoval po drugi svetovni vojni, in ga zatem v temeljih preoblikovali. Potekali so v znamenju terminalne krize realnega socializma in naglega razvoja demokratičnih političnih gibanj v realsocialističnih državah. Brez padca berlinskega zidu (1989) in združitve Nemčije (1990), konca hladne vojne in bipolarne ureditve sveta, propada Varšavskega pakta in sovjetske dominacije nad srednjo in vzhodno Evropo, posledično pa tudi razkroja same Sovjetske zveze (1991), se ne bi mogla pojaviti, razviti politična gibanja za samostojnost in neodvisnost pri Estoncih, Latvijcih in Litvancih ob Baltiku oziroma jim ne bi uspelo, in ne bi bilo mirne razdružitve dotedanje češkoslovaške federacije v samostojni državi Češko in Slovaško. Okno priložnosti za vsa gibanja za neodvisnost in samostojnost v srednji in vzhodni Evropi, tudi za tisti, ki sta se razmahnila v Sloveniji in na Hrvaškem ob sočasnem poglobljanju in radikalizaciji jugoslovanske krize, se je lahko odprlo tako na široko tudi zaradi poloma politike *perestrojke* in *glasnosti* zadnjega sovjetskega voditelja Mihaila Gorbačova in

posledično zaradi dramatičnega upadanja mednarodnega vpliva ter nato zatona Sovjetske zveze, ki je do zadnjega zagovarjala ohranitev Jugoslavije. Uradna Moskva, katere temeljno zunanjepolitično vodilo je bil *status quo*, torej ozemeljska nedotakljivost in celovitost jugoslovanske federacije, je nato v času predsednika Ruske federacije Borisa Jelcina in njegovega zunanjega ministra Andreja Kozireva začela spreminjati svoje stališče do jugoslovanskega problema. Nedavno objavljena raziskava Andreja Stoparja, ki je deloma zasnovana na raziskovalcem že dostopnih sovjetskih/ruskih diplomatskih virih, nazorno opisuje njuno politiko preloma s tradicionalno podporo Moskve Beogradu oziroma Srbiji, ki je, kot se je Kozirevu *post festum* povsem nedvoumno zapisalo v časopisu *Izvestja* junija 1992, nastala v glavnem iz bojazni, da se bo Ruska federacija z izrazito prosrbsko držo osamila na Balkanu, v KEVS (predhodnici sedanje OVSE) in OZN. Ključna faza preobrata v ruski zunanji politiki je bila v formalni pragmatični prilagoditvi dejanskemu stanju in priznanju slovenske neodvisnosti 14. februarja 1992, ko je že postajalo jasno, da bodo novo državo po Evropski skupnosti kmalu priznale tudi ZDA. 30. maja 1992 sta sledila glasovanje Rusije v Varnostnem svetu OZN v podporo mednarodnim sankcijam proti Beogradu in izjava o »krepitvi tradicionalnih vezi prijateljskega sodelovanja z jugoslovanskimi narodi«. Moskva si je obenem celo zaželela biti »garant miru, svobode in neodvisnosti (...) suverenih držav, ki so nastale na ozemlju bivše Jugoslavije«.³

Slovenski javnosti je dobro znano, da so se ZDA, zmagovalke v hladnovojni blokovski konfrontaciji, dolgo opredeljevale kot garant *statusa quo* v Jugoslaviji, *eo ipso* torej proti samostojnosti in neodvisnosti njenih republik. Pri takšni politiki so vztrajale dobesedno do zadnjega, še v času znamenitega delovnega obiska ameriškega državnega sekretarja Jamesa Bakerja 21. junija 1991 v Beogradu, ko se je ločeno sestal z vsemi poglavitnimi akterji jugoslovanske krize, njegov neposredni politični cilj pa je bil preprečiti proglasitev neodvisnosti Slovenije in Hrvaške nekaj dni zatem. ZDA so bile sicer prve, ki so se jasno zavedale bistveno zmanjšane geostrateške vloge Jugoslavije ob koncu hladne vojne, je pa v njihovem interesu ostajala ohranitev gospodarsko in družbeno preurejene in demokratizirane Jugoslavije, ne njena fragmentacija oziroma »balkanizacija« po etničnih načelih. Politično so pri tem največ stavile na predsednika tedanje zvezne vlade Anteja Markovića in ga podpirale pri izvajanju njegovega reformnega programa, ne da bi povsem realno ocenjevale njegov dejanski vpliv in politično moč. Deloma so se ZDA tudi preveč zanašale na Evropsko skupnost in precenjevale

3 Stopar, *New Relations*, zlasti str. 711–713.

njeno realno možnost za upravljanje z jugoslovansko krizo, ki se je v praksi pokazala za protislovno in šibko.⁴ V svoji odlični, pravkar objavljeni razpravi, ki deloma temelji na analizi primarnih virov, deloma pa na intervjujih s predstavniki ameriške administracije in Kongresa iz obdobja 1990–1992, je Rok Zupančič oblikoval naslednjo kronologijo ameriške politike do Jugoslavije oziroma do samostojnosti in neodvisnosti Slovenije: 1. Obdobje *preprečevanja* razpada SFRJ in zavračanja samostojnosti in neodvisnosti Slovenije (od začetka 1990. let do 25. junija 1991); 2. Obdobje *prepričevanja* mednarodne skupnosti o nujnosti nepriznanja samostojnosti in neodvisnosti Slovenije (25. junij 1991–15. januar 1992); 3. Obdobje *obžalovanja*, priznanja neuspeha in iskanja izhodne strategije, ki je trajalo od priznanja ES do 7. aprila 1992, ko so ZDA priznale samostojno in neodvisno Slovenijo.⁵

Za izhodišče razmišljanja o odnosu Velike Britanije in Francije do samostojnosti in neodvisnosti jugoslovanskih republik jemljem na prvi pogled šokanten, anahronističen očitek britanskega zunanjega ministra, konservativca Douglasa Hurda (1989–1995) slovenskemu ministru za znanost in tehnologijo, da Slovenci s svojo neodvisno državo nastopajo kot rušitelji versajskega sistema,⁶ in – spet na prvi pogled nič manj šokantno – uradno izjavo predsednika Francoske republike François Mitterranda prvemu slovenskemu veleposlaniku ob slovesni predaji akreditivov v Elizejski palači 6. oktobra 1993, da si bodočnost Slovenije predstavlja »v okviru tretje Jugoslavije«, kar je močno odmevalo v sočasnih slovenskih medijih.

Ključ za razumevanje takšnih stališč seveda ni (zgolj) vprašanje (ne)obstoja Jugoslavije, temveč gre za globlji in širši odnos do radikalne preureditve dotedanega razmerja sil v celotnem prostoru geografske Evrope, ki so jo povzročili konec hladne vojne, propad vzhodnega bloka ter nemška združitev. V adut geostrateških sprememb v Evropi, združitve obeh Nemčij, sta Britanija Margaret Thatcher in Mitterrandova Francija privoljevali z vidnim odporom in velikim zavlačevanjem, nista pa se mu mogli odkrito zoperstaviti. Zavedali sta se namreč, da prihaja čas, ko bo združena Nemčija v Evropski skupnosti in širše uveljavila svojo »naravno prednost« (H. J. Morgenthau),⁷ namreč centralno geografsko lego, število prebivalstva in gospodarsko moč, ter naglo postala najpomembnejša članica ES. Mitterrand sam se je o vprašanih potencialnega zatona »francosko-nemške

4 Zimmermann, *The Last Ambassador*. Zimmermann, *Origins of a Catastrophe*.

5 Zupančič, *Preprečevanje, prepričevanje, obžalovanje*, zlasti str. 318 sl.

6 Pričevanje prof. dr. Andreja Umeka.

7 Morgenthau, *Politika med narodi*, str. 655.

lokomotive« kot gibala ES, upada mednarodnega pomena svoje države in vzpona moči združene Nemčije razpisal v znameniti knjigi *O Nemčiji, o Franciji* (1996), ki je nastala v času med koncem njegovega drugega predsedniškega mandata in smrtjo ter je v marsičem njegov politični testament. Ne more biti naključje, da sta preureditev razmerja sil v Evropi s poudarkom na dogajanju v srednji Evropi in na jugovzhodu istočasno tematizirala vodilna francoska geostrateška strokovnjaka devetdesetih let, Gabriel Wackermann in Georges Prévelakis.⁸ Vsi trije so razhod Češkoslovaške in krvavo jugoslovansko dramo z velikim nezaupanjem sprejemali tudi zato, ker sta padli dve večnacionalni državi versajskega sistema, ki naj bi med drugim funkcionalno zadrževali in blažili širjenje vpliva najmočnejše države srednje Evrope, obenem pa so vsi trije tudi svarili, da utegnejo nove države v srednji in jugovzhodni Evropi postati »mehki trebuh« prihodnjih nemških pritiskov. Kot je znano, se je francoska zadržanost do slovenske države začela krhati šele po koncu Mitterrandove dobe, podobno je bilo tudi v britanskem primeru, čeprav sta obe državi, skupaj z ostalimi članicami tedanje Evropske skupnosti, privolili v nemške argumente in 15. januarja 1992 priznali neodvisnost obeh dotedanjih severnih jugoslovanskih republik.

V luči pravkar povedanega bo treba vprašanje »simpatij« in »razumevanja« Nemčije za politični gibanji za neodvisnost severozahodnih jugoslovanskih republik ter zatem Kohlovo in Genscherjevo dejansko odločujočo diplomatsko-politično podporo tem prizadevanjem začeti raziskovati nekoliko širše, ne zgolj in samo z vidika slovenskih interesov in zunanjepolitičnih dejanj. Poleg uspehov slovenske diplomacije neposredno ob njenem rojstvu, ki so bili nedvomno veliki, bo treba natančneje preučevati za nas bistveni problem realnih interesov združene nemške države glede neodvisnosti Slovenije in Hrvaške. Prvi koraki pri tem preučevanju so že bili narejeni.⁹

8 Wackermann, *La Nouvelle Europe centrale*. Prévelakis, *Les Balkans*.

9 Ramet in Coffin, *Germany Foreign Policy*.

Viri in literatura

- Mitterrand, François. *De l'Allemagne, de la France*. Paris: Le Grand livre du mois, 1996.
- Montevideo Convention on the Rights and Duties of States – The Faculty of Law. Dostopno na: <http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml> (12. 7. 2016).
- Morgenthau, Hans J. *Politika med narodi. Borba za moč in mir*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1995.
- Petrič, Ernest. *Zunanja politika. Osnove teorije in praksa*. Ljubljana: CEP, ZRC SAZU, 2010.
- Prévelakis, Georges. *Les Balkans. Cultures et géopolitique*. Paris: Nathan 1994.
- Ramet, Sabrina in Letty Coffin. German Foreign Policy toward the Yugoslav Successor States, 1991–1999. *Problems of Post-Communism*, 48, January-February 2001, št. 1, str. 48–64.
- Rupel, Dimitrij. *Skrivnost države*. Ljubljana: Delo, Slovenske novice, 1992.
- Stopar, Andrej. New Relations in the Crumbling Times: Emerging Slovenia's Independence in Russian Diplomatic Sources (1990–1992). *Studia Historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije. Humanities and Social Studies Review*, 15, 2015, št. 3, str. 709–749.
- Wackermann, Gabriel. *La Nouvelle Europe centrale*. Paris: Ellipses, 1997.
- Zimmermann, Warren. *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and its Destroyers. America's Last Ambassador Tells What Happened and Why*. New York: Times Books, 1996.
- Zimmermann, Warren. The Last Ambassador. A Memoir of the Collapse of Yugoslavia. *Foreign Affairs*, 74, March-April 1995, št. 2, str. 2–20.
- Zupančič, Rok. Preprečevanje, prepričevanje, obžalovanje: ZDA, razpad SFRJ in diplomatsko (ne)priznanje neodvisnosti in samostojnosti Republike Slovenije (1990–1992). *Teorija in praksa*, 53, 2016, št. 2, str. 312–344.

Janez Štebe

LEGITIMNOST MEDNARODNEGA PRIDRUŽEVANJA DRŽAVE SLOVENIJE: PRIMER IZKORIŠČANJA ARHIVA DRUŽBOSLOVNIH PODATKOV

Izvleček

V prispevku predstavljamo nekaj možnosti uporabe podatkov, ki so na voljo v Arhivu družboslovnih podatkov (ADP) in pri z njim povezanih ponudnikih, za analizo problematike mednarodnega povezovanja Slovenije. Osvetljujemo različne pojmovne vidike podpore, ki se zrcalijo v spremenljivkah, kot sta zaupanje ustanovam in zadovoljstvo z njihovim delovanjem. Poudarili smo različne možnosti problemsko usmerjenega iskanja, pregledovanja in analize podatkov. Zaključili smo z ugotovitvijo o velikem potencialu podatkov za uporabo pri poučevanju in za različne interdisciplinarno zasnovane raziskave preteklosti in sodobnosti.

Ključne besede

politična podpora, mednarodne ustanove, EU, OZN, NATO, informacijska pismenost, družboslovni podatki, sekundarna analiza

Uvod

Država Slovenija se je v obdobju od osamosvojitve pridružila trem osrednjim mednarodnim ustanovam – OZN, EU in NATO. Članstvo v OZN so državljani posredno podprli s plebiscitom leta 1990, pridružitve EU in NATO pa s podporo na referendumu. Za razumevanje ozadja tovrstnih odločitev si lahko pomagamo s podatki sočasnih anketnih raziskav, ki so na voljo za podrobne analize. V prispevku bomo predstavili nekaj možnosti, kako bi lahko podatke, ki so na voljo v Arhivu družboslovnih podatkov (ADP) in pri z njim povezanih podatkovnih arhivskih ponudnikih, uporabili za dodatno osvetlitev problematike mednarodnega povezovanja Slovenije z vidika oblikovanja podpore javnosti. Različna aktualna dogajanja, kot sta britanska odločitev o izstopu iz EU ali pa včlanitev Črne Gore v NATO, nam nakazujejo široko polje mogočih razlag in položajev, v katerih deli javnosti in različna interesna ozadja pripeljejo do dostikrat usodnih odločitev. Zaradi tega je razumevanje tovrstnih ozadij in njihovega gibanja v času lahko koristno za premislek o tem, kako naj se mednarodne ustanove in različni nacionalni akterji obnašajo in kakšne cilje naj si zastavijo v svojih ravnanjih.

Predstavitev problema

Podpora političnim ustanovam se, kot je zastavljeno znotraj uveljavljenega pristopa teorij o demokratičnem političnem sistemu, zagotavlja skozi moralno in instrumentalno podlago.¹⁰ Prva izraža prepričanje, da ustanove dolgoročno predstavljajo pravično ureditev in so torej skladne z demokratičnimi vrednotami, kar jim zagotavlja legitimnost. Druga je povezana z njihovim delovanjem, odzivnostjo na pobude in s tem, ali prinašajo rezultate, ki se od njih pričakujejo, skratka z učinkovitostjo.

Na podlagi navedene konceptualizacije politične podpore lahko nanizamo ves spekter različnih vrst odnosa do različnih posameznih objektov politične podpore. Vprašanje vrst politične podpore kot izraženega odnosa do objekta je pomembno kot izhodišče za pojasnjevanje njihovega ozadja, kar je običajno eden od ciljev analize podatkov.

Odnose lahko v eni skrajnosti karakteriziramo v skozi politično delovanje izraženo naklonjenost, ki se kot mnenje izraža v referendumski odločitvi.¹¹ Ta, formalizi-

¹⁰ Lipset, *Political man*.

¹¹ Prim. Szczerbiak in Taggart (ur.), *EU Enlargement and Referendums*.

rana kot volja večine v okviru pravil političnega delovanja, predstavlja konsenzualno sprejet način demokratičnega sprejemanja odločitev. V anketnih podatkih lahko na podlagi odgovorov posameznika sledimo napovedim delovanja (kako nameravaš glasovati na referendumu), hipotetičnemu delovanju (kako bi glasoval, če bi referendum bil) ali pa poročilu o preteklem delovanju (kako si glasoval).¹² Lahko analiziramo tudi uradne podatke referendumov, denimo v povezavi s prostorskimi značilnostmi volilnih enot.¹³ Ali pa podatke, zbrane na izhodu z volišč (t. i. *exit pool*). Referendumske odločitve lahko izhajajo iz globoko zasidranih vrednot in na njih utemeljeni emocionalni naklonjenosti, lahko pa izvirajo iz hladne preračunljivosti glede koristi, ki si jih obetamo, se pravi, da se v njih izražata vidik legitimnosti in učinkovitosti. Zanimivo je lahko ravno to, kaj pri kom prevlada v določenem trenutku.¹⁴

Odnos do različnih političnih objektov, naj gre za znane osebnosti iz političnega življenja, politične stranke, nacionalne ustanove, kot so sodišča, vlada, parlament, pa tudi nadnacionalne ustanove, kot so OZN, NATO in EU, če v njem prevladujejo moralna prepričanja, opredeljujemo in merimo skozi zaupanje. To običajno izraža neko dalj trajajočo in precej stabilno naklonjenost, ki predstavlja kapital v smislu ohranjanja legitimnosti ustanov, tudi ko te občasno ne izpolnjujejo pričakovanj. Govorimo lahko tudi o postopni eroziji zaupanja, če se pomanjkljivosti tudi na dolgi rok ne odpravljajo in ni videti odziva in odgovornega delovanja. Nasprotno pa vidik učinkovitosti delovanja ustanov, če se pogovarjamo o anketnih podatkih iz splošne populacije, običajno merimo s pomočjo ocen zadovoljstva posameznikov z delovanjem posameznih ustanov in akterjev.

Odprte možnosti nadaljnjih analiz podatkov

Podatki, ki so na voljo v ADP, so večinoma nastali v okviru akademskih projektov, ki so se po možnosti zaključili z objavami zaključkov. Vendar možnosti za analize, ki jih ponujajo podatki, s tem še zdaleč niso izčrpane. Tu lahko nakažemo dva prevladujoča pristopa, s katerima – in z njuno kombinacijo – se odpira neomejeno veliko različnih mogočih analiz.

Izhodišče predstavlja opisni pristop, ki uporablja logiko primerjave za prikaz stanja na določenem področju. Lahko primerjamo razširjenost zaupanja in zado-

12 Central Archive, *Central and Eastern Eurobarometer 1990–1997*.

13 Prim. Repolusk, Geografska analiza volitev leta 1990.

14 Gl. npr. analizo podatkov CEEB: Štebe, Support for the European union from a comparative perspective.

voljstva ter napovedi referendumске odločitve v času in med državami. Zanima nas širok spekter različnih vrst odnosa do različnih objektov, vključno s tem, koliko so posamezniki informirani in ali sploh poznajo posamezne organizacije. Dostop do podatkov iz različnih obdobj omogoča tovrstne primerjave. Ali je položaj v Sloveniji v določenem obdobju kaj posebnega v primerjavi z drugimi državami? Če nas denimo zanima odnos do NATO, kako se v njem odražajo kulturne in geopolitične danosti, če primerjamo države, kot so Poljska, Slovenija, Srbija in Črna gora? Nekatere raziskave, ki so bile tematsko povezane z volitvami in ostalimi aktualnimi temami, vsebujejo tudi vprašanja o odnosu do NATO; očitno gre za eno od tem, o katerih so se vodile razprave.¹⁵

Drugi pristop, ki mu pravimo pojasnjevalni pristop, se ukvarja z vprašanji kot so: kdo so zmagovalci in kdo poraženci pridruževanja; čigav projekt je to bil; kako ocenjujejo posledice, če razlikujemo elite, različne generacije, ločujemo glede na ideološko in politično usmerjenost...

Kombinacija obeh pristopov vodi v zahtevno »večnivojsko« analizo, kjer nas zanima, kateri dejavniki so v ozadju politične podpore in kako se njihovo delovanje spreminja, npr. v zvezi z EU, kakšna so bila pričakovanja v različnih obdobjih, pred, po osamosvojitvi, v času pridružitvenih pogajanj in pa v času polnega članstva. Po eni strani se spreminja samo delovanje ustanov, gredo skozi institucionalno preobražanje, nosilci funkcij se menjajo, politike prinašajo različne rezultate. Po drugi strani se spreminja perspektiva, skozi katero se oblikuje odnos, govorimo o fluidnih in mešanih družbenih identitetah,¹⁶ glokalizmu, spreminjanju ideoloških usmerjenosti in vrednot, npr. odnosa do NATO v povezavi z odnosom do kapitalizma, prislovičnega antiamerikanizma Slovencev. Ali pa je pomembnejša perspektiva skozi vrednote varnosti, mednarodnega vpliva in antimilitarizma?

Primer »podatkovnega novinarstva« predstavlja še drugačno, v aktualnost usmerjeno in s podatki obogateno analizo medijskega dogajanja. Aktualni referendum o izstopu iz EU predstavlja poligon za različne tovrstne analize, pri katerih je poudarek ravno na izkoriščanju različnih možnosti obstoječih razpoložljivih podatkov.¹⁷

15 Npr. Markowski et al., *Polish National Election Study 2001*. Bačević, *Jugoslovansko javno mnenje*, 1995.

16 Mlinar in Štebe, *Odpiranje v svet v zavesti Slovencev in Slovenk*.

17 Simpson, *Making Sense of Brexit*, <http://blog.ukdataservice.ac.uk/making-sense-of-brex-it-the-data-you-need-to-analyse/>. Za pojasnjevalno usmerjeno poglobljeno analizo gl. npr. Simpson in Loveless, *Another chance?*.

Primer iskanja podatkov

Pri iskanju podatkov za določen namen si lahko pomagamo s spletnim katalogom.¹⁸ Podatki različnih raziskav, ki so na voljo, so dokumentirani v elektronski obliki. Poleg samega opisa raziskave in njene metodologije so anketni podatki opisani tudi na ravni posameznih spremenljivk v datoteki. Najbolj podrobno raven opisa spremenljivk predstavlja polno besedilo vprašanja in pripadajočih mogočih odgovorov, kakor se je pojavilo v vprašalniku. Lahko si pomagamo tudi s povzetkom in predmetnimi oznakami, ki pa so manj podrobne. Če imamo jasno predstavo o temi, ki nas zanima, kot denimo v našem primeru, ko želimo izvedeti, kakšne podatke imamo na voljo za analizo odnosa do mednarodnih ustanov, lahko tako iščemo z možnostjo »zahtevnega iskanja«, kjer nam seznam zadetkov izlušči, pri katerih spremenljivkah se v besedilu vprašanja pojavljajo posamezne besede in njihove kombinacije (Slika 1).

Slika 1: Možnost naprednega iskanja znotraj kataloga ADP.

Zadetki iskanja predstavljajo niz opisov raziskav, v katerih se pojavlja ena ali več spremenljivk z ujemajočim besedilom. Spremenljivke si lahko ogledamo v polnem opisu metapodatkov, in če po vsebini ustrezajo našim analitičnim potrebam, si jih lahko označimo kot kandidate za nadaljnje analize (primer Slika 2).

¹⁸ Katalog Arhiva družboslovnih podatkov Nesstar, <http://nesstar2.adp.fdv.uni-lj.si/webview/>.

Arhiv družboslovnih podatkov

Dataset: [SJM122] Slovensko javno mnenje 2012/2 : Evropska družboslovna raziskava

Evropska družboslovna raziskava

Variable B8: zaupanje – Organizaciji združenih narodov OZN

PREQUESTION TEXT
Prosimo, da s pomočjo lestvice od 0 do 10 ocenite, kakšno vi osebno zaupate vsaki od naslednjih ustanov. 0 pomeni, da ustanovi sploh ne zaupate, 10 pa, da ji povsem zaupate. Naprej ...

LITERAL QUESTION
B8 Organizacija združenih narodov OZN

Value	Categories	N	%
0	sploh ne zaupam	120	11.1%
1		53	4.9%
2		86	8.0%
3		124	11.5%
4		137	12.7%
5		241	22.3%
6		108	10.0%
7		111	10.3%
8		66	6.1%
9		24	2.2%
10	povsem zaupam (na vem)	9	0.8%
99	(brez odgovora)	2	

SUMMARY STATISTICS
Valid cases 1079
Missing cases 178
This variable is numeric

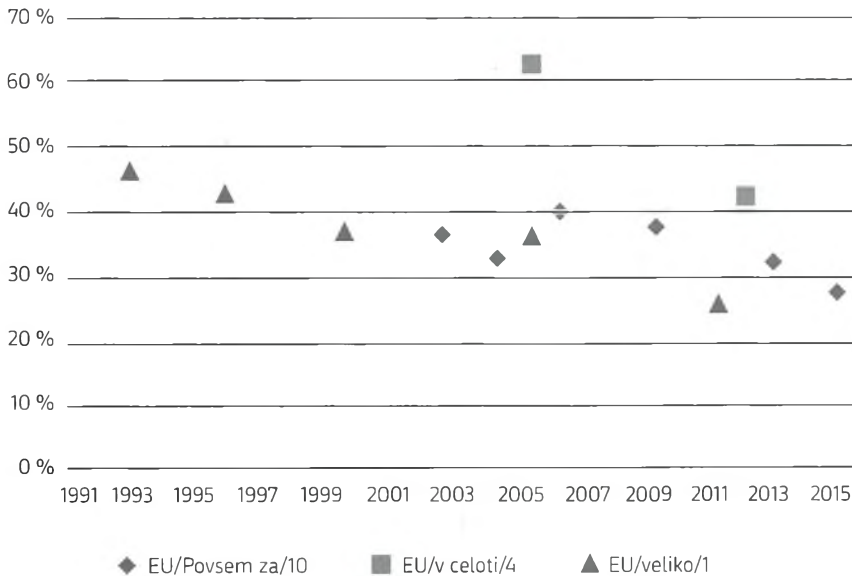
Slika 2: Rezultat iskanja, seznam zadetkov spremenljivk v posameznih raziskavah.

Metodološki razmislek pri izboru podatkov

Pri izboru spremenljivk smo pozorni na dostopne metapodatkovne opise. Pri opisnem pristopu nas zanimata časovna in prostorska (geografska) razsežnost pojava; npr. Politbarometer kaže mikrodinamiko v mesečnih pregledih. Vendar je primerljivost podatkov odvisna od metode zbiranja. Politbarometrijska raziskava je bila izvedena telefonsko na vzorcu polnoletnih prebivalcev, ki so imeli stacionarni telefonski priključek. Ti podatki lahko zaradi načina izvedbe odstopajo od podatkov ankete Slovensko javno mnenje, ki se izvaja z osebnim obiskom anketarja na domu anketiranca.

Odvisno od oblike vprašanja (besedila, položaja v vprašalniku, konteksta raziskave ipd.) lahko pričakujemo nekoliko drugačne odgovore, zato je priporočljivo preveriti tovrstne podrobnosti. Na Grafu 1 so predstavljeni opisni rezultati treh verzij lestvic odgovorov: 0 – »sploh ne zaupam« do 10 »povsem zaupam«, 1 »sploh

nič ne zaupam« do 4 »v celoti zaupam« ter vprašanje o zaupanju z odgovori 1 »veliko« do »sploh ga ni«. Lestvice imajo različno število mogočih stopenj, nekatere se začnejo z negativno oceno, druge s pozitivno, ena od lestvic ima sredino, drugi dve samo pozitivni in negativni pol. Običajno tovrstne podrobnosti vplivajo na dane odgovore, kar se vidi iz različnih deležev podpore v sočasno izvedenih anketah (seštete so ocene pozitivnega zaupanja).

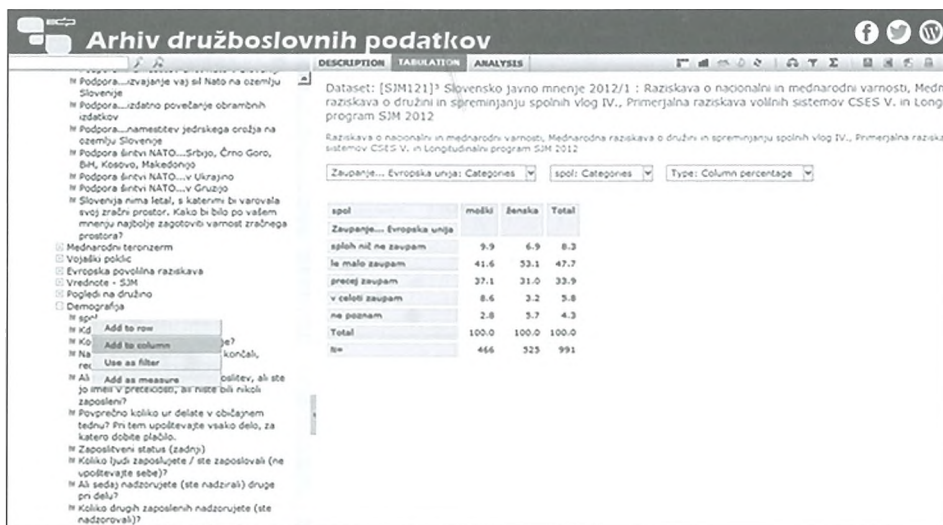

Za pojasnjevalni pristop je pri izboru podatkov pomembno upoštevati, katere ostale spremenljivke so na voljo za namen analize. Denimo primer analize mednarodnih podatkov, ki se ukvarja z vprašanjem, od česa je odvisno pogosto ujemanje med zaupanjem in podporo na ravni EU in nacionalni ravni, ki je v okviru večnivojskega odnosa do oblasti lahko odvisno od konstelacij v posameznih državah. Na mikroravni anketnih podatkov poleg odvisne spremenljivke zaupanje v EU parlament uporablja spremenljivke: zaupanje v nacionalni parlament, bližina vladajoči stranki, zadovoljstvo z delovanjem javne uprave, posplošeno zaupanje, zanimanje za politiko, ideološka usmerjenost itd.¹⁹

Poleg vsebine podatkov sta pomembni njihova urejenost in dostopnost. Podatki, ki so podrobno dokumentirani, ki so harmonizirani med različnimi državami ali obdobji in ki so takoj dostopni, bodo prej pritegnili zanimanje za

¹⁹ Munoz et al., Institutional trust and multilevel government.

nadaljnje raziskave. Zanimivost analiz se začne, ko uporabnik podatkov začne iskati povezanosti (korelacije) med različnimi spremenljivkami. Za laične uporabnike je pri tem lahko pomembna možnost preprostih sprotne analiz prek spletnega vmesnika, kot kaže primer preproste analize povezanosti med spolom in zaupanjem v EU²⁰ (Slika 3).

Slika 3: Primer analize povezanosti med spremenljivkami na portalu ADP.

Razprava in zaključek

Različnih dostopnih podatkov in z njimi povezane literature je zelo veliko, več, kot jih lahko obdela posameznik. Z dostopom do podatkov se odpirajo možnosti preverjanja in dopolnjevanja ugotovitev drugih, pri tem pa je pomembno dokumentiranje metodoloških značilnosti in dosledno navajanje uporabljenih podatkov, postopkov predelave podatkov, načina predavitve itd.

Seznanjanje z delom s podatki je lahko tudi spodbuda za oblikovanje državljanske znanosti, delo s podatki se lahko vključi kot pripomoček pri poučevanju. Navsezadnje na ta način ne populariziramo samo znanosti, pač pa lahko spodbudimo tudi kritično razmišljanje in osveščeno državljsko držo.

Z dostopom do raznovrstnih podatkov, kot so »veliki podatki«, podatki digitalne humanistike, kot so digitalizirana arhivska gradiva, jezikovni korpusi,

vkjučno z družbenimi mediji, sočasni in pretekli uradni podatki – npr. podrobni referendumski podatki, prepisi sej parlamenta ipd., lahko še obogatijo in razširijo možnosti njihove izrabe. S tem se odpirajo tudi nove možnosti sodelovanja različnih infrastrukturnih enot, kot so DARIAH, pri kateri sodeluje SIstory, CESSDA z ADP, ESS, in možnosti meddisciplinsko zasnovanih raziskovalnih projektov.

Viri in literatura

Bačević, Ljiljana. *Jugoslovansko javno mnenje 1995*. *GESIS Data Archive, Cologne*, 1997. ZA2910 Data file Version 1.0.0, doi:10.4232/1.2910

Central Archive for Empirical Social Research. *Central and Eastern Eurobarometer 1990–1997: Trends CEEB1-8*. European Commission [Principal investigator]. *GESIS Data Archive, Cologne*, 1997. ZA3648 Data file Version 1.0.0, doi:10.4232/1.3648.

Hafner - Fink, Mitja, Janez Štebe, Brina Malnar, Samo Uhan in Slavko Kurdija. *Slovensko javno mnenje 2012/1: Raziskava o nacionalni in mednarodni varnosti, Mednarodna raziskava o družini in spreminjanju spolnih vlog IV., Primerjalna raziskava volilnih sistemov CSES V. in Longitudinalni program SJM 2012 [datoteka podatkov]*. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2012. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2013. ADP - IDNo: SJM121.

Katalog Arhiva družboslovnih podatkov Nesstar: *Nesstar ADP*. Dostopno na: <http://nesstar2.adp.fdv.uni-lj.si/webview/> (5. 7. 2016).

Lipset, Seymour Martin. *Political man: the social bases of politics*. Garden City (N. Y.): Doubleday, 1963.

Markowski, Radoslaw, Stanislaw Gebethner, Mirosława Grabowska, Paweł Grzelak, Krzysztof Jasiewicz, Lena Kolarska-Bobinska, Krzysztof Korzeniowski, Jacek Wasilewski, Włodzimierz Wesolowski in Edmund Wnuk-Lipinski. *Polish National Election Study 2001 (PGSW)*. *GESIS Data Archive, Cologne*, 2006. ZA4335 Data file Version 1.0.0, doi:10.4232/1.4335

Mlinar, Zdravko in Janez Štebe. *Odpiranje v svet v zavesti Slovencev in Slovenk: mobilnost in identifikacija v prostoru tokov*. V: *Živiljenjsko okolje v globalni informacijski dobi, knj. 2: Globalizacija bogatí in/ali ogroža?*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2012, str. 147–178.

Munoz, Jordi, Mariano Torcal in Eduard Bonet. Institutional trust and multilevel government in the European Union: Congruence or compensation?. *European Union Politics* 00(0), 1–24, 2011, doi: 10.1177/1465116511419250.

Repolusk, Peter. Geografska analiza volitev leta 1990. *Geographica Slovenica*, 23, 1992, str. 209–221.

Simpson, Kathryn in Matthew Loveless. Another chance? Concerns about inequality, support for the European Union and further European integration. *Journal of European Public Policy*, 16 June 2016, str. 1–21, doi: 10.1080/13501763.2016.1170872.

Simpson, Kathryn. *Making Sense of Brexit – the data you need to analyse*; *Data Impact Blog*. Dostopno na: <http://blog.ukdataservice.ac.uk/making-sense-of-brexit-the-data-you-need-to-analyse/> (5. 7. 2016).

Szczerbiak, Aleks in Paul Taggart (ur.). *EU Enlargement and Referendums*. New York: Routledge, 2005.

Štebe, Janez. Support for the European union from a comparative perspective: stability and change in the period of transition. *Central European political science review*, II, št. 3, 2001, str. 92–111.

Jure Gašparič

PISATI POLITIČNO ZGODOVINO REPUBLIKE SLOVENIJE

Izvleček

Avtor v prispevku obravnava problematiko raziskovanja in pisanja politične zgodovine Republike Slovenije po letu 1991. Po uvodni ugotovitvi, da ljudje od vsega začetka niso zaupali politikom in strankam, zastavi vprašanje, kako so ti ves čas ravnali, kako so se razvijale politične institucije, kako so se prilagajale svetu in času, ki se je v dvajsetih letih spremenil. Najprej predstavi številne dileme in metodološke posebnosti problematike (problem historične distance, smiselnost početja, neobvladljivost in specifičnost virov), nato pa oriše mogoče pristope in načine spopadanja z izzivom. V drugem delu prispevka povzame ugotovitve lastnega raziskovanja tega obdobja (o polarizaciji, personalizaciji, medializaciji in informalizaciji politike), jih vpenja v širši evropski okvir in poleg tega zariše še izziv za prihodnje raziskovanje.

Ključne besede:

politična zgodovina, 1991–2016, Slovenija, politične stranke

»Zdaj nastaja nov politični spekter ...«

Poskus pisanja besedila o razvoju slovenske politike v zadnjega četrta stoletja je za zgodovinarja poseben izziv in svojevrstna pustolovščina. Najbolje jo je ilustrirati s pogledom nekam na začetek in nekam na konec obdobja – skrajnosti v zgodovinopisju namreč pomagajo pravilno umestiti in interpretirati procese. Pojdimo najprej v leto 1993, v tedaj mladi Državni zbor, ki ga je tisto jesen sredi jedke proračunske razprave obiskal češki predsednik Václav Havel, »državljan Havel«. Nekdanji disident, dramatik in politični esejist je v skladu s svojo politično mislijo o »antipolitični politiki«²¹ v kratkem govoru nagovoril slovenske poslance. Priljubljeni Havel je simboliziral romantično, »žametno« podobo tranzicije, ki pa je bila v svojem bistvu na Češkem in tudi v Sloveniji precej bolj groba.

»Ena izmed stvari, ki nas prav gotovo povezuje, je tudi ta, da tako vi kot tudi mi gradimo parlamentarno demokracijo,« je povedal Havel. »Zdaj nastaja nov politični spekter, novi politični subjekti, ki iščejo svojo lastno identiteto in svoje mesto ... Ta dramatična, zanimiva in vzburljiva situacija pa v sebi skriva vrsto nevarnosti, na katere bi morali biti posebej pozorni. Ena izmed takih nevarnosti je po mojem mnenju ta, da se lahko zgodi, da bi stranke v našem prostoru imele predimenzionirano vlogo ... Kot da ne bi bile stranke tiste, ki bi morale služiti državi, ampak naj bi bila država tista, ki naj bi služila strankam ... Jaz si srčno želim, da bi se tako vaš kot tudi naš parlament obvaroval vseh teh nevarnosti, ki na nas v tej težki fazi prežijo.«²²

Kakor opozarjajo zadnje raziskave čeških kolegov, se po Havlovem mnenju češki parlament »ni obvaroval« nevarnosti. Havel kot predsednik ga je neprestano kritiziral, češ da je obotavljiv in počasen in da skrbi le za strankarske koristi, in pri tem žel široko odobravanje češkega prebivalstva.²³ A Havlu niso pritegnili le njegovi sodržavljanji, marveč tudi prebivalci Slovenije. Že v času oblikovanja slovenskega političnega sistema, ko je bilo v državi veliko optimizma, ljudje niso zaupali političnim institucijam, strankam in politikom.²⁴ V naslednjih letih je Slovenija postala absolutni prvak v skoraj vseh statističnih kategorijah, s katerimi so v Bruslju primerjali države evropskega vzhoda, uveljavila se je krilatica o zgodbi o uspehu, a stališče o politiki in strankah se ni spremenilo. Nasprotno, če se pomaknemo na konec »naše dobe«, v leto 2013, lahko ugotovimo, da so ljudje svoje mnenje le še utrdili.

21 Suk, *Od nezmožnosti politike k politice jako umění možného*, str. 16–51.

22 DKO DZ RS, *Dobesedni zapis 13. seje I. mandata DZ z dne 9. 11. 1993*.

23 Gjuríčová, *Anti-politics and anti-parliamentarism*.

24 Toš (ur.), *Vrednote v prehodu VIII*, str. 302.

Leta 2013 se je nezadovoljstvo zaradi gospodarske krize bolj in bolj poglobljalo in vse konkretnije usmerjalo proti političnim elitam.²⁵ Splošno negodovanje, razočaranje, užaljenost in nezaupanje zaradi – po prepričanju ljudi – neustreznega odzivanja države je sčasoma preraslo v neposredne proteste. Pojavljala so se gesla o zgrešenosti političnega sistema, vrstili pozivi k uvajanju neposredne demokracije ... Politika je spet zelo očitno postala podobna najstarejši obrti, kar je eden od protestnikov brutalno neposredno izrazil v sicer vulgarnem, a politično izjemno sporočilnem transparentu: »Fukat al pa dnar nazaj!«

Začetek in konec »naše dobe« sta tako na prvi pogled problemsko zelo povezana. Vzročno-posledični odnos je videti tako: pred četrto stoletja smo začeli graditi politični sistem, a od vsega začetka ugotavljali, da ne deluje najbolje in da mu ne gre zaupati. Na koncu naše dobe smo to pokazali s protesti. Interpretacija je enostavna, a ji manjka važen del – *politika sama*. Kako so ves čas ravnali politiki, kako so se razvijale politične institucije, kako so se prilagajale svetu in času, ki se je v dvajsetih letih spremenil? Očitno povsem drugače od pričakovani ljudi. So mar politiki torej neracionalna bitja? So neracionalna bitja volivci, ki ves čas volijo domnevno neprimerne politike? Le kako pojasniti in opisati politiko v sodobnem svetu? Václav Havel je nekoč dejal: »Živimo v postmodernem svetu, v katerem je vse mogoče in nič gotovo.«²⁶ Obdobje po hladni vojni je po mnenju marsikaterega zgodovinarja nejasno in kaotično, »unlesbar«,²⁷ s politiko pa ni nič drugače. Kljub številnim podobnostim iz politične zgodovine starejših obdobji je podajanje v njeno drobno zares prava pustolovščina, ki že na začetku odpira nekaj pomembnih metodoloških vprašanj, a hkrati ponuja nekaj vnaprejšnjih odgovorov.

O posebnosti teme in dilemah

Prvi odgovor, ki ga je pogosto mogoče zaslediti v medijih in delu strokovne javnosti, je ta, da je raziskovanje slovenske politike po letu 1991 že zanimiva in relevantna tema, a o njej ni mogoče napisati ničesar zares novega, vsaj nič takega, kar ne bi sproti kronisti in premišljevalci dogajanja že zapisali.²⁸ Ta zgodovina bi

25 Oris leta 2013 temelji na mojem besedilu o šestem mandatu Državnega zbora. Gl. Gašparič, *Slovenski parlament*.

26 Cit. po Rödder, 21. o. *Eine kurze Geschichte*, str. 11.

27 Prav tam.

28 Ob izidu biografije nekdanjega predsednika Milana Kučana je novinar časnika Delo ravno tako opozoril na to dilemo, ko je vprašal avtorja Boža Repeta: »Nekaj kolegom sem omenil, da berem vašo knjigo. Vsi so mi zastavili isto vprašanje: 'Je v njej kaj novega?' V pomenu, ali prinaša razkritje, ki bo ovrglo doslej veljavne interpretacije ...« – Grah, Vem za pričakovanja.

torej bila smiselna le, če bi raziskovalcu prišla pod roke zanesljiva dokumentacija o kaki neznani ali nepojasnjeni politični aferi iz zadnjega četrta stoletja.

Drugi vnaprejšnji odgovor, ki je pravzaprav že dilema, zadeva vprašanje obče smiselnosti raziskovanja procesov, ki še niso zaključeni oziroma vsaj ne vemo, da bi bili zaključeni. Četrta stoletja slovenske države je pač doba večplastne tranzicije, ki v vseh svojih podobah in valovih še ni zaključena, hkrati so jo soustvarjale elite, ki so še zmeraj vsaj deloma javno aktivne (in procese seveda razlagajo po svoje). Čas naj bi bil za pogled zgodovinarja torej še premlad. Nekaj, kar je danes videti zelo pomembno in bi zgodovinarji postavili v ospredje zanimanja in raziskovanja, je lahko čez čas videti povsem nepomembno (in obratno).²⁹ Zgodovina sedanjosti, kakor jo je poimenoval George Kennan, naj torej ne bi bila zares mogoča.

S časovno komponento je povezana naslednja dilema, ki pa je že tudi izziv. Kako kot zgodovinar sploh metodološko ustrezno raziskovati nedavno politiko in fenomen političnega? Gradivo, ki je na voljo, je namreč brezbrežno v vseh ozirih – po količini in po problemski in znanstveni širini. Poleg enormne količine gradiva, ki ga proizvedejo mediji, je mogoče zbirati tudi ustne vire udeležencev političnega dogajanja in uporabljati množico gradiva, ki ga sproti proizvede in objavi država oziroma njene institucije. To je po eni strani bolj raznovrstno, kakor denimo gradivo iz obdobja prve jugoslovanske države, hkrati pa tudi obsežnejše in bolj celovito (neodbrano, v celoti ohranjeno). Zlasti avdiovizualno gradivo, ki najbolj vpliva na dojetje sveta današnjih generacij, predstavlja poseben izziv in v precejšnji meri problematizira stoletno historiografsko pravilo: *Quod non est in actis non est in mundo*.³⁰ Ob tem danes nastaja velika količina internetnih in drugih digitalnih vsebin – tвити, objave na Facebooku, SMS-sporočila ... Že nekaj odmevnih javnih zgodb je sprožila ravno objava tovrstnih medijev, toda temu navkljub jih sistematično nihče ne arhivira. Zgodovinar naj sodobnejšega obdobja ima obenem na voljo številne študije, analize in tudi grobe podatke drugih ved, ki se ukvarjajo s sodobnostjo.

(Ne)obvladljivost gradiva na eni strani je tesno povezana z njegovo raziskovalno uporabnostjo na drugi. Kakopak je za raziskovalca uporabno vsako gradivo, vprašanje je le, kaj in kako raziskuje, toda gradivo za najnovejšo dobo je v veliki meri prepojeno s predsodkom, da predstavlja le povrhnjico dogajanja – v skladu s prej omenjenim odgovorom oziroma prepričanjem, da o »svoji« dobi že vse vemo, česar pa ne vemo, je skrito in bo ostalo skrito.

29 Rödder, 21.o. *Eine kurze Geschichte*, str. 13.

30 O izzivih, ki jih za raziskovalca sodobnosti predstavljajo avdiovizualni mediji. Gl. Lindenberger, *Vergangenes Hören und Sehen*, str. 72–85.

O pristopih k temi in dilemam

Izzivov in dilem je nedvomno precej, vprašanje je, kako temu streči. Prva dilema (bolj predsodek) za raziskovalca, ki pravi, da o tem času ni mogoče napisati ničesar novega, je še najlažje obvladljiva. Pri vsakršnem resnem in metodološko osmišljenem raziskovanju namreč že teoretično ne moremo vedeti, do kakšnih interpretativnih ugotovitev bomo prišli, vsakršno vnaprejšnje ocenjevanje se lahko izkaže za zgrešeno. Ravno tako so vprašanja, ki smo si jih zastavili včeraj, morda čisto drugačna in nebitvena v primerjavi z vprašanji, ki nas zanimajo danes. Še nedolgo nazaj je bilo pomembno, kateri politik je bil član ZKS, danes nas že zanimajo druge reči. Tovrstno prevpraševanje je ne nazadnje bistvo in obča značilnost zgodovinarstva, ki zadeva vsa historična obdobja. Sedanjost, okolje, v katerem živimo, zmerom diktira raziskovalna vprašanja. Finančna kriza iz leta 2008 je v Nemčiji sprožila občutno povečano zanimanje za gospodarsko zgodovino nasploh.³¹

Druga dilema, ki pravi, da je sodobni čas za zgodovinarja premlad, saj je za resno raziskovanje potrebna zgodovinska distanca, je do neke mere upravičena. Gotovo je enostavneje raziskovati oddaljen in zaključen proces kakor današnji, na videz kaotični čas. Stvari je lažje interpretirati, če vidimo celoto, začetek in konec. Toda prednost, ki jo predstavlja distanca, v sebi skriva nemajhno past – vedenje o koncu. Če poznamo zaključek nekega procesa, smo izpostavljeni nevarnosti, da mu bomo prilagodili vso interpretacijo dogajanja. Znanemu koncu (posledici) bomo iskali logične vzroke v ravnanjih ljudi in pri tem pozabili, da se v zgodovini stvari dogajajo tudi takrat, ko jih nihče ne načrtuje.³² Zgodovinar sedanjosti konca ne pozna, zato relacija med namenom in domnevnim rezultatom ne more ogroziti njegove analize.³³

A po drugi strani se je treba tudi zavedati, da lahko ima zgodovina sedanjosti precej neposredne učinke na oblikovanje samopodobe države in državljanov, saj proučuje časovno bližnjo dobo in torej nagovarja spomin živečih oziroma njihovih neposrednih prednikov. Zgodovina sedanjosti razlaga »naš čas«, zato posamez-

31 Bösch in Danyel, *Die Zeitgeschichtsforschung und ihre Methoden*, str. 9–21, tukaj str. 13. Rödder, 21. o. *Eine kurze Geschichte*, str. 13.

32 Zgodovinar idej in konceptov Quentin Skinner to napako imenuje »myth of prolepsis«. Eden od raziskovalcev procesa razpada Jugoslavije Dejan Jović opozarja na pogostost te napake pri razlaganju konca SFRJ. – Jović, *Razlozi za raspad socialističke Jugoslavije*, str. 91–157, tu zlasti str. 142–152.

33 Nemški zgodovinar Andreas Wirsching, avtor izjemne knjige o zgodovini Evrope v našem času, ravno tako pravi, da je prednost raziskovanja sedanjosti »erzwungene Verzicht auf jegliche Teleologie«. Zgodovinar namreč ni izpostavljen nevarnosti teleološkega iskanja smisla in cilja zgodovine. – Wirsching, *Der Preis der Freiheit*, str. 14–15.

nikom ni vseeno, kako je ta zapisan (To sicer ni le problem zgodovine sedanjosti, marveč vse sodobne zgodovine – pri nas v večji meri zadeva zgodovinarje druge svetovne vojne.). Zgodovinopisje lahko pripomore h graditvi »ustrezne« samopodobe, kakor se je zgodilo v Nemčiji po drugi svetovni vojni, ko se je izoblikoval mit o »Erfolgsgeschichte«, in tudi v Veliki Britaniji, kjer so čas dolgo označevali kot »post-war consensus«. ³⁴ Nagovarjanje živih sodobnikov je tako za zgodovinarja posebna past, vendar nedvomno lažje obvladljiva kakor količina in raznovrstnost gradiva.

Če so zgodovinarji še pred nekaj desetletji ugotavljali, da zgodovina najnovejših obdobj ni mogoča, saj v vseh arhivih načeloma velja tridesetletna zapora dostopa do gradiva, je položaj danes ravno nasproten. Virov je ogromno, predvsem pa so ti v mnogih ozirih *drugačni* kakor denimo viri za proučevanje zgodovine prve Jugoslavije. V obeh primerih lahko dogodkovno plat politike gradimo na časopisju, v obeh primerih si deloma lahko pomagamo z ohranjenimi dokumenti (zanimivo se zdi, da zgodovinar nima na voljo ne celovitih arhivov predvojnih političnih strank ne arhivov današnjih strank), ³⁵ v obeh primerih lahko posežemo po politični memoaristiki ³⁶ in dobesednih zapisih parlamentarnih sej, več podobnosti pa ni najti. Seveda se postavlja vprašanje, v kolikšni meri je za političnega zgodovinarja drugačnost virov ovira pri raziskovanju. To načeloma ne bi smela biti ovira, gotovo pa je svojevrsten izziv. Najprej se je treba zavedati, da ima vsako obdobje svoje vire z njimi lastnimi značilnostmi. Gradivo o terezijanskih reformah iz 18. stoletja se seveda razlikuje od gradiva za zgodovino partije po letu 1945, to pa je spet drugačno od gradiva o politiki naše dobe. Danes je svet drugačen, posameznik deluje in dela v skladu z nekimi drugimi smernicami. Nekdaj je bilo veliko zapisnikov, pogosto so v arhivih še osebne beležke, pisma ... danes tega gradiva za zgodovinarje načeloma ni, imamo pa na voljo televizijo, internet, žive udeležence dogajanja ... Vire, ki na prvi pogled delujejo manj zanesljivo od arhivskega dokumenta, čeprav so lahko veliko bolj povedni. To še posebej velja za ustne vire, očitvidce, ki so nekoč veljali za »sovražnike zgodovinarja«, ³⁷ v resnici pa lahko precej obogatijo razpo-

34 Britanska historiografija je povojni »konsenz« označila za mit. – Metzler, *Zeitgeschichte*.

35 Zaenkrat je v Arhivu Republike Slovenije le gradivo treh strank – socialistov, zelenih in LDS. Med temi je bila LDS najbolj vplivna in tudi najdlje doslej je sodelovala v vladah (SI AS 366, Socialistična stranka Slovenije (1990–1993), SI AS 2117, Zeleni Slovenije (1990–1993), SI AS 2111 Liberalna demokracija Slovenije (1976–2011)).

36 Spominskih zapisov politikov naše dobe sicer ne manjka, a se ti bodisi osredinjajo na čas osamosvajanja bodisi predstavljajo zgolj zbir razmišljanj in zapisov o nekem času (kar je sicer tudi nadvse zanimivo in raziskovalno uporabno). Le malo je sistematičnih in kronološko urejenih besedil o konkretnem političnem dogajanju (gl. npr. Hvalica, *Zadnja replika*. Ribičič, *Siva tipka 074*. Potrč, *Klic k razumu*).

37 To besedno zvezo je skoval Wolfgang Kraushaar, ko je problematiziral nemško zgodovinopisje o gibanju 1968. – Metzler, *Zeitgeschichte*.

ložljivi historiografski material, če pričevanja le ustrezno zbiramo in metodološko obdelamo.³⁸

Vse vire naše dobe – klasične, znane že iz preteklih dob, in novejša (digitalna) – lahko temeljito analiziramo in pretehtamo le ob pritegnitvi dveh načinov pristopa – z *interdisciplinarnostjo* in s pomočjo orodij, ki jih danes ponuja *digitalna humanistika*. Slednja omogoča postavljanje novih raziskovalnih vprašanj in obdelavo izjemnih količin gradiva, interdisciplinarnost pa bolj celovit in usmerjen pristop. Raziskovanje sodobnosti se namreč bolj in bolj osredotoča na teme in probleme, pri čemer padajo meje med posameznimi disciplinami.³⁹

In kako je naposled s predsodkom, da gradivo, ki je na voljo, ne odstira vseh skrivnosti? Podobno kot nekoč. Tudi v habsburški monarhiji in v prvi Jugoslaviji so bili prepričani, da so se politične odločitve sprejemale za vrati zakajenih kabinetov in kavarn, o čemer pričajo (včasih medsebojno različni) zapiski političnih akterjev.

Ekskurz o gradivu naše dobe bi lahko na načelni ravni bil še veliko daljši od pravkar zapisanega, vseh konkretnih problemov niti ni mogoče predvideti. Na tem mestu bi zato poudaril le še enega, s katerim sem se soočil sam in je bil tesno povezan s količino gradiva in gostoto političnega dogajanja. Če ima raziskovalec ambicijo vsaj približno celostno orisati neko politično dobo, mu masa gradiva v začetnih fazah narekuje *deskriptiven* pristop. Želja po obvladovanju in zajetju *vsega* tako sama po sebi krni metodološko kreativnost.⁴⁰ Če pa ima raziskovalec na voljo le malo gradiva, je prisiljen poseči po drugačnih pristopih in je obenem lahko bolj drzen pri postavljanju tez.

Ugotovitve in izzivi

Ob vseh dilemah in metodoloških izzivih sem pri svojem raziskovanju doslej napravil prvi korak v pustolovščino in pripravil kratek deskriptiven oris politične zgodovine samostojne Slovenije, na katerega podlagi je že mogoče zastavljati nova vprašanja, a hkrati tvegati s prvimi ugotovitvami.⁴¹ Kaj lahko sklepamo o politični zgodovini zadnjega četrta stoletja?

38 Gl. Čepič et al., *Prikrita modra mreža*.

39 Tako pri nas že v praksi sodelujemo (oz. smo sodelovali) politologi, pravniki, jezikoslovci, antropologi in zgodovinarji. – Gl. npr. program konference *Parliaments and Methodology: Anthropological, Discourse-Oriented and Digital Approaches to Parliamentary History*.

40 Bösch in Danyel, *Die Zeitgeschichtsforschung und ihre Methoden*, str. 9–10.

41 Osnovno dogodkovno nit z glavnimi poglavji postosamosvojitvenega razvoja sem začrtal v knjigi o zgodovini slovenskega parlamenta. Gl. Gašparič, *Državni zbor 1992–2012*.

Najprej se gotovo potrjuje uvodna ugotovitev, da je naša doba zelo *dinamična*, dogodkovno gosta in »neberljiva«. Navkljub relativni politični stabilnosti vlad (v primerjavi z denimo Češko) je bil strankarski prostor nestabilen in spreminjajoč, v neprekinjenem prestrukturiranju. Njegova največja konstanta je bila *polarizacija* – delitev političnih akterjev na slovensko levico in desnico. Poleg tega lahko slovenskemu razvoju pripišemo tudi nekatere od značilnosti, ki so jih zaznali v širšem evropskem prostoru – *personalizacijo* politike, *medializacijo* in *informalizacijo*.⁴²

Poglejmo najprej fenomen levo-desne *polarizacije*. Od kod izvira, na čem temelji njegova percepcija? Vsaj deloma je bila (in je) ločnica odnos strank do preteklosti, zlasti do druge svetovne vojne in povojnega socialističnega obdobja. Pri tem nekatere stranke Jugoslavijo in njeno družbo dojemajo izrazito binarno. Njihov interpretativni vzorec je totalitarno-zgodovinski in preteklost reducira zgolj na dobro in zlo.⁴³

Odnos do preteklosti lahko povežemo z vprašanji *kontinuitete in diskontinuitete* v zgodovinskem razvoju. Navkljub različnim prepričanjem posameznih strank lahko v razvoju po 1990 in 1991 opazimo veliko elementov kontinuitete s prejšnjo dobo ter tudi velike prelome in preskoke, kar je značilno za vso vzhodno srednjo Evropo.⁴⁴ Opazimo lahko še, da stranke s poudarjenim zanimanjem za zgodovino in opredeljevanjem o njej pogosto vnašajo dodatno zmedo v politični prostor oziroma prispevajo k mitizaciji preteklosti. Primerov je veliko. Tako sta se denimo v zadnjih petindvajsetih letih dve stranki z različnih polov sklicevali na dediščino socialdemokratske stranke iz Avstrije, ustanovljene leta 1896. Predsednik SLS je dejal, kako je ponosen, da je naslednik Antona Korošca, na Koroščevo stranko se je nato sklicevala še ena stranka ...

Naslednja značilnost slovenske politike, ki je lastna tudi evropski politiki naše dobe, je *personalizacija* politike. Ta sicer ni novum, saj imamo v povojni Evropi več primerov izrazitih političnih person (npr. Charles de Gaulle, Willy Brandt), a te so bile zmerom posebljene konkretnih vsebin in stališč. Po letu 1990 pa opazimo, da prihajajo v Evropi v ospredje politične osebnosti per se, pogosto brez vsebine (tudi stranko lahko formirajo ad hoc).⁴⁵ Slovenija ni pri tem nikakršna izjema, zdi se, da je le redko katera stranka tako trdoživa, da bi brez večjih pretresov preživela menjavo osrednjega liderja, v katerega so uprti žarometi. Slednji fenomen je

42 Wirsching, *Der Preis der Freiheit*, str. 308–318.

43 Gl. Pullmann, *Konec experimentu*, str. 15–16.

44 Gašparič, O samoumevnosti uvajanja parlamentarne demokracije.

45 Wirsching, *Der Preis der Freiheit*, str. 313–315.

seveda tesno povezan z *medializacijo* politike, ravno tako širšo vseevropsko značilnostjo.⁴⁶ Medtem ko so bili leta 1992 velika novost kampanj jumbo plakati, danes politično dogajanje poteka na najrazličnejših medijskih platformah. Parlament je sicer še vedno osrednje prizorišče politične debate, a mu vse bolj konkurirajo drugi formati. Poleg tega se zdi, da je parlament v bistvu predvsem in zgolj to – prizorišče debate, in ne prostor, kjer se oblikuje politika. Resne politične odločitve se po mnenju ljudi sprejemajo daleč stran od oči javnosti, kar pomeni, da je politika *informalizirana*. Tudi to ni nič novega, poudarili smo že, da so tudi v stari Jugoslaviji in stari Avstriji bila pogosta prepričanja, da se politika kuje za tesno zaprtimi vrati, pogosto ob odsotnosti parlamenta (edina razlika je ta, da so nekoč bili kabineti in kavarne zakajeni, danes najbrž ne več), a tam so frustrirani poslanci naposled pokazali svojo nejevoljo z divjimi obstrukcijami (v naši dobi pa so poslanci preprosto preobremenjeni).⁴⁷

Ob teh ugotovitvah se povezuje med uvodnim Havlovim opozorilom in silnimi protipolitičnimi demonstracijami morda zdi razumljivejša. Nihče (ali skoraj nihče) ni želel načrtno spodjedati zaupanja v parlamentarno demokracijo, do tega je pač prišlo zaradi omenjenih značilnosti politike. Vzročno-posledične zveze ni, kar pa spet sproža nova vprašanja, ki so deloma uprta v prihodnost. Eno prvih se glasi: Je napočil čas konca velikih in zakoreninjenih strank s tradicionalnimi volilnimi bazami? To se ne zdi nemogoče. V zahodnoevropskih državah so volilci leta 2005 v veliki raziskavi javnega mnenja odgovarjali, da so stranke nujne, a zavračali tezo, da naj bi obstoječe stranke zares skrbele za ljudi.⁴⁸ Kakšna je torej alternativa? V parlamentarni demokraciji vendar samo politična stranka, ki pa bo v prihodnje precej drugačna od stranke izpred četrto stoletja. Eden od raziskovalnih izzivov je tako gotovo podrobno proučevanje strankarsko-politične dinamike – ne le navzven, po možnosti tudi znotraj strank. Osvetlitev strankarske dinamike bo končno omogočila boljši vpogled v *decision making process*. Interdisciplinarno sodelovanje pri tem ne sme izostati, saj je problematika večplastna, odgovori pa ne nujno racionalni.

Politika namreč ni šahovska partija, kakor je domiselno zapisal nemški zgodovinar Gerhard A. Ritter.⁴⁹ Nihče ni prisiljen v potezo, ko jo nasprotnik naredi. Politiki so pogosto izgubljeni, pogosto ne naredijo ničesar, pogosto ravnavo neracionalno, konkretni rezultati so mnogokrat neodvisni od njihovih ravnanj. A

46 Prav tam, str. 312.

47 Prav tam, str. 311.

48 Prav tam, str. 347.

49 Ritter, *Der Umbruch von 1989/91*, str. 23.

ko napoči pravi trenutek, ga nekateri znajo in zmorejo izkoristiti (in nato svoje ravnanje seveda predstavijo kot rezultat strateškega premisleka).⁵⁰ Faktor časa, kontekst, tako še naprej ostaja bistven element analize, brez katerega ne moremo zares razumeti politike.

Viri in literatura

Bösch, Frank in Jürgen Danyel. Die Zeitgeschichtsforschung und ihre Methoden. V: Bösch, Frank in Jürgen Danyel (ur.). *Zeitgeschichte – Konzepte und Methoden*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2012, str. 9–21.

Čepič, Zdenko, Filip Čuček, Jure Gašparič, Damijan Guštin, Božo Repe in Uroš Svete. *Prikrita modra mreža: organi za notranje zadeve Republike Slovenije v projektu MSNZ leta 1990*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Zveza policijskih veteranskih društev Sever, 2010.

Dokumentacijsko-knjižnični oddelek Državnega zbora Republike Slovenije, Dobesedni zapis 13. seje I. mandata DZ z dne 9. 11. 1993. Dostopno na: <http://www.dz-rs.si> (30. 5. 2016).

Fischer, Joschka. *Rdeče-zelena leta. Prelomni dogodki od vojne na Kosovu do 11. septembra*. Ljubljana: Didakta, 2011.

Gašparič, Jure. *Državni zbor 1992–2012. O slovenskem parlamentarizmu*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.

Gašparič, Jure. O samoumevnosti uvajanja parlamentarne demokracije v vzhodni Evropi po letu 1989. Referat na simpoziju *Regionalni vidiki tranzicije*. Nova Gorica, 15. 10. 2015.

Gašparič, Jure. *Slovenski parlament: politično-zgodovinski pregled od začetka prvega do konca šestega mandata (1992–2014) - Elektronska izdaja 1.0*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014. Dostopno na: <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:26950> (29. 6. 2016).

Gjuričová, Adéla. Anti-politics and anti-parliamentarism. Václav Havel and the Czechoslovak parliament in the 1990s. Referat na konferenci *European Information and Research Network on Parliamentary History. Parlamentarismuskritik und Antiparlamentarismus in Europa*. Berlin, 7. in 8. maj 2015.

50 To je v svojih spomilih prostodušno priznal bivši nemški vicekancler in zunanji minister Joschka Fischer, ko je pisal o tem, da brez finančnega škandala stranke CDU nikdar ne bi bilo rdeče-zelene koalicije, nastale leta 1998: »Sreča in naključje sodita zraven politike kot zrak za dihanje. Marsikaj, kar je pozneje prikazano kot sijajen račun ali dobro premišljena strategija ali pa je od akterjev pozneje vse prepogosto za to razglašeno, v resnici dolguje zahvalo naključju ali kar sreči in manj domnevnomu geniju nosilcev dogajanja.« – Fischer, *Rdeče-zelena leta*, str. 271.

Grah, Matija. Vem za pričakovanja, da bom odkril skrivnosti murgelske kleti. *Delo*, 30. 10. 2015.

Hvalica, Ivo. *Zadnja replika*. Ljubljana: Promag, 2002.

Jović, Dejan. Razlozi za raspad socijalističke Jugoslavije: kritička analiza postojecih interpretacija. *Reč*, 62, junij 2001, št. 8, str. 91–157.

Lindenberger, Thomas. Vergangenes Hören und Sehen. Zeitgeschichte und ihre Herausforderung durch die audiovisuellen Medien. *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History*, Online-Ausgabe, 1, 2004, zv. 1, str. 72–85. Dostopno na: <http://www.zeithistorische-forschungen.de/1-2004/id=4586> (8. 6. 2016).

Metzler, Gabriele. Zeitgeschichte: Begriff – Disziplin – Problem, Version: 1.0. *Docupedia-Zeitgeschichte*, 7. 4. 2014. Dostopno na: <https://docupedia.de/zg/Zeitgeschichte> (1. 6. 2016).

Parliaments and Methodology: Anthropological, Discourse-Oriented and Digital Approaches to Parliamentary History. Helsinki and Jyväskylä, Finland 12–14 June 2014. Dostopno na: https://www.jyu.fi/en/congress/parliaments-and-methodology/program/EuParl_Programme.pdf (1. 6. 2016).

Potrč, Miran. *Klic k razumu: spomini*. Ljubljana: Modrijan, 2014.

Pullmann, Michal. *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011.

Ribičič, Ciril. *Siva tipka 074*. Ljubljana: Enotnost, 1995.

Ritter, Gerhard A. *Der Umbruch von 1989/91 und die Geschichtswissenschaft*. Bayerische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 1995, zv. 5, München: C. H. Beck Verlag, 1995.

Rödter, Andreas. 21.0. *Eine kurze Geschichte der Gegenwart*. München: C. H. Beck, 2016.

Suk, Jiří. Od nezmožnosti politiky k politice jako umění možného: Paradohnní život občana Václava Havla v letech 1969–1992. V: Gjuríčová, Adéla in Michal Kopeček, (ur.). *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2008, str. 16–51.

Toš, Niko (ur.). *Vrednote v prehodu VIII. Slovenija v srednje in vzhodnoevropskih primerjavah 1991–2011*. Ljubljana, Wien: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, IDV-CJMMK – Edition Echoraum, 2014.

Wirsching, Andreas. *Der Preis der Freiheit. Geschichte Europas in unserer Zeit*. München: C. H. Beck, 2012.

Simona Kustec Lipicer

OD STRANKOKRACIJE DO NOVEGA RAZVOJNEGA MODELA DRŽAVE: OCENA SLOVENSKE PARLAMENTARNE DEMOKRACIJE OB NJENI PETINDVAJSETLETNICI

Izvleček

Avtorica v prispevku kronološko opisuje in ocenjuje politične razmere parlamentarne demokracije od prvih parlamentarnih volitev po osamosvojitvi države leta 1992 dalje. Osrednji predmet analize predstavljata parlamentarno in vladno vedenje političnih strank. S pomočjo analize statističnih podatkov ter drugih sekundarnih virov, predvsem strokovnih in medijskih zapisov, avtorica prikazuje vzorce dosedanjih političnih praks in jih popisuje z vidika sprememb, ki jih vnašajo v delovanje parlamentarne demokracije. Zaključuje, da je slovenska parlamentarna demokracija od začetnega prvega desetletja, ko je njena podoba bila precej predvidljiva in usmerjena k razvoju, v obdobju zadnjih treh volilnih ciklusov postala vse bolj spreminjajoča se in ujeta

v notranjih strankarskih interesih in konfliktih, ki jih vnaša na raven delovanja celotne države. Avtorica izhodi iz začaranega kroga – po vzoru začetnega obdobja parlamentarne demokracije – vidi v osredotočenosti strank na zunanje okolje in s tem posledično vzpostavitev novega razvojnega modela države ter sposobnosti upravljanja notranjih nesoglasij.

Ključne besede

Državni zbor Republike Slovenije, demokracija, volivci, vlada, spremembe, razvojni model

Mesto političnih strank v parlamentarni demokraciji

V evropskih demokracijah so politične stranke eksistencialni predpogoj za delovanje parlamentarne arene in s tem posledično tudi t. i. parlamentarne-strankarske demokracije.⁵¹ Politične stranke predstavljajo jedro moderne politike in so ključni institut, ki z vsakokratnimi volilnimi rezultati povezuje voljo ljudi z aktualno sestavo oblasti. Politične stranke delujejo kot vmesnik, kot povezovalni člen med državljani in institucijami države. Z uveljavitvijo splošne in svobodne volilne pravice so se dokončno uveljavile in postale ne le nepogrešljive za obstoj demokratične družbe, ampak tudi temeljni dejavnik njenega spreminjanja.⁵²

Teoretiki demokracije vlogi in pomenu političnih strank pri spreminjajočih se vzorcih demokratičnih praks do sedaj sicer niso namenjali osrednje pozornosti. To je mogoče prepoznavati skozi študije spreminjajoče se narave in odnosa ljudi do države ter demokracije, ki se v razvitih zahodnih demokracijah že desetletja, pri nas pa izrazito v zadnjem obdobju, kažejo v padanju volilne udeležbe in zaupanja v politične institucije, a se vloga političnih strank pri tem le redko neposredno izpostavlja.⁵³

Politične stranke z vidika širšega systemskega dojetja demokracije delujejo in so pojavne na dveh ravneh: 1. ravni zunanjega okolja delovanja, kar vključuje njihov odnos do širših ideoloških, razvojnih in tudi vsakodnevnih problemskih

51 Ware, *Citizens, Parties and the state*.

52 Katz, *Party in Democratic Theory*, str. 44.

53 Gallagher et al., *Representative Government in Western Europe*, str. 259–260. Dalton et al., *Political parties and democratic linkage*.

vsebin; 2. ravni notranje strankarske dinamike, kar se kaže skozi način njihovega internega dojemanja političnih procesov in prostora ter s tem posledično tudi ustreznih materialnih, kadrovskih, intelektualnih in operativnih resursov, ki jih namenjajo zanje.⁵⁴

Za razumevanje preteklega in tudi nadaljnega razvoja demokracije mora zato eno od osrednjih vprašanj biti povezano z naravo in obsegom sprememb, ki ga s svojim delovanjem in odnosom do t. i. zunanjega in notranjega okolja na ravni (1) volivci, (2) parlament in (3) vlada vnašajo politične stranke, še posebej parlamentarne.⁵⁵

Glede na omenjene poudarke bo zato osrednji namen v nadaljevanju tega prispevka opisati prerez dosedanjega petindvajsetletnega strankarskega delovanja v posameznem volilnem obdobju skozi pojavnost strank v parlamentu in vladi ter lastnosti zunanjega in notranjega problemskega okolja, v katerem delujejo.

Slovenska izkušnja kot primer: širši politični kontekst parlamentarne demokracije od osamosvojitve leta 1991 do danes

Od osamosvojitve države leta 1991 do danes je bilo izvedenih sedem volitev v Državni zbor Republike Slovenije (prve leta 1992), ta pa je izvolil deset vlad.⁵⁶

Osnovni volilni kazalniki⁵⁷ kažejo, da je na posameznih dosedanjih volitvah v povprečju nastopilo 20 strank. Najmanj (17) strank je na volitvah sicer nastopilo leta 2008 ter 2014, največ (26) pa na prvih volitvah leta 1992. Kljub navedenemu med dvema zaporednima volitvama večjih odmikov v številu tekmujočih strank ne beležimo. Stabilno je tudi število novoizvoljenih oziroma ponovno izvoljenih strank ter neizvoljenih. V obeh primerih sta na vsakih volitvah v povprečju na novo izvoljeni dve stranki, prav toliko pa jih za ponovno izvolitev ni uspešnih. S tem je povezan tudi podatek o volilni nestanovitnosti oziroma spremembah volilne podpore glede

54 Mair in van Biezen, *Party membership in twenty European democracies*. Mair, *Party System Change*, str. 69–72. Krouwel, *Party models*. Blomgren in Rozenberg (ur.), *Parliamentary Roles in Modern Legislatures*.

55 Gl. op. 53 in Pedersen, *Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems*.

56 Omeniti velja še volitve leta 1990 kot predhodnice prvih poosamosvojitvenih volitev v Državni zbor leta 1990. Na volitvah leta 1990 se je volilo po 80 članov v vsakega od treh skupščinskih domov, in sicer v Družbenopolitični zbor, Zbor združenega dela in Zbor občin. Na podlagi rezultata volitev v Družbenopolitični zbor je bila sestavljena vlada, ki jo je v obdobju 1990–1992 najprej vodila koalicija Demos, nato pa tik pred prvimi državnozborskimi volitvami (maja 1992 do konca januarja 1993) zaradi nesoglasij koalicije Demos še leva liberalna stranka LDS.

57 Zbrani statistični podatki in analiza podrobneje v Kustec Lipicer in Henjak, *Changing Dynamics of Democratic Parliamentary Arena in Slovenia*.

na pretekle volitve (*volatility*), ki pokaže, da je ta od volitev 2004 dalje neposredno povezana z volilnim uspehom novih strank. S programskega vidika se kaže, da si stranke pri poudarjanju ključnih vsebinskih področij skozi čas postajajo vse bolj sorodne in da ni mogoče zaznati povezave med obsegom in vsebinami volilnih programskih stališč ter volilnim uspehom strank oziroma je ta kvečjemu obratno sorazmerna. To z drugimi besedami pomeni, da predvsem v zadnjih dveh volilnih obdobjih stranke z najmanjšimi programi dosegajo najboljše volilne rezultate.⁵⁸

V povprečju vladno koalicijo sestavljajo štiri stranke, ki so programsko prejšorodne kot raznolike, levosredinske in manj centralizirano vodene. Znotraj enega vladnega mandata se v povprečju zgodita dve menjavi koalicijskih partnerjev, ki sta bodisi povezani z izstopom partneric bodisi zamenjavo predsednika vlade. Edina izjema od opisanega je koalicija v mandatu 2004–2008, ki je kot edina v dosedanji zgodovini v začetni sestavi dokončala celotno mandatno volilno obdobje.⁵⁹

V takšnih razmerah se od leta 1992 dalje bistveno zmanjšuje stopnja zaupanja ljudi v vlado, državni zbor in še prav posebej v politične stranke, ki je v zadnjem desetletju v primeru slednjih dveh padla pod pet odstotkov.⁶⁰ Navkljub tem podatkom je volilna udeležba v povprečju nekaj višja kot 70-odstotna, najvišja na prvih volitvah, po letu 2004 pa je padla pod omenjeno povprečje in na zadnjih volitvah leta 2014 ravno dobro preseгла 50 odstotkov. Volilna udeležba je z vidika temeljnih kriterijev demokratičnosti še sprejemljiva, vendar pa podatki iz zadnjih obdobj opozarjajo tudi na viden upad legitimnosti volilne participacije.

Mandat 1992–1996

Prve volitve v Državni zbor RS, ki so potekale leta 1992, je zaznamovalo zgodnje obdobje demokracije. Politične stranke so se skupaj s parlamentom in vlado kot temeljnima stebroma demokracije začele izgrajevati na podlagi ustavnih norm, notranjih vizij delovanja ter temeljne politične vizije tedanjega razvojnega modela izgradnje demokratične države in tržnega sistema.⁶¹ Notranji strankarski konflikti so bili sicer opazni in so rezultirali v dokončnem (ra)združevanju političnih strank, kar je bilo sicer večinsko povezano z dokončnim zaključkom internih demokratičnih procesov novih družbenih gibanj.⁶²

58 Prav tam, op. 7.

59 Zajc et al., *Od volilnih programov do koalicijskih pogodb*.

60 Toš (ur.), *Vrednote v prehodu VIII*.

61 Lorenčič, *Prelom s starim in začetek novega*. Gašparič, *Slovenski parlament*. Prunk in Deželan (ur.), *Dvajset let slovenske države*.

62 Fink - Hafner, *Nova družbena gibanja*.

Kot edina, a velika tema mandata, ki svojega dokončnega epiloga ni doživela vse do današnjih dni, se je marca 1994 razkrila t. i. afera Depala vas. Ta afera je imela neposreden učinek na notranjo nestabilnost vladne koalicije, ki jo je sestavljala stranka LDS z levega političnega pola, saj je bil zaradi nje odstavljen tedanji minister za obrambo, njegova, na političnem polu desno pozicionirana stranka SDSS pa je posledično izstopila iz vladne koalicije. Leta 1994 je iz vlade izstopil tudi tedanji zunanji minister iz kvote druge, prav tako na političnem polu desno pozicionirane partnerice SKD, a mu njegova stranka ni sledila in je ostala v koaliciji. V začetku leta 1996, dobrega pol leta pred rednimi volitvami, je iz koalicije izstopila še druga od štirih koalicijskih partneric, tokrat socialdemokratsko levo usmerjena stranka ZLSD.⁶³

Mandat 1996–2000

Drugi mandat Državnega zbora zaznamuje oblikovanje vladne koalicije iste stranke LDS in predsednika vlade Janeza Drnovška kot v prvem mandatu, a z dvema drugima političnima strankama, od katerih ena, nova sredinska stranka upokojencev Desus, v prejšnjem mandatu še ni bila niti formirana, druga, desnosredinska stranka SLS pa je bila v opoziciji.

Koalicija je ob nenehnih koalicijskih sporih zdržala do dobrega pol leta pred naslednjimi volitvami, ko je Državni zbor na predlog predsednika vlade prvič v zgodovini glasoval o zaupnici vlade in je ni izglasoval.⁶⁴ Namesto sklica predčasnih volitev je za obdobje pol leta vlado nato prevzel mandatar Andrej Bajuk iz takrat že združene nekdanje koalicijske desne stranke SLS in opozicijske SKD (SLS+SKD), ki se ji je v desni koaliciji pridružila še stranka SDS.

Poleg opisane notranjekoalicijske in tudi siceršnje parlamentarne strankarske turbulence sta omenjeni drugi parlamentarni mandat še vedno zaznamovala nadaljnje izgrajevanje tržno-ekonomskega modela in začetek procesov vključevanja države v mednarodne povezave. Po aferi Depala vas so se nadaljevale t. i. osamosvojitvene politične afere (Vič Holmec), zlasti v obdobju polletnega delovanja desne vlade pa so se v političnem prostoru javno začele izpostavljati tudi prve kadrovske afere.⁶⁵

⁶³ Pečauer, Skoraj vsak mandat se konča s krizo.

⁶⁴ Zaradi združevanja koalicijske stranke SLS z opozicijsko SKD so vsi ministri SLS, kar je bila skoraj polovica vlade, izstopili iz vlade, predsednik vlade pa je imenovanje novih ministrov vezal na zaupnico novi vladi, ki pa ni bila izglasovana.

⁶⁵ Eden od osrednjih ljudi vladajoče koalicijske stranke je postal predsednik uprave Telekomu, nezakonito je bil odstavljen direktor DURS in več kot sto državnih uradnikov. O tem več v STA, Arhiv novic.

Mandat 2000–2004

Tretje državnozborske volitve je z veliko večino ponovno dobila levo pozicionirana stranka LDS, katere predsednik Janez Drnovšek je še tretjič sestavil vladno koalicijo. V tedanji, po lastnostih t. i. veliki heterogeni koaliciji⁶⁶ je v začetku mandata sodelovalo vseh pet strank, s katerimi je mandatar že sodeloval pri vodenju prejšnjih dveh vlad.⁶⁷ Potem ko je bil predsednik vlade Drnovšek leta 2002 izvoljen za predsednika republike, je predsednik vlade z isto koalicijo postal njegov nekdanji strankarski kolega⁶⁸ in hkrati novi predsednik vladajoče stranke Tone Rop.

Slabo leto pred novimi parlamentarnimi volitvami je v koaliciji ponovno prišlo do nesoglasij, ki so imela za posledico izstop ministrov desne SLS. V tem mandatu je bilo prepoznavno tudi aktivno opozicijsko delovanje, v okviru katerega sta vodilni opozicijski desni stranki SDS in NSi⁶⁹ predlagali glasovanje o zaupnici vlade, ki pa ga je vlada ustavila s predstavitvijo poročila o razvoju Slovenije 2000–2004.⁷⁰ Tudi v tem mandatu so notranje politično dogajanje zaznamovale afere, med njimi najbolj odmevna afera Udba.net leta 2003⁷¹ in predvolilni očitki o političnih kadrovanjih.⁷² Nasprotno, z negativnim notranjim strankarskim pojavljanjem, pa je to obdobje z vidika zunanjih dejavnikov zaznamovalo formalno članstvo države v EU in Natu. To je skupaj s spodbudnimi gospodarskimi, posledično pa tudi socialnimi kazalniki⁷³ kazalo na uspešno realizacijo pred dobrim desetletjem zastavljenega tistega dela razvojnega modela države, ki se je nanašal na ekonomsko in mednarodno utrjevanje ter stabilizacijo. Zaradi vedno bolj številnih notranjih političnih afer, ki so dobivale prepoznavnost strankarskih konfliktov, ter zaradi že vidno zaznavnega padanja zaupanja v temeljne politične institucije in volilno udeležbo pa so procesi utrjevanja demokratičnih političnih institucij že zaznavano, čeprav še ne usodno, zaostajali.

66 Krašovec in Cabada, Kako smo si različni.

67 Edina stranka, s katero je že koalicijsko sodeloval v preteklosti, a je ni povabil v aktualno veliko koalicijo, je bila SDS. Koalicijo je sestavljala tudi SLS, povzročiteljica vladne krize pred koncem prejšnjega mandata.

68 Janez Drnovšek je namreč z izvolitvijo za predsednika republike zamrznil članstvo v stranki, leta 2006 pa je iz nje tudi izstopil.

69 Stranka NSi je takoj po volitvah 2000 in notranjih strankarskih nesoglasjih nastala z izstopom dela članov in poslancev idejno sicer pred volitvami hitro nastale združene stranke SLS+SKD. Po nastanku NSi se je nato stranka SLS+SKD ponovno preimenovala v SLS.

70 O tem podrobneje v *Arhiv glavnih novic*.

71 Žerdin, Udba.net, http://www.mladina.si/61653/18-04-2003-udba_net/?utm_source=dnevnik%2F18-04-2003-udba_net%2F&utm_medium=web&utm_campaign=oldLink.

72 O tem več v *STA*, Arhiv 2000–2004.

73 Lorenčič, Gospodarska tranzicija v Sloveniji (1990–2004), <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:8988>.

Mandat 2004–2008

Po četrth državnozborskih volitvah je mandat za sestavo vlade prvič prevzela desnosredinska vladna koalicija, v kateri so poleg vodilne in na volitvah zmagovalne stranke SDS vlado sestavljale še desni NSi in SLS ter stranka Desus, ki spada v sredino političnega prostora. Vse stranke so že imele predhodne koalicijske izkušnje.

Zaradi zaostrenih notranjih koalicijskih odnosov, ki so se ponovno pojavili dobrega pol leta pred razpisom naslednjih volitev in sta jih pri svojem (so)delovanju poudarjali SLS in Desus, je predsednik vlade Janez Janša vložil zahtevo za glasovanje o zaupnici vlade, ki jo je vlada prestala in tako kot edina v dosedanji vladni in parlamentarni zgodovini države zdržala v isti koalicijski sestavi do konca rednega mandata.

Država je v času tega mandata uspešno dokončala proces integracije in uveljavitve v mednarodnem prostoru, s tem, ko je prevzela evropsko valuto evro, predsednikovala Svetu EU in vstopila v t. i. mejna pravila schengenskega območja.⁷⁴ Začetni razvojni model se je tako v gospodarskem, socialnem in tudi mednarodnem segmentu uspešno zaključil,⁷⁵ kar pa nasprotno ni bilo mogoče potrditi v primeru utrditve struktur demokratične države in oblasti. Mandat so namreč zaznamovale številne notranje in tudi mednarodno odmevne afere, od urejanja problematike Romov, do kršitev pravic t. i. izbrisanim, začetka afere Patria in afere Piranski zaliv ter številnih kadrovskih menjav, ki se jim je očitalo strankarske povezave.⁷⁶ Kljub temu da so bile dobro desetletje in pol po osamosvojitvi države vzpostavljene vse demokratične institucije, so njihovo dokončno konsolidacijo in kredibilnost stalno majali številne notranje afere, konflikti, kadrovske menjave in s tem logično povezane institucionalne nestabilnosti, ki so imele ves čas isti imenovalec – parlamentarne in še prav posebej vladajoče vladne politične stranke.

Mandat 2008–2011

Pete državnozborske volitve je zaznamoval tesen volilni rezultat, ki je mandat za sestavo vlade ponovno dodelil koaliciji z levega političnega pola, v kateri so koalicijo poleg volilne socialdemokratske stranke SD, ki je vodenje vlade prevzela prvič, sestavljale še komaj izvoljena stranka LDS, novoustanovljena, čeprav večinsko iz kapitala stare LDS vzpostavljena stranka Zares in stalna koalicijska

74 O tem podrobneje v *Arhiv glavnih novic*.

75 Gl. op. 73.

76 O tem več v *STA*, *Arhiv novic*.

partnerica Desus. Navkljub programski sorodnosti in še obvladljivemu številu koalicijskih partneric je bilo omenjeno obdobje vse od začetka dalje izpostavljeno neprekinjenim notranjepolitičnim in koalicijskim nemiro in aferam na eni strani ter na drugi strani vplivom svetovne finančne in gospodarske krize, na katero se je država odzvala s pretiranim zadolževanjem in obremenitvijo nacionalnega proračuna.⁷⁷

V začetku leta 2009 so koalicijske partnerice zahtevale izredni sklic vrha koalicije zaradi začetnih kadrovskih potez predsednika vlade Boruta Pahorja. Leta 2010 je sledil val odstopov na ministrskih in drugih najvišjih uradniških mestih, v okviru katerih je bila zamenjana skoraj tretjina ministrov. Odpovedi so se nadaljevale tudi leta 2011, ko je iz vladne ekipe odstopil minister za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo ter predsednik Zaresa. Opozicija je v tem času aktivno vlagala interpelacije in nasprotovala vsem reformnim predlogom vlade.

Poleg teh kadrovskih so mandat zaznamovale številne notranjepolitične afere, od neuspele sanacije bančnega sistema do gradnje šestega bloka termoelektrarne Šoštanj, stečajev nekoč uspešnih podjetij, med njimi Vegrad, Istrabenz, Mura, vladnega letala Falcon, afere z bulmastifi, afere Ultra, najema prostorov Nacionalnega preiskovalnega urada, afere Dimic. Med mandatom je bilo razpisanih šest referendumov, in sicer o arbitraži, reformni referendumi o malem delu, pokojninski reformi in referendum o zakonu o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno pa tudi referendum o RTV-prispevku ter arhivih.⁷⁸

Z vidika mednarodne dejavnosti države je mandat zaznamoval sporazum premierov Slovenije in Hrvaške novembra 2009, po katerem sta se državi dogovorili, da bosta še odprta konfliktna obmejna vprašanja rešili s pomočjo mednarodne arbitraže. Sicer pa je pojavnost vrha slovenske politike v mednarodnem prostoru pri vseh ostalih vsebinah vidno usahnila, v imenu države so v političnih odločevalskih procesih pogosto sodelovali javni uslužbenci ali pa država v njih sploh ni bila zastopana.⁷⁹

Vse navedene razmere so se dobro leto pred razpisom novih rednih volitev odrazile najprej z izstopom Desusa, nekaj mesecev kasneje pa še stranke Zares iz koalicije. Na predlog predsednika vlade je bila v Državnem zboru podana zahteva za glasovanje o zaupnici vlade, ki ni bila izglasovana, zato je predsednik republike za jesen leta 2011 sklical prve predčasne volitve.

77 Noč, *Kazalniki zadolženosti Slovenije*.

78 Kustec Lipicer in Toš, *Analiza volilnega vedenja*.

79 Lajh in Petak (ur.), *EU Public Policies Seen from a National Perspective*.

Mandat 2011–2014

Volilni rezultati jeseni 2011 so prinesli velik preobrat v parlamentarnem političnem prostoru in predvsem šok za dotedanje uveljavljene politične stranke, kar je imelo neposreden učinek tudi na kasnejšo zmožnost sestavljanja koalicije in vodenje vlade.

Politične stranke navkljub realnim obetom o možnosti predčasnih državno-zborskih volitev niso bile ne finančno ne organizacijsko tako zadovoljivo pripravljene kot pri preteklih rednih volitvah v Državni zbor. S strankarskega zornega kota je bila ena od ključnih novosti predvolilnega, volilnega in nato nadalje tudi povolilnega obdobja vloga dveh, tik pred volitvami na novo ustanovljenih političnih strank – leve Pozitivne Slovenije (PS) in desnosredinske Državljske liste (DL).⁸⁰ Obe stranki sta personalizirali njuni vodji, politično prepoznavni figuri – Zoran Janković, drugič izvoljeni župan glavnega mesta Ljubljana (PS), in Gregor Virant – eden od do tedaj najvidnejših članov SDS in minister za javno upravo v vladi 2004–2008 (DL). Obe, tik pred volitvami na novo izvoljeni politični stranki, sta skupaj prejeli kar 41 odstotkov vseh poslanskih sedežev. Parlamentarnega praga prvič po letu 1992 nista prestopili prvih dvanajst let vodilna vladna stranka v državi LDS, ki je na volitvah prejela 1,48 odstotka glasov, in SNS, edina nacionalna stranka v državi, ki je na teh volitvah prejela 1,80 odstotka glasov. Parlamentarnega praga ni prestopila tudi stranka Zares, ki je bila vanj sicer izvoljena takoj po svoji ustanovitvi pred državnozbornimi volitvami leta 2008. Ponovno pa se je po triletnem premoru med letoma 2008 in 2011 v Državni zbor prebila stranka NSi.

Po začetnem neuspehu sestave vlade je na volitvah sicer zmagovala, a politično neizkušena stranka PS mandat za oblikovanje vladne koalicije prepustila drugi najuspešnejši, desni stranki SDS. SDS je s sicer relativno sorodno, a veliko petčlansko koalicijo še skupaj z novoizvoljeno DL ter starimi koalicijskimi partnerji z desnice SLS, NSi in sredinsko Desus sestavila vlado kratkega mandata. Predsedniku vlade Janezu Janši je bilo od samega začetka dalje očitano politično kadrovanje,⁸¹ temu je kmalu sledilo še poročilo Komisije za preprečevanje

80 Oktobra 2011 je bilo kot poskus alternative strankarskemu sistemu ustanovljeno tudi Gibanje za trajnostni razvoj Slovenije (TRS). Iz političnega krila gibanja se je oblikovala Stranka za trajnostni razvoj Slovenije, ki se je udeležila državnozbornih volitev 2011, a kljub začetnim dobrim javnomnenjskim prognozam ni preseгла volilnega praga za vstop v DZ, z dobrim odstotkom osvojenih glasov pa je dosegla primerljiv volilni rezultat kot stari, nekoč uspešni stranki SNS in LDS ter pol višji rezultat kot nekdanja parlamentarna koalicijska stranka Zares. Člani TRS so bili pretežno prepoznavne osebnosti iz javnega življenja in vrednotno levo orientirani intelektualci.

81 *Kadrovski blitzkrieg*, <http://www.mladina.si/109350/kadrovski-blitzkrieg>.

korupcije o premoženjskem stanju predsednika vlade in tudi predsednika največje parlamentarne stranke PS,⁸² zaradi katerega sta se oba omenjena morala umakniti z vodilnih mest, prvi po neizglasovani zaupnici v Državnem zboru z mesta predsednika vlade, drugi pa začasno kot predsednik stranke PS. Vodenje PS je po teh zapletih začasno in ,kot izhod v sili' prevzela Alenka Bratušek, ki je po neizglasovani zaupnici vladi SDS postala mandatarka in meseca marca 2013 skupaj z levo socialdemokratsko SD in koalicijskima partnericama iz prejšnje vlade DL ter Desus prevzela vodenje devete slovenske vlade. Zgolj eno leto kasneje je zaradi notranjih strankarskih nesoglasij v PS in s tem posledično ponovnega uspeha ustanovnega predsednika stranke PS na volilnem kongresu predsednica vlade prvič v zgodovini slovenskega parlamentarizma sama odstopila s položaja, predsednik republike pa je že drugič zapored sklical predčasne volitve.⁸³

Kljub naporom, ki so bili v času enoletnega mandata vlade izkazani pri reševanju gospodarske in finančne krize ter poskusih vrnitve države v mednarodni prostor, tudi vladi v tem mandatu – ne prva in ne druga – nista zmogli uspešnega soočanja z notranjimi političnimi pritiski, razkoli in ambicijami. V vladnem mandatu PS je šel notranji strankarski konflikt na račun delovanja države do točke velikega razkola največje poslanske skupine PS na dva dela, vezave zaupnice nadaljnega delovanja vlade z izvolitvijo predsednice vlade za predsednico stranke in na koncu mandata še z njeno samokandidaturo za evropsko komisarko.⁸⁴

Mandat 2014

Sedme parlamentarne volitve, ki so bile hkrati tudi druge predčasne zapored, so, sklicane v času začetka poletnih počitnic, z vidika volilnega rezultata ponudile podobno sliko in vzorec parlamentarnega prostora kot predhodne volitve. Obstoječe stranke na volitve niso bile pripravljene ne programsko, ne kadrovske in tudi ne finančno, najuspešnejša politična stranka pa je ponovno postala pred volitvami na novo vzpostavljena stranka z v javnosti prepoznavnim in spoštovanim likom ustavnega pravnika Mira Cerarja, ki je s svojo Stranko Mira Cerarja, v začetku leta 2015 preimenovano v Stranko modernega centra (SMC), zasedel 40 odstotkov parlamentarnega prostora. V parlamentarno areno sta poleg sredinske SMC vstopili še dve, tudi tokrat na političnem spektru levo pozicionirani novi

82 KPK, *Odločitve in mnenja komisije*. STA, Arhiv novic.

83 STA, Arhiv novic.

84 Prav tam.

stranki, in sicer Združena levica ter na meji uspešnega prestopa volilnega praga še novoustanovljena stranka ZaAB nekdanje predsednice vlade. Iz parlamentarne arene so glede na pretekle volitve izpadle tri stranke, obe na preteklih volitvah uspešni novi stranki, članici vladne koalicije in desna SLS, zgodovinsko najstarejša, do teh volitev po rezultatih vedno uspešna parlamentarna stranka, pogosta in praviloma konfliktna članica več preteklih vladnih koalicij.

Sestavo in dosedanje delo aktualne majhne in programsko relativno homogene levosredinske vlade SMC, Desusa in SD zaenkrat podobno kot v preteklih dveh mandatih zaznamuje mnogo notranjih strankarskih obtožb na račun neizkušenosti vodenja in kadrovanja največje nove stranke, koalicijskih zapletov in napetosti ter opozicijskih aktivnosti.⁸⁵ Vodilna SMC in njen mandatar Miro Cerar brez strankarske preteklosti in izkušenj vodi vlado skupaj z izkušenima partnerjema, ki sta v preteklih mandatih pomembno sooblikovala in tudi spreminjala vladni in parlamentarni prostor. V času dosedanjega delovanja je vlada sicer stabilizirala javnofinančne razmere v državi, predvsem nadzor nad dovoljenim proračunskim primanjkljajem, postavila okvire za upravljanje z državnim premoženjem in s tem na neki način začrtala meje nadaljnjih privatizacijskih procesov, dala večji poudarek varstvu in upravljanju z naravnimi viri in dobrim ter se ponovno aktivneje pojavila v mednarodni skupnosti, posebej s sodelovanjem pri upravljanju s t. i. migrantsko oziroma begunsko krizo.⁸⁶

Zaključek

Slovenska parlamentarna demokracija, čeprav stara šele petindvajset let, je stopala in še vedno stopa po nemirnih poteh, ki pa skozi čas kljub vsemu kažejo prepoznavne vzorce. Te je možno razdeliti na dve obdobji: 1.) obdobje uresničevanja prvega razvojnega modela države in umeščanja v zunanje okolje (1992–2007) in 2.) obdobje notranjih političnih in strankarskih kriz ter iskanje novega razvojnega modela države (2007–).

Prvo razvojno obdobje države zaznamujejo jasna in prepoznavna programska vizija, usmerjenost v zunanje okolje in zmožnost obvladovanja ter upravljanja z notranjimi političnimi napetostmi, kar se izkaže za ključ uspeha. V nasprotju z navedenim pa drugo, še vedno trajajoče obdobje, zaznamuje prevlada političnih

85 Prav tam.

86 Arhiv glavnih novic. STA, Arhiv novic.

strank na ravni celotnega sistema države (t. i. strankokracija).⁸⁷ Stranke izkazujejo težnje po obvladovanju (pod)sistemov, ki niso in ne smejo biti odvisni od strankarske politike, vpletene so v veliko večino vseh afer in kadrovskih zapletov v državi, zaradi česar svoje funkcije nadzornika in mediatorja problemov v demokraciji ne opravljajo odgovorno. Stranke povzročajo težave in jih s svojim odnosom ter delom do sedaj niso bile zmožne obvladovati ne znotraj lastnih vrst in tudi ne na ravni koalicijskih partnerstev. V tem smislu še prav posebej izstopa pomembnost ustreznih znanj in veščin odgovornega ter transparentnega političnega vodenja in upravljanja, hkrati pa tudi prepoznavanja in obvladovanja načrtnih strankarskih kalkulacij med članicami koalicije, ki so se do sedaj kazale skozi notranje pritiske na vodilno stranko ter premišljene scenarije izstopanja iz partnerstev tik pred naslednjimi volitvami.

Razlik med levo in desno pozicioniranimi strankami ter koalicijami pri opisanih vzorcih ni mogoče prepoznati, celo več, neuspešnost vseh dosedanjih vladnih koalicij gre povezovati z razmerji med koalicijskimi partnerji in ne z uspešnim delovanjem opozicije oziroma njenim prevzemom oblasti. Vse to so volivci, sodeč po volilnih rezultatih, prepoznali in na naslednjih volitvah tudi kaznovali. V prvem obdobju so to storili s ponovnim, vedno večjim zaupanjem vodilni stranki, ki je omenjene koalicijske nemire in lastna strankarska razmerja uspešno obvladovala ter hkrati pri svojem delu dosledno zasledovala dane programske razvojne cilje. V drugem obdobju pa so na začetku najprej z največ glasovi podprli staro etablirano stranko, ki je v prejšnjem mandatu bila vodilna opozicijska sila, a je z nadaljevanjem preteklih vzorcev in tudi nezmožnostjo refleksije svojega poslanstva v demokratičnem političnem prostoru in notranjega samoočiščenja to zaupanje volivcev izgubila. Zato so na zadnjih dveh volitvah uspele tik pred njimi novoustanovljene, politično neizkušene, a zato od starih praks strankokratskega vodenja države 'čiste' stranke.

Z zornega kota volivcev je tako temeljno naravo slovenske parlamentarne demokracije možno oceniti kot še vedno sprejemljivo zdravo, a z jasnim opozorilom na nevarnosti tveganj. Delež glasov, ki jih volivci namenijo strankam, dejansko izvoljenim v parlament, je ves čas visok, civilnodružbene pobude zlasti v sedanjem obdobju se vzpostavljajo, volivci pa jim dajejo možnost za politično aktivacijo in izvoljivost. Javnomenjski rezultati kažejo izjemno nizko in z vidika volilne udeležbe vse bolj padajoče zaupanje volivcev, kar politične stranke kot temeljni steber parlamentarne demokracije vse bolj opozarja na njihovo osrednje poslanstvo in funkcije v demokratičnih procesih med volivci, zakonodajno ter izvršno vejo oblasti.

87 Krouwel, Party models. Mair, Party System Change.

Viri in literatura

- Arhiv glavnih novic; Vlada Republike Slovenije, 2016. Dostopno na: http://www.vlada.si/medijsko_sredisce/glavne_novice/ (5. 7. 2016).
- Blomgren, Magnus in Oliver Rozenberg (ur.). *Parliamentary Roles in Modern Legislatures*. London: Routledge, 2012.
- Dalton, Russell J., David M. Farrell in Ian McAllister. *Political parties and democratic linkage: How parties organize democracy*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Fink - Hafner, Danica. *Nova družbena gibanja – subjekti politične inovacije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1992.
- Gallagher, Michael, Michael Laver in Peter Mair. *Representative Government in Western Europe*. New York: McGraw-Hill, 2005.
- Gašparič, Jure. *Slovenski parlament: politično-zgodovinski pregled od začetka prvega do konca šestega mandata (1992–2014) – Elektronska izdaja 1.o.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014. Dostopno na: <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:26950> (29. 6. 2016).
- Kadrovski blitzkrieg – Mladina.si, 2012. Dostopno na: <http://www.mladina.si/109350/kadrovski-blitzkrieg/> (30. 6. 2016).
- Katz, Richard S. Party in Democratic Theory. V: Katz, Richard S. in Daniel Crotty (ur.). *Handbook of Party Politics*. London: Sage, 2006, str. 34–47.
- KPK – Odločitve in mnenja komisije | Komisija za preprečevanje korupcije, 2012. Dostopno na: <https://www.kpk-rs.si/sl/nadzor-in-preiskave/odlocitve-in-mnenja-komisije> (20. 6. 2016).
- Krašovec, Alenka in Ladislav Cabada L. Kako smo si različni: značilnosti vladnih koalicij v Sloveniji, Češki republiki in na Slovaškem. *Teorija in praksa*, 50, 2013, št. (5/6), str. 717–735.
- Krouwel, Andre. Party Models. V: Katz, Richard S. in Daniel Crotty (ur.). *Handbook of Party Politics*. London: Sage, 2006, str. 249–270.
- Kustec Lipicer, Simona in Andrija Henjak. Changing dynamics of democratic parliamentary arena in Slovenia: voters, parties, elections. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 55, 2015, št. 3, str. 84–104.
- Kustec Lipicer, Simona in Niko Toš. Analiza volilnega vedenja in izbir na prvih predčasnih volitvah v Državni zbor. *Teorija in praksa*, 50, št. 3-4, (maj-avg. 2013), str. 503–529, 685.
- Lajh, Damjan in Zdravko Petak (ur.). *EU Public Policies Seen from a National Perspective: Slovenia and Croatia in the European Union*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2015.

Lorenčič, Aleksander. *Gospodarska tranzicija v Sloveniji (1990–2004)*. *Zgodovina Slovenije – Sistory*. Dostopno na: <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:8988> (21. 7. 2016).

Lorenčič, Aleksander. *Prelom s starim in začetek novega: tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004)*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.

Mair, Peter in Ingrid van Biezen. Party membership in twenty European democracies, 1980–2000. *Party Politics*, 2011, št. 7, str. 5–21.

Mair, Peter. Party System Change. V: Katz, Richard S. in Daniel Crotty (ur.). *Handbook of Party Politics*. London: Sage, 2006, str. 63–75.

Noč, Boštjan. *Kazalniki zadolženosti Slovenije*. Prispevek, pripravljen za Statistične dneve, 2011. Dostopno na: http://www.stat.si/StatistichniDnevi/Docs/Radenci2011/Noc-Kazalniki_zadolzenosti-prispevek.pdf (20. 5. 2016).

Pečauer, Marko. Skoraj vsak mandat se konča s krizo. *Delo*, 19. 9. 2008. Dostopno na: <https://m.delo.si/clanek/174052> (22. 5. 2016).

Pedersen, Mogens. Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems, 1948–1977: explorations and explanations. V: Daalder, Hans in Peter Mair (ur.). *Western European Party Systems: Continuity and Change*. Beverly Hills, CA: Sage, 1983, str. 29–66.

Prunk, Janko in Tomaž Deželan (ur.). *Dvajset let slovenske države*. Maribor: Aristej; Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za politološke raziskave, 2012.

STA – Slovenska tiskovna agencija. Arhiv novic, 2016. Dostopno na: <http://sta.si> (30. 6. 2016).

Toš, Niko (ur.). *Vrednote v prehodu VIII. Slovenija v srednje in vzhodnoevropskih primerjavah 1991–2011*. Ljubljana, Wien: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, IDV-CJMMK – Edition Echoraum, 2014.

Ware, Alan. *Citizens, parties, and the state: a reappraisal*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1988.

Zajc, Drago, Samo Kropivnik in Simona Kustec Lipicer. *Od volilnih programov do koalicijskih pogodb: analiza politične kongruence*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2012.

Žerdin, Ali H. *Udba.net*. *Udba.net / MLADINA.si*. Dostopno na: http://www.mladina.si/61653/18-04-2003-udba_net/?utm_source=dnevnik%2F18-04-2003-udba_net%2F&utm_medium=web&utm_campaign=oldLink (21. 7. 2016).

Zdenko Čepič

PRED TEM: NASTAJANJE SLOVENSKE DRŽAVNOSTI PRED SAMOSTOJNO DRŽAVO

Izvleček

Avtor v članku esejistično obravnava vprašanje nastajanja slovenske države v »kratkem« 20. stoletju kot predhodnice samostojne in neodvisne Republike Slovenije. To dejanje, razumljeno kot razdružitev, je imelo pravno pa tudi politično izhodišče v samoodločbi kot načelu, na katerem je bila ustvarjena jugoslovanska država in na osnovi katerega je Republika Slovenija z njo pretrgala državnopravne vezi. Pregledno predstavi trikratno izvedbo samoodločbe kot načina vstopa Slovencev v okvir jugoslovanske države (1918, 1943/45) oziroma izstopa iz nje (1990/91). Vsaka od samoodločb je imela drugega nosilca, so pa po namenu in svoji vsebini med seboj vzročno povezane, saj je bila vsaka predhodna pogoj za uspešnost naslednje. Zlasti brez druge, na kateri je temeljila t. i. druga Jugoslavija (1943/45–1991), ne bi bilo tretje, s katero je bila leta 1991 ustanovljena samostojna in neodvisna slovenska država.

Ključne besede

Slovenija, osamosvojitev, samoodločba, ustava, Jugoslavija

Republika Slovenija je kot »samostojna in neodvisna država« nastala 25. junija 1991, ko je Skupščina Republike Slovenije sprejela Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. V »preambuli« tega pravnega akta, ki je pomenil in pomeni (!) »rojstni list« Republike Slovenije, slovensko »deklaracijo neodvisnosti«, je bilo povedano, da je bilo pri tem med drugimi razlogi za takšno določitev slovenskega parlamenta upoštevano dejstvo »da je bila Republika Slovenija država že po doslej veljavni ustavni ureditvi in je le del svojih suverenih pravic uresničevala v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji«. ⁸⁸ Povedano je bilo, da je bila Slovenija v jugoslovanskem okviru država, ki je imela svoje suverene pravice, in da je del teh prenesla na zvezno državo. Iz tega, kar je bilo zapisano v uvodu v Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, jasno izhaja, da se slovenska državnost ni začela s 25. junijem 1991, ampak da je takrat že obstoječa država Slovenija postala samostojna in neodvisna od Jugoslavije in da je Republika Slovenija prevzela »vse pravice in dolžnosti, ki so bile z ustavo Republike Slovenije in ustavo SFRJ prenesene na organe SFRJ«.

Ne glede na to, kdo ne verjame v razvoj ali pa v dialektiko (ni je treba nepotrebno enačiti z dialektičnim materializmom), je treba vedeti, da je nekaj bilo že pred tem slovenskim »velikim pokom«, pred osamosvojitvijo. Da je Slovenija že bila država, da je tisto, kar se je dogajalo v vsem obdobju druge Jugoslavije, vplivalo, pogojevalo domala vse glede nastanka samostojne in neodvisne slovenske države. Naj se sliši še tako »bogokletno«, nastanek samostojne slovenske države ni le posledica dogajanja v letih pred njenim nastankom, torej tistega dogajanja in celotnega političnega ter družbenega procesa, ki ga je mogoče označiti za demokratizacijo, v kateri je bilo dejavnikov te več in niso bili vsi iz t. i. opozicije (glede tega, kdaj je ta nastala kot organiziran dejavnik, je mogoče vprašanje, na katero bi »opozicionalci« odgovorili različno).

Slovenska država, Republika Slovenija, je nastajala vse »kratko« 20. stoletje. Za njo je bila slabega pol stoletja dolga pot državnosti, pred njo pa še nekaj desetletij poti do državnosti. Dejansko je bila pot do samostojne slovenske države dolga za celo t. i. kratko, Hobsbawmovo 20. stoletje, ki ga je na eni strani omejeval konec prve svetovne vojne, na drugi pa padec berlinskega zida, kar se časovno povsem ujema s časom jugoslovanske države. »Jugoslovansko obdobje« slovenske zgodovine je dalo možnost za korak v državno samostojnost.

Samostojna in neodvisna, od Jugoslavije osamosvojena država Slovenija ni nastala iz nič. Iz nič lahko namreč nastane le nič, zato se je treba zavedati, da

88 UL RS, I-3, 25. 6. 1991.

ima slovenska državnost svojo zgodovino, svoje zgodovinske izkušnje, svoje t. i. družbene in politične nosilce. Samostojna Republika Slovenija ni izraz revolucije, ampak evolucije njenega postopnega nastanka. »Nacionalna revolucija«, če je ta razumljena v smislu ameriške osvobodilne vojne za neodvisnost od Velike Britanije, se je namreč zgodila pol stoletja prej. Pot do države je namreč bila tesno povezana z dosego narodove emancipacije, s pridobitvijo enakopravnega položaja z drugimi narodi v Jugoslaviji, po tem, ko je slovenski narod iz naroda za sebe postal narod iz sebe tudi za druge narode. To pa se je zgodilo v času druge svetovne vojne, v njenih okoliščinah, ko je tekel tudi boj za to, da se staro ne vrne. Slovenija kot država je nastala v vojni, z vojaško dejavnostjo tistih, ki so se odločili za narodnoosvobodilni boj proti okupatorjem (prvenstveno proti njim, ko pa so se tem za ohranitev svojega političnega položaja pridružili tudi rojaki, pa tudi proti njim). Nastanek slovenske državnosti je povezan z osvobodilnim bojem v času druge svetovne vojne.

Glede vojne, ki jo imenujemo desetdnevna ali osamosvojitvena, pa velja povedati, da se Slovenija od Jugoslavije ni osamosvojila z vojno, vojsko in vojaškimi dejavnostmi, kar je sicer časovno sovpadalo z osamosvojitvijo, s pretrganjem ustavnopravnih vezi z jugoslovansko državo. Vojna ali vojaške dejavnosti, ki so sledile slovenski osamosvojitvi, so bile posledica tega, da je Republika Slovenija »izstopila« iz jugoslovanske države. To je želela jugoslovanska oblast preprečiti, pri čemer je za naloge, ki bi jih sicer morala opraviti policija, uporabila vojsko, da bi preprečila prevzemanje nadzora nad t. i. zunanjimi mejami Republike Slovenije, ker je te meje dojemala kot meje jugoslovanske države. Vojna ni bila vzrok za osamosvojitve, ampak njena posledica. Osamosvojitve je povzročila reakcijo bistvenega dejavnika države, od katere se je Republika Slovenija odlepila, odtrgala ali odcepila, tj. jugoslovanske vojske, ki je temeljno vplivala na jugoslovansko državo od njenega nastanka, konca leta 1918 dalje.

Pred Republiko Slovenijo je bila Republika Slovenija kot država v okviru federativne jugoslovanske države. S tem imenom, v njem ni bilo opredelitve političnega sistema, država je imela le oznako oblike vladavine, je nastopala sorazmerno kratek čas. Takšno ime je 8. marca 1990 dobila z ustavnim amandmajem na ustavo, sprejeto februarja 1974, ki ga je izglasovala še slovenska skupščina, izvoljena leta 1986, torej samoupravljaljska, delegatska, socialistična skupščina.⁸⁹ S tem amandmajem k slovenski ustavi, ki je sicer spremenil ime države, je bila Republika Slovenija v skladu z amandmajem s konca septembra

89 *UL RS*, 8-402, 16. 3. 1990.

1989 opredeljena kot »država, ki temelji na suverenosti slovenskega naroda in ljudstva Slovenije«. To pa je bilo glede države zapisano že tudi v ustavi Socialistične republike Slovenije, sprejeti 28. februarja 1974. V tej ustavi je bila Slovenija jasno imenovana država, medtem ko je bila v prejšnji ustavi, sprejeti 9. aprila 1963, opredeljena kot »državna socialistična demokratična skupnost«. ⁹⁰ V prvi ustavi Slovenije, takrat imenovane Ljudska republika Slovenija, pa je bila ta opredeljena kot »ljudska država republikanske oblike«. Vsekakor je Slovenija v vsem obdobju druge Jugoslavije ustavno imela status države. Glede tega je bil pomemben tudi razlog zanj, namreč sklicevanje na pravico do samoodločbe. To načelo oziroma ta pravica, katere sestavni del je tudi pravica do odcepitve in združitve z drugimi narodi, je bila tudi ustavna kategorija vseh slovenskih (tudi jugoslovanskih) ustav, ki so veljale v času druge Jugoslavije. Resda je bila ta temeljna pravica, na osnovi katere je sploh nastala druga, t. i. avnojska Jugoslavija, v nasprotju s prvo slovensko ustavo (bila je sploh prva v vsem zgodovinskem razvoju slovenskega naroda), ko je bila zapisana jasno, v nadaljnjih ustavah pa »skrita« v temeljnih načelih.

Samoodločba je bila v drugi Jugoslaviji ustavna kategorija. V prvi ustavi s konca januarja 1946 je bila ta pravica sicer najbolj jasno zapisana, in to kar v prvem členu, namreč da je Federativna ljudska republika Jugoslavija nastala »na osnovi pravice do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve«. ⁹¹ Pravica do samoodločbe kot izhodišče za nastanek federativne Jugoslavije je bila v vsem obdobju te države razumljena različno, zlasti glede njene »trajnosti«. Ali je to trajna pravica ali je le pravica za »eno uporabo«, torej za združitev. »Sporno« za tiste, ki so zagovarjali »omejeno uporabnost« pravice do samoodločbe, največ jih je bilo iz Srbije, je bilo dejstvo, da je nerazdružljivi del samoodločbe tudi pravica do odcepitve in združitve z drugimi narodi. To je bilo zanje moteče od vsega začetka druge jugoslovanske države, od nastajanja njene prve ustave ob koncu leta 1945 in na začetku leta 1946. Takrat je prišlo celo do spora glede tega, ali se bo pravica do samoodločbe, vključujoč pravico do odcepitve, v ustavi sploh omenila. ⁹² Prevladalo je stališče glavnega zagovornika samoodločbe kot trajne pravice Edvarda Kardelja in samoodločba je v jugoslovanskih ustavah dobila »trajno« pravico kot bistveno izhodišče oziroma pogoj za oblikovanje druge Jugoslavije. »Spornost« pravice do samoodločbe se je nato sicer pojavljala ob vsaki krizi jugoslovanske federacije, saj je bila ta pravica do odcepitve kot nerazdružljivi sestavni del pravice do samoodločbe

90 *UL SFRJ*, 14-209, 10. 4. 1963.

91 *UL FLRJ*, Ustava FLRJ 1945, 10-73, 1946.

92 Gabrič, Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji, str. 404-410, 426-433.

»trajno« sporna in nesprejemljiva za srbske politike. To se je pokazalo tudi ob zadnji krizi glede federativnosti Jugoslavije v osemdesetih letih 20. stoletja, ko se je ponovno pokazalo nasprotje, ki je sicer bilo stalnica druge Jugoslavije v zvezi z razumevanjem njene federativnosti, namreč vprašanje in uporaba centralizma na eni strani, na drugi pa razumevanje federativnosti z večanjem vloge in položaja držav, ki so tvorile federativno organizirano državo.

V vsem političnem dogajanju ob koncu slovenskega jugoslovanskega obdobja, ob koncu druge polovice osemdesetih let, ko je bilo vprašanje demokratizacije jugoslovanske države za Slovence tesno povezano z vprašanjem osamosvojitve, njenega načina in tempa, je bilo eno ključnih vprašanj tudi vprašanje glede samoodločbe. Ta je bila namreč ključ osamosvajanja in osamosvojitve Republike Slovenije.

Dvajseto stoletje, ki ga radi označujemo kot stoletje vojn, svetovnih vojn, je bilo v slovenski zgodovini tudi stoletje slovenske državnosti. Ta pa je v veliki meri povezana – vzročno-posledično – z vojnami, konkretno z obema svetovnima vojnama. Države izginjajo in nastajajo v vojnah, zaradi vojn. Slovenska državnost, kakršna je že bila v 20. stoletju, je nastala z vojno. Natančneje zaradi vojne. Druge svetovne vojne. Nastanek samostojne in neodvisne države pa je tudi povezan z vojno ali vsaj z vojaško dejavnostjo. Pri tem pa je bila vojna ali vojaško dogajanje, ki je sledilo osamosvojitvi Slovenije, posledica že izvedene osamosvojitve.

Pri tem, kako so vojne vplivale na slovensko državnost, kot se je ta kazala v 20. stoletju, kako so jo omogočale, ne gre toliko za vojaško dogajanje, ampak za politične razsežnosti vojn, saj jih te vedno vsebujejo. Med političnimi kategorijami, za katere je mogoče reči, da sodijo med posledice vojn, konkretno prve svetovne vojne, je samoodločba. Takšna, kot jo poznamo danes in se nanjo radi sklicujemo, je bila posledica političnega dogajanja v prvi svetovni vojni, posledica razpadanja države, v kateri smo Slovenci takrat bili. Gre za znane točke, ki jih je v začetku leta 1918 predstavil (v govoru pred ameriškim kongresom) predsednik ZDA Woodrow Wilson. Za Slovence in druge narode, ki so živeli v avstro-ogrski monarhiji, je bila pomembna deseta točka, ki je govorila o polni svobodi za avtonomni razvoj narodov v Avstro-Ogrski.⁹³

Vojna je tako dala možnost samoodločbi. To smo Slovenci v »kratkem« 20. stoletju uporabili trikrat. Dvakrat je bila povezana z vojno, s prvo in drugo svetovno

93 »Ljudem v Avstro-Ogrski, katerih mesto med narodi želimo videti zaščiten in zagotovljeno, je treba priznati prosto priložnost samostojnega razvoja.« = The people of Austria-Hungary, whose place among the nations we wish to see safeguarded and assured, should be accorded the freest opportunity to autonomous development. Gl. *Fourteen Points*, https://en.wikipedia.org/wik./Fourteen_Points.

vojno, tretjič pa je kot osnova za osamosvojitve od Jugoslavije povzročila vojaško dejavnost njene vojske in obrambno dejavnost slovenske vojske in policije. Vse samoodločbe so bile povezane z jugoslovansko državo. Prvi dve sta bili odločitvi za Jugoslavijo, za vstop Slovencev v skupno državo z drugimi južnoslovanskimi narodi, tretja pa za izstop iz nje ter za samostojno in neodvisno slovensko državo. Skratka, gre za državnopravne prelome, ki so bili izvedeni na osnovi pravice do samoodločbe v treh obdobjih: 1918, 1943/45 in 1990/1991. Vse tri samoodločbe so imele stične točke – v smislu povezanosti, vzročnosti in sosledja. Tretje samoodločbe ne bi bilo brez druge in te ne brez prve. V vsakem času je bila samoodločba uporabljena z drugim političnim nosilcem, tistim, ki je takrat predstavljal ljudstvo in narod. To pa ne pomeni, da se lahko zaradi političnih in ideoloških naklonjenosti do nekoga v nekem času katero dejanje samoodločbe izpusti ali celo odklanja, kot da ga ni bilo.

Samoodločbo je mogoče razumeti kot samoodločbo ljudstva, kar je pravzaprav njen izvorni pomen. Je zagotovilo za demokratičnost odločanja o politični ureditvi (demokracija: avtokracija), obliki vladavine (republika : monarhija). Pri tej samoodločbi, v kateri je poudarek na ljudstvu, gre za izražanje njegovih demokratičnih teženj v političnem in vsem družbenem dogajanju, medtem ko gre pri samoodločbi naroda za odločitve glede državnega okvira, v katerem želi ta biti, oziroma glede tega, s kom želi živeti v skupni državi. Gre za suverenost naroda med drugimi narodi. Ta samoodločba je bila tista, ki je oblikovala slovensko državno pripadnost v »kratkem« 20. stoletju in je bila osnova za dosego samostojne državnosti. Plebiscit o samostojni Sloveniji, ki je bil izveden decembra 1990 in je kot izraz volje volivcev v Sloveniji (torej ljudstva) pomenil legitimiteto za osamosvojitve, tj. za razdružitve, je imel (na glasovnici) jasno vprašanje: »Ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?« Ljudstvo je odločilo glede svoje državnosti oziroma svoje države, v kateri želijo Slovenci živeti. Nihče ni spraševal o ureditvi te države. Samoumevno je namreč bilo, da bodo tovrstne spremembe v skladu s pogledi oblasti, da bodo sprejete po parlamentarnem postopku in da bodo takšne, kot jih želi parlamentarna večina.

Samoodločba, kot jo razumemo in sprejemamo kot način ustvarjanja narodove suverenosti in samostojnosti, je bila sredstvo za oblikovanje držav, v katerih smo Slovenci živeli, in države, v kateri živimo zdaj. Na osnovi samoodločbe, njenega načela in tudi prakse smo Slovenci dosegli svojo državnost.

Prvi učinek samoodločbe smo izkusili ob koncu in po koncu prve svetovne vojne. Prva samoodločba Slovencev v 20. stoletju je bila povezana z vstopom v

državo z drugima takrat priznanima južnoslovanskima narodoma, od katerih je eden imel svojo državo. Ta samoodločba, vprašanje je, ali je šlo za samoodločbo ljudstva ali samoodločbo naroda, je bila osnova za nastanek Države SHS kot jugoslovanske paradržave in nastanek Kraljevine SHS. Nosilka samoodločbe je bila stranka slovenskega političnega katolicizma – SLS – kot najmočnejša politična stranka na Slovenskem. Ta je s svojo politiko in odločitvijo glede vstopa v jugoslovansko državo, pogoji so ji bili sicer dani skoraj po načelu vzemi ali pusti, »popeljala« Slovence v »obljubljeno deželo«. Vsaj tako so si predstavljali, da jim bo združitev ali pridružitev prinesla predvsem pozitivne stvari. Koliko se je to uresničilo, je drugo vprašanje. Čeprav so že pogoji vstopa v jugoslovansko državo kazali, kako so to razumeli Srbi, njihova politika, ki je postavila pogoje združitve in od teh ni odstopala, je bila odločitev za Jugoslavijo jasna in tudi nujna. Takšne so bile namreč zgodovinske okoliščine. Manevrskega prostora za kaj drugega kot za »zedinitev« pod pogoji, kakršni so bili dani, ni bilo veliko. Do samoodločbe je prišlo po koncu prve svetovne vojne leta 1918. Slovenci s(m)o postali Jugoslovani. Po narodnosti in državljanstvu.

Šlo je za nastanek in oblikovanje jugoslovanske države, v kateri so Slovenci živeli brez svoje državnosti. Dejansko, formalnopravno, tudi brez svoje narodne samobitnosti in suverenosti. Zase so bili Slovenci sicer narod, za druge, glede na ustavno ureditev, pa ne. Bili so le pleme t. i. troedinega jugoslovanskega naroda. Ne glede na to pa je bila prva jugoslovanska država bistven pogoj za drugo jugoslovansko državo, nastalo na drugačnih osnovah, z drugačno samoodločbo po vsebini in praksi. Na prvo Jugoslavijo se danes zaradi njene politične ureditve, ki je imela osnovo v parlamentarni demokraciji (kako se je ta odvijala in zlorabljala, je drugo vprašanje) in v kateri je bil v veljavi kapitalizem, gleda pozitivno (za kar je razlog ideološki in ne stvaren, zgodovinski) in tudi kot na dobrodošel vzorec za slovensko »sedanjost«. Politične in gospodarske osnove te jugoslovanske države, v kateri smo Slovenci v prvem njenem imenu prispevali tudi svoje narodno ime, nismo pa se mogli razviti zaradi ustavnega centralizma in unitarizma, naj bi bile namreč enake. Demokratične. Vprašati pa se je mogoče, koliko je bilo v tej državi prave demokracije (formalna je bila). Glede na drugo Jugoslavijo, v kateri je bil monističen politični sistem, oblast so imeli komunisti, naj bi bila v tovrstnem razmišljanju glede demokratičnosti prva jugoslovanska država kljub dejstvu, da v njej Slovenci niso bili niti narod, kaj šele, da bi uspeli doseči kakršnokoli stopnjo državnosti, pozitivna zgodovinska izkušnja, medtem ko druga jugoslovanska država zaradi svojega političnega sistema naj to ne bi bila. Čeprav je ta druga Jugoslavija dala Slovencem možnost državnosti, države, kar so

lahko izkoristili za oblikovanje samostojne in neodvisne države. Glede slovenske državnosti ima druga Jugoslavija nedvomno večji pomen kot »demokratska« prva Jugoslavija. Prva samoodločba pa brez druge, tj. dejstva druge Jugoslavije, ni imela neposrednega vpliva na tretjo, tj. na osamosvojitve od Jugoslavije. Vmes je bilo namreč obdobje druge Jugoslavije, ki je bila glede oblike vladavine, politične ureditve in organizacije države povsem različna od prve. Do slovenskega naroda je bila bolj prijazna, saj so Slovenci bili priznani kot narod in so dobili svojo državo. Druga Jugoslavija je nastala na jasnem razumevanju in upoštevanju samoodločbe naroda kot načela, ki vsebuje tudi pravico do odcepitve in združitve z drugimi narodi.

Iz tega načela, na osnovi katerega je nastala druga Jugoslavija in bila federativno organizirana, je zato izhajala tretja samoodločba Slovencev v 20. stoletju, tista, ki je pomenila združitve od jugoslovanske države ter nastanek samostojne in neodvisne slovenske države. Načelo nastanka druge Jugoslavije in njena organiziranost, ustavna pravica do samoodločbe, sta bila namreč pogoja, ki sta omogočila osamosvojitve Republike Slovenije. To je upoštevala tudi Badinterjeva komisija, ki je za potrebe mirovne konference o Jugoslaviji razsodila, da je Jugoslavija razpadla in da pri tem ni šlo za odcepitev Slovenije od nje, ampak za združitve na osnovi samoodločbe kot jugoslovanske ustavne kategorije. Pogoj te združitve pa je bila predhodna združitve v t. i. novo, avnojsko Jugoslavijo, torej nastanek te države in zlasti način njenega nastanka, natančneje obnovitve. Druga Jugoslavija, avnojska, je nastala na osnovi upoštevanja samoodločbe.

Proces nastajanja slovenske državnosti v okviru političnih dejavnosti slovenskega osvobodilnega gibanja je dejansko potekal od jeseni 1941, ko je bil vzpostavljen Slovenski narodnoosvobodilni odbor kot oblastni organ, pa do imenovanja Narodne vlade Slovenije 5. maja 1945. V vsem tem procesu oblikovanja slovenske države je bil poudarek na oblasti. Na državni oblasti! Osvobodilno gibanje je na osnovi načela pravice do samoodločbe naroda, pogoj za to je bilo priznavanje narodov, ki so živeli v Jugoslaviji, vzpostavilo jugoslovansko državo kot federativno. Dejansko so narodi na temelju samoodločbe naroda vstopili v državno tvorbo, ki so jo tvorili oziroma so jo tvorile njihove države. Samoodločba naroda, njegova možnost oziroma pravica, da se odloči za državni okvir, v katerem bo živel, in za organizacijo države, pa je vsebovala tudi pravico do odločitve za izstop iz te države. To je pravica do odcepitve. Na osnovi takšnega razumevanja samoodločbe naroda je bila vzpostavljena in je delovala druga jugoslovanska država. Razumevanje in interpretacija samoodločbe, ki je pomagala vzpostaviti drugo Jugoslavijo, sta bila

sicer stalni vir sporov pravne in politične narave. Do nesoglasij je prihajalo zlasti zaradi t. i. konzumiranja oziroma porabljenja pravice do samoodločbe. To naj bi bilo po mnenju nekaterih, večinoma iz Srbije, mogoče uveljaviti le enkrat, po njihovem mnenju je bila uporabljena pri nastanku druge Jugoslavije kot federativno organizirane države. To vprašanje je postalo stalnica političnega življenja, saj se je pojavljalo ob vsaki krizi odnosov med narodi in njihovimi državami v Jugoslaviji. Te pa so bile precej pogoste.

Slovenska država je nastala v državi, ki je zaradi različnih pogledov nanjo, na njeno ureditev, natančneje na organizacijo, in tudi zaradi hotenj po prevladi enega naroda nad drugimi po petinštiridesetih letih svojega obstoja doživela zlom. Eden ključnih razlogov za to je bil v vračanju pogledov nanjo na njen začetek. Šlo je za vrnitev v čas »zedinitve«, ki so ga nekateri razumeli kot širitev Srbije, ne pa nastanek nove države. Vračanje v preteklost, sklicevanje nanjo ter pravice in zasluge iz minulih časov so se pokazali za slabo politično potezo, ki je temeljila na nerazumevanju ali le svojem razumevanju nastanka in obstoja jugoslovanske države. Pri nasprotnikih takšnih pogledov je to vzbudilo odzive, ki so se kazali v uveljavitvi pravice do samoodločbe in pravici do odcepitve. Na osnovi te je prišlo do tretje samoodločbe Slovencev. Ta pa je bila naperjena proti Jugoslaviji, bila je odločitev za Slovenijo kot samostojno državo.

Zanikanje pomena druge samoodločbe Slovencev je zato strokovno (zgodovinopisno, pravno) neresno. Zlasti pa to velja glede političnega stališča. Namen druge samoodločbe, ki je oblikovala drugo Jugoslavijo, je bil enak kot namen prve, s katero je jugoslovanska država sploh nastala. Oblikovati jugoslovansko državo, v kateri bodo imeli Slovenci svoje mesto, svojo vlogo in veljavo. Obstajala pa je razlika glede tega med prvo in drugo Jugoslavijo. Drugačna je bila organizacija države, kar je bila posledica upoštevanja pravice do samoodločbe, drugi pa so bili tudi njeni t. i. politični nosilci, ki so določali obliko vladavine in predvsem politični ter z njim povezani gospodarski sistem. Nosilci druge samoodločbe zdaj politično in ideološko ne odgovarjajo, saj je šlo v prvi vrsti za komuniste, kar pa ne sme pomeniti, da je treba njihov prispevek k oblikovanju slovenske državnosti, kakršno so vzpostavili v času druge svetovne vojne in ki je bila osnova oziroma kar pogoj za možnost tretje samoodločbe, zamolčati. Dejstvo, da je za drugo slovensko samoodločbo v 20. stoletju stala organizacija odpora slovenskega naroda proti okupatorjem in da je ta samoodločba glede samoodločbe naroda temeljila na pogledih komunistov glede reševanja t. i. nacionalnega vprašanja z vzpostavitvijo enakovrednosti in enakopravnosti narodov v jugoslovanski državi,

ne more zmanjšati pomena same samoodločbe in njenega rezultata. Ta pa je bil izražen v jugoslovanski državi, organizirani na federativnem načelu. Da pa je bilo to mogoče, je bilo treba pred tem doseči vzpostavitev slovenske državnosti. V času druge svetovne vojne je v okviru političnega delovanja osvobodilnega gibanja slovenski narod to dosegel. Dejansko je šlo pri tem za prvi izraz slovenske državnosti, slovenske države v vsem zgodovinskem razvoju slovenskega naroda in prostora, na katerem ta živi.

V sosledju slovenskih samoodločb, ki so na koncu pripeljale do samostojne in neodvisne države Slovenije, so pomembne vse tri. Ene ne bi bilo brez druge. Začetek je pogojeval konec. Nedvomno pa so bili z drugo samoodločbo, tisto iz časa druge svetovne vojne, ustvarjeni pogoji za tretjo. Tisto, s katero je Republika Slovenija postala samostojna in neodvisna država.

Viri in literatura

Čepič, Zdenko. Slovenija, Moja država: država in državnost v mislih in dejanjih slovenske politike: (dejstva in mnenja). V: Ferenc, Mitja, Jurij Hadalin in Blaž Babič (ur.). *Osamosvojitve 1991: država in demokracija na Slovenskem v zgodovinskih razsežnostih*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011, str. 5–36.

Ferenc, Tone. Oblikovanje slovenske (federalne) države 1941–1944. V: Grafenauer, Bogo, Ferdo Gestrin, Janko Pleterski, Sergij Vilfan in Darja Flere. *Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995, str. 213–223.

Fourteen Pounts – *Wikipedia, the free encyclopedia*. Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Fourteen_Pounts (4. 7. 2016).

Gabrič, Aleš. Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v prvem povojnem obdobju = The national question in Yugoslavia in the immediate postwar period. V: *Jugoslavija v hladni vojni = Yugoslavia in the cold war. Zbornik z Znanstvenega posveta Jugoslavija v hladni vojni*, Ljubljana, 8.–9. maja 2000 = *The collection of papers at the Scientific Conference Yugoslavia in the Cold War*, Ljubljana, 8–9 May 2000. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino; Toronto: University = Ljubljana: Institute for Contemporary History; Toronto: University, 2004, str. 403–424, 425–448.

Godeša, Bojan. *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.

Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Četvrte Jugoslavije: (1974.–1990.)*. Zagreb: Prometej; Beograd: Samizdat B92, 2003.

Lusa, Stefano. *Razkroj oblasti: slovenski komunisti in demokratizacija države*. Ljubljana: Modrijan, 2012.

Milosavljević, Olivera. *Jugoslavija kao zabluda. Srpska strana rata: trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, 1. Beograd: Samizdat B92, 2002, str. 87–116.

Perovšek, Jurij. *Samoodločba in federacija: slovenski komunisti in nacionalno vprašanje 1920–1941*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.

Petranović, Branko in Momčilo Zečević. *Jugoslovenski federalizam: ideje i stvarnost*. Beograd: Prosveta, 1987.

Pleterski, Janko. *Država dveh domovin: historiografski premislek. Prispevki za novejšo zgodovino*, 53, 2013, št. 2, str. 161–173.

Pleterski, Janko. *Nacije, Jugoslavija, revolucija*. Ljubljana: Komunist, Državna založba Slovenije, 1986.

Ramet, P. Sabrina. *Tri Jugoslavije – izgradnja države i izazov legitimacije 1918.–2005*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.

Repe, Božo. *Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan, 2002.

Repe, Božo. *Milan Kučan, prvi predsednik*. Ljubljana: Modrijan, 2015.

Repe, Božo. *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*. 2. del. – Slovenci in federacija. *Viri 18*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003.

Režek, Mateja. *Med resničnostjo in iluzijo*. Ljubljana: Modrijan 2005.

Self-determination – Wikipedia, the free encyclopedia. Dostopno na: <https://en.wikipedia.org/wiki/Self-determination> (4. 7. 2016).

Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

Šnuderl, Makso. *Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 1949.

Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije. Beograd: Službeni list FLRJ, 1946.

Uradni list Ljudske republike Slovenije. Ljubljana: Službeni list, 1947.

Uradni list Republike Slovenije. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 1990, 1991.

Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije. Beograd: Službeni list SFRJ, 1963, 1974.

Uradni list Socialistične republike Slovenije. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list SRS, 1963, 1974.

Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2002.

Vodušek Starič, Jerca. *Prevzem oblasti 1944–1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

Zasedanje Ustavotvorne skupštine: 29 novembar 1945 - 1 februar 1946: stenografske beleške. Beograd: Izdanje Prezidijuma Narodne skupštine, 1946.

Aleksander Lorenčič

PROUČEVANJE GOSPODARSKE TRANZICIJE – IZZIVI, ZAGATE IN REZULTATI

Izvleček

V pričujočem prispevku avtor predstavi izzive, zagate in spoznanja, s katerimi se je soočal pri raziskavi in proučevanju slovenske gospodarske tranzicije. Cilj raziskave, ki velja za ‚pionirsko‘ na področju zgodovinopisja, je bil analitično interpretirati proces gospodarske tranzicije in poudariti njene temeljne posebnosti, zakonitosti, nosilce ter rezultate. Rezultat raziskovanja je znanstvena monografija in številni znanstveni ter strokovni članki s področja gospodarske tranzicije.

Ključne besede

Slovenija, osamosvojitve, gospodarstvo, tranzicija

V zgodovinopisju poznamo le malo tako jasnih in časovno natančno zamejenih prelomnic, kot jo v slovenski zgodovini predstavlja leto 1991. Z razglasitvijo samostojnosti in neodvisnosti smo Slovenci lastno usodo prvič popolnoma prevzeli v svoje roke, zato si to obdobje, kar zadeva raziskave znotraj zgodovinopisja, vsekakor zasluži posebno pozornost. Kljub za zgodovinopisje kratkemu obdobju dveh desetletij in procesom, med katerimi še danes niso vsi zaključeni, je to obdobje, ki ga je treba z metodo zgodovinopisja sistematično raziskovati.⁹⁴ Proučevanje omenjenega obdobja, ko moramo zaradi tako imenovane historične distance računati na več dejavnikov, ki vplivajo na znanstveno raziskovanje in predstavljanje dogajanja, od vprašanja virov, dokumentacije do vpliva politike, v marsikateri državi ni več novost. Pomenu in vlogi gospodarske zgodovine kot poddiscipline oziroma specifične zvrsti znotraj historične znanosti se ne namenja veliko pozornosti. Tudi sicer je bilo gospodarsko zgodovinopisje dolga desetletja na obrobju zanimanja strokovne javnosti. V devetdesetih letih 20. stoletja je prišlo do prestrukturiranja gospodarskega zgodovinopisja, kar je sovpadalo z nastopom mlajših raziskovalcev. Pravzaprav sta se samo z gospodarsko zgodovino sistematično in aktivno ukvarjala le dva raziskovalca, Žarko Lazarevič in Jože Prinčič, oba sodelavca Inštituta za novejšo zgodovino.⁹⁵ Ravno Inštitut za novejšo zgodovino je bil tisti, ki se je odločil, da se začne sistematično ukvarjati tudi z obdobjem po letu 1990 in je s tem namenom zaposlil dva mlada raziskovalca. Rezultat te odločitve je med drugim znanstvena monografija *Prelom s starim in začetek novega: Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004)*, ki predstavlja pomemben prispevek za slovensko gospodarsko zgodovinopisje.⁹⁶

Pisati o slovenski gospodarski tranziciji kot zgodovinar je bilo vse prej kot lahko delo, a mi je predstavljalo velik izziv. Strinjam se z Ivanom T. Berendom, ki je leta 2009 v predgovoru svoje knjige zapisal, da je o dogodkih iz sedanosti oziroma o »nedokončani sedanosti« pisati tako, kot da bi »streljal na premikajočo se tarčo«. ⁹⁷ Dejstvo je, da vsak, ki prebira časopisje ali gleda dnevno-informativne oddaje, ve, da smo bili zadnja leta tako rekoč vsak dan »bombardirani« s številnimi informacijami, ki so se tako ali drugače navezovali na gospodarsko tranzicijo oziroma njene posledice. Poleg tega je na trgu ogromno literature in člankov, poljudnih, strokovnih in znanstvenih, ki celostno ali po posameznih problemih

94 Lorenčič, *Slovensko gospodarstvo med tranzicijo in globalno krizo*, str. 311–312.

95 Lazarevič, *Identitetne zadrege slovenskega ekonomskega zgodovinopisja*, str. 38.

96 Lorenčič, *Prelom s starim in začetek novega*.

97 Berend, *From the Soviet Bloc to the European Union*, str. 14.

obravnavajo proces gospodarske tranzicije. Priznati moram, da si je bilo v tej množici podatkov, ki so si pogosto nasprotujoči (tudi ekonomska stroka je v mnenjih pogosto deljena), zelo težko ustvariti relevantno, celostno podobo o tako kompleksnem procesu, kot je gospodarska tranzicija. Kar zadeva metodološke prijeme, drži, da zaradi zakonskih omejitev glede dostopa do arhivskega gradiva raziskava in spoznanja v pretežni meri ne temeljijo na klasičnih zgodovinskih (arhivskih) virih, a je jasno, da je bilo glede na dosedanje raziskovalne izkušnje, kar zadeva čas po osamosvojitvi Slovenije, klasično metodo proučevanja zgodovinsija treba nadgraditi še z novimi metodološkimi prijemi. Eden izmed razlogov je tudi razmah informacijske in komunikacijske revolucije po letu 1990, s čimer je do najrazličnejših virov mogoče dostopati hitreje (npr. digitalizacija najrazličnejših dokumentov), hkrati pa je omenjena revolucija sprožila nastanek novih gospodarskih panog. Drugi razlog tiči v dejstvu, da so bili po letu 1991 svoje gradivo arhivom v določenem roku po zakonu dolžni predati le državni organi in institucije, katerih dokumentacija pa je bolj ali manj dostopna že danes. Poleg tega je znano, da je bilo mnogo gradiva uničenega ali iz malomarnosti ali zavestno; npr. gradivo številnih podjetij. Zanimiv je tudi podatek, ki ga je navedla arhivistka iz Pokrajinskega arhiva Maribor, Gordana Šovegeš, ko se je spraševala, kje se nahaja dokumentarno gradivo prekmurskih podjetij, ki so v devetdesetih letih šla v stečaj. Poizvedovanje pri različnih stečajnih upraviteljih in bivših direktorjih podjetij arhivistki ni prineslo novih informacij, »ne vemo« pa je bil največkrat slišan odgovor. Tudi za zakone se odgovorni niso zmenili. »Kam bi pa le prišli, če bi upoštevali vse zakone in pravilnike!« je arhivistki odgovoril neki direktor. Pri tem se moramo zavedati, da prekmurski primer vsekakor ni edini in da je, kot je leta 2003 zapisala arhivistka Šovegeš, »splošno znano, kako množično uničujejo gradivo nekdanjih podjetij v družbeni lastnini še danes«. ⁹⁸ Podobno se je godilo s partijskim gradivom oziroma gradivom CK ZKS. Številni občinski komiteji (18, natančno) niso predali svojega gradiva. Kot je zapisala Darinka Drnovšek iz Arhiva Republike Slovenije, so nekateri »dokumentacijo enostavno uničili v strahu, da bi v novih političnih razmerah te arhive kdo izkoristil«, spet drugi so vse skupaj nekam odložili (v kleti ali na podstrešja) in »nova vodstva niso želela imeti opravka s tem«. ⁹⁹ Arhivisti bodo po povedanem imeli veliko in težko delo, da bi arhivsko gradivo iz časa tranzicijskih sprememb v čim bolj zadovoljivi obliki končalo v arhivih – vsaj večji del tistega, kar ni bilo uničeno. Ker je problem tranzicije izrazito multidisciplinaren, je bil tudi metodološki pristop izrazito interdisciplinaren. Kot

98 Šovegeš, Arhivsko gradivo prekmurskih podjetij, str. 59–61.

99 Drnovšek, Partijsko gradivo v času tranzicije, str. 67–70.

zgodovinar sem dal prednost ustaljeni metodi zgodovinske stroke, se pravi, da sem na podlagi podrobnega proučevanja vseh mogočih in razpoložljivih virov, predvsem pa ob njihovi kritični analizi, skušal ugotoviti, soočiti in potrditi čim več materialnih dejstev zadevnega procesa. Upoštewane so bile ekonomske, politološke, sociološke, pravne in antropološke konceptualizacije vsebinskih, teoretičnih in metodoloških osnov proučevanja tranzicije. Monografija se dotika vseh temeljnih procesov gospodarske tranzicije. S posameznimi problemi in procesi tega obdobja se je sicer do zdaj že ukvarjala predvsem ekonomska stroka, vendar ne tako, kot je problem gospodarske tranzicije predstavljen v tem delu. Monografija je, kot rečeno, pisana v skladu s pravili zgodovinske stroke, pri čemer gre za celovit prikaz problema gospodarske tranzicije. To pomeni, da so vključeni vsi relevantni vidiki, saj lahko le tako dejansko pričakujemo celovito in verodostojno rekonstrukcijo kompleksnosti gospodarske tranzicije.

Kar zadeva sklepe in rezultate raziskave, ki zadevajo moje proučevanje gospodarske tranzicije, bodisi v posameznih prispevkih bodisi v monografiji *Prelom s starim in začetek novega*, je dejstvo, da bi z današnje perspektive in z novimi spoznanji kaj zapisal drugače, a ravno to je bistvo raziskovanja in zgodovinopisja kot takega; gre za živ proces, ki obstoječa spoznanja znova in znova nadgrajuje ob novih. Pri razumevanju gospodarske tranzicije se mi zdi bistveno, da raziskovalec razume proces in ga postavi v širši kontekst. Če vzamemo za primer izhodišče oziroma vzroke za družbenopolitične in gospodarske spremembe, se moramo zavedati, da je bil to, gledano v širši perspektivi, čas razpada Sovjetske zveze, razpada bipolarne delitve sveta in izpetosti socializma. Znotraj Jugoslavije pa so politična, mednacionalna, kulturna in gospodarska nesoglasja pripeljala do zelenega cilja – osamosvojitve Slovenije in prehoda v kapitalistični sistem. Pri raziskavi gospodarske tranzicije mi je kot raziskovalcu danes jasno tudi dejstvo, da gre tudi v primeru kapitalizma za vzročno-posledičen proces in da se Slovenija nikakor ne more izogniti zunanjim vplivom, od katerih je ne nazadnje odvisna. Gospodarske krize so sestavni del gospodarskega življenja, obe krizi, s katerima se je Slovenija soočala v zadnjih 25 letih – tranzicijska in aktualna, sicer nimata istih vzrokov za nastanek, so pa njune posledice za prebivalstvo podobne – stečaji številnih podjetij, brezposelnost, težave bank itd. Kriza, ki je privrela na plan leta 2008, je tretja velika kriza v zadnjem stoletju in pol. Če primerjamo krizo, ki je v dežele s slovenskim prebivalstvom udarila po zlomu dunajske borze leta 1873, krizo, ki je bila posledica borznega zloma na Wall Streetu leta 1929, in aktualno, je dejstvo, da imajo vse svoj izvor v finančnem sektorju, saj so posledica finančnih, kreditnih in investicijskih špekulacij, vse pa so izbruhnile po

času izrazito pozitivnih finančnih in gospodarskih trendov. Glavna razlika med tranzicijsko in svetovno finančno in gospodarsko krizo je bila v tem, da je imela tranzicijska regionalne, zadnja pa globalne razsežnosti. Slovenija je leta 1991 vstopila v svet kapitalizma, ki je prav tako doživeljal določene spremembe, ki so ne nazadnje privedle do izbruha zadnje velike krize. Če pogledamo dogajanje v širši perspektivi, ugotovimo, da je v polju kapitalizma zlasti po izbruhu naftne krize leta 1973 prišlo do velikega premika v miselnosti in do prepričanja, da vloga države in intervencionizem nista ključna oziroma pomembna za gospodarstvo. Zgodil se je neoliberalizem, ekonomskopolitična paradigma, ki zagovarja čim manjšo vlogo države v gospodarstvu. Ekonomist Davorin Kračun meni, da je ta dobil uradno politično podporo z nastopom predsednika Reagana v ZDA in svoj vrh dosegel konec osemdesetih let minulega stoletja s tako imenovanim washingtonskim konsenzom, ki je predstavljal recept za tranzicijske države.¹⁰⁰ »Neoliberalistična ekonomskopolitična paradigma je bila v teh pogojih dokaj uspešna, tudi zato, ker je sovpadala z razpadom vzhodnega bloka in s širitvijo svetovnega trga na nekoč neosvojljive trdnjave Rusije in Kitajske«, meni Kračun. Poleg tega pa sta po njegovem mnenju informacijska in komunikacijska revolucija odprli možnosti za povsem nove gospodarske panoge.¹⁰¹ Podobnega mnenja je tudi Ivan T. Berend, primerjalni zgodovinar srednje in vzhodne Evrope, ki meni, da se je kapitalizem spremenil in od sedemdesetih let preteklega stoletja vsekakor ni več isti. »Razvite evropske države so se deindustrializirale, industrija je izgubila svoj pomen, v najrazvitejših zahodnih državah samo še 18 odstotkov aktivnega prebivalstva dela v industriji. Finančni sektor z bankami, finančnimi institucijami, zavarovalnicami in nepremičninskim sektorjem raste šestkrat hitreje kot realna ekonomija in njegova sredstva so trikrat, štirikrat večja od celotnega bruto domačega produkta Evropske unije. Govorim o deindustrializiranem, pretirano finančno obvladovanem gospodarstvu, ki je bilo zelo krhko, dovzetno za finančno paniko, ki se je zgodila. Od leta 1980 naprej je bil celoten sistem dereguliran: vsa regulativa, ki je bila uvedena v tridesetih letih in po drugi svetovni vojni z brettonwoodskim sporazumom, z lekcijski velike depresije vred, je bila eliminirana. Neoliberalizem je bil prepričan, da je rešil probleme kriz, da jih ne bo več. Vodilni ekonomisti chičaške šole so vladam svetovali, da prisilnega jopiča regulacije ne potrebujemo več«, meni Berend.¹⁰² Pred 25 leti se v Sloveniji nismo zavedali, kaj bo prehod v kapitalizem v celoti prinesel. Tudi kapitalizem se je v tem obdobju v določenih

100 Ploj Ratajc in Čokl, Intervju z Davorinom Kračunom, str. 3–5.

101 Prav tam, str. 3.

102 Vidmajer, Intervju z Ivanom T. Berendom, <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/zgodovinar-ivan-t-berend-krizo-je-povzrocila-periferna-mentaliteta.html>.

pogledih spremenil. Prevladuje finančni kapitalizem, ki še toliko bolj vpliva na socialne razlike in tekmovalnost. 25 let samostojnosti je relativno kratka doba in zdi se, da šele po toliko letih samostojne države spoznavamo negativne plati kapitalističnega sistema, od katerega smo ob osamosvojitvi toliko pričakovali. To se danes izrazito kaže kot nemoč in brezup ljudi. Pogosto je slišati, da smo v Sloveniji v ustavo zapisali, da uvajamo tržno gospodarstvo, zašli pa smo v kruto kapitalistično gospodarstvo. Zaradi romantičnih predstav je toliko težje sprejeti dejstvo, da se Slovenija leta 1991 ni samo osamosvojila, temveč je prešla tudi v kapitalistični sistem z vsemi pozitivnimi in tudi negativnimi lastnostmi, o katerih danes vsakodnevno poslušamo.¹⁰³

Viri in literatura

Berend, T. Ivan. *From the Soviet Bloc to the European Union. The Economic and Social Transformation of Central and Eastern Europe since 1973*. New York: Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

Lazarevič, Žarko in Aleksander Lorenčič (ur.). *Podobe modernizacije*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.

Lorenčič, Aleksander. *Prelom s starim in začetek novega. Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004)*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.

Lorenčič, Aleksander. Slovensko gospodarstvo med tranzicijo in globalno krizo (1990–2010). V: Mihelič, Darja (ur.). *Vizija raziskav slovenske gospodarske in družbene zgodovine*. Ljubljana: Založba ZRC, 2014, str. 311–325.

Lorenčič, Aleksander in Lojze Javornik. Slovenci imamo mitičen odnos do vsake državne tvorbe: Zgodovinar Aleksander Lorenčič o čudnosti čudenja liberalnemu kapitalizmu, slepega prevzemanja ideologije od starejših generacij in o slovenskem zaostajanju zaradi neenotnosti o temeljnih ekonomskih nalogah in odnosu do tujih naložb. *Finance, priloga Manager: revija za podjetne*, št. 24, 17. 6. 2016, str. 16–19.

Mravlja, Mija in Andrej Nared (ur.). *Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb/Infoarh*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003.

Ploj Ratajč, Sonja in Vanessa Čokl. Intervju z Davorinom Kračunom. *V soboto/Večer*, 28. 7. 2012, str. 3–5.

Vidmajer, Saša. Intervju z Ivanom T. Berendom. *Delo: Sobotna priloga*. Dostopno na: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/zgodovinar-ivan-t-berend-krizo-je-povzrocila-periferna-mentaliteta.html> (25. 3. 2012).

¹⁰³ Svoje videnje razvoja v 25 letih samostojne države sem na kratko strnil tudi v intervjuju za časnik *Finance*. Lorenčič in Javornik, Slovenci imamo mitičen odnos do vsake državne tvorbe, str. 16–19.

Damijan Guštin

VARNOST IN OBRAMBA REPUBLIKE SLOVENIJE: DILEME IN REŠITVE

Izvleček

Leta 1991 komaj vzpostavljen obrambni sistem novonastale Republike Slovenije se je oblikoval pod vplivom vojne in varnostne nestabilnosti južnega sosedstva, saj je tam še pet let divjala vojna. Slovenija je kot neodvisna država razvijala svoj nacionalnovarnostni sistem v okolju oborožene nevtralnosti, a z željo, da se pridruži Natu. Teritorialno obrambo je razvila v redno vojsko in jo leta 1994 preimenovala v Slovensko vojsko. V procesu vključevanja v Nato od 2000 do 2004 je opustila naborniški sistem, Slovensko vojsko preuredila v poklicno vojsko, sestavljeno iz okoli 7600 poklicnih vojakov, podčastnikov in častnikov ter prostovoljno rezervo kot dopolnilom. Leta 2005 se je začela transformacija Slovenske vojske, ki pa jo je finančna in gospodarska kriza od leta 2009 dalje zavrla in močno zreducirala, vojsko pa potisnila v stagnacijo, ki je v zadnjih letih dosegla rob neoperativnosti.

Ključne besede

varnost, obramba, TO RS, Slovenska vojska, nacionalnovarnostni sistem RS

Republika Slovenija je bila že drugi dan svojega življenja kot neodvisna država, 26. junija 1991, prisiljena v obrambo z oboroženo silo, če je hotela obraniti neodvisnost. Oboroženi spopad s silami JLA je bil omejen, nizkointenziven in kratkotrajen. Prekinitev ognja 2. julija 1991, ki je končala oboroženi spopad, je prešla v institucionalno premirje pod nadzorom Evropske skupnosti, kar je privedlo v končanje vojne, po sklepu Predsedstva SFRJ o (začasnem) umiku JLA iz Slovenije 18. julija 1991 pa je za slovensko državo de facto bilo doseženo vse tisto, kar je bilo razglašeno s temeljno ustavno listino 25. junija 1991.¹⁰⁴ Oktobra 1991, ko se je iz Slovenije umaknil »zadnji vojak« JLA, je bila Slovenija neodvisna, suverena država, a mednarodno še povečini nepriznana in še vedno močno varnostno ogrožena, hkrati pa je bil njen sistem nacionalne varnosti razvit toliko, kot je bilo mogoče v omejenih razmerah osamosvajanja. Tako so okoliščine nastajanja države vsaj v prvem petletju po proglasitvi neodvisnosti močno določile vlogo in pomen varnosti ter obrambe države. Vendar pa do potrebe po obrambi z oboroženo silo ni več prišlo in nadaljnji razvoj obrambno-varnostnega sistema Slovenije je potekal v mirnodobnih razmerah. Smer in vsebina tega razvoja pa je, grobo vzeto, rezultat součinkovanja notranjih politično-družbenih razmer in ciljev ter tistih v mednarodnem okolju, na območju razpadle Jugoslavije in v Evropi. Svoj učinek je imelo tudi dejstvo, da je Slovenija z osamosvojitvijo brez dvoma postala majhna država, po običajnih kvantitativnih kriterijih in po tem, da je spoznavala, da lahko svojo varnost zagotavlja le z naslonitvijo na druge države in mednarodne organizacije in institucije.¹⁰⁵ Prvenstveno pa zaznavamo dva dolga in obsežna razvojna procesa: obrambno-varnostni sistem Slovenije je bilo treba dokončati in oblikovati glede na novo dejstvo neodvisne države; prevladujoča želja slovenske državne elite, da Slovenija preide pod dežnik kolektivne obrambe, ki jo je predstavljala edina še delujoča vojaška zveza, Severnoatlanski pakt, pa ji je določila poglobitveno smer. Med tem procesom pa so se vojske pod vplivom velikih sprememb v svojih nalogah temeljito spremenile; nekateri govorijo kar o revoluciji v vojaških stvareh. Vojske so se prilagodile spremenjenim varnostnim grožnjam, postale so manjše, fleksibilne, poklicne vojske.

General Alojz Šteiner, tudi sam pomemben akter v razvojnih procesih Slovenske vojske, je razvoj vojaškega obrambnega sistema Slovenije označil kot razpetost med tranzicijo in transformacijo, pripravo na vstop države v kolektivno

¹⁰⁴ Repe, *Jutri je nov dan*. Kladnik (ur.), *Vojaška obramba Slovenije*. Kladnik, *Slovenska vojska v službi domovine*, str. 26–32.

¹⁰⁵ Gl. Š. Kranjc, *Članstvo v NATO*, str. 9.

vojaško zvezo in pretvorbo njenih oboroženih sil v zavezništvu prilični obliki.¹⁰⁶ Podana definicija transformacije pa je preozka. In še več, nujnejša in pomembnejša je bila transformacija, in to dvojna, transformacija TO RS v državno vojsko, kar organizacijsko še ni bila, in transformacija v moderno mednarodno primerljivo vojsko, ki je bila posledica transformacijskih procesov v širšem okolju, ki sta se jim Teritorialna obramba RS in pozneje Slovenska vojska morali prilagajati, zlasti seveda od tedaj, ko je Slovenija izrazila resen namen, da vstopi v kolektivno obrambo Nata. Tranzicijski procesi pa tudi niso obšli varnostnega in vojaškega podsistema, bili so poglavitna komponenta vsaj prvega desetletja njenega razvoja.

Zgodovinopisnim raziskavam bodo poleg vrste objavljenih virov, ki so raziskovalcu dosegli že sedaj (npr. Morsova letna poročila, strateški dokumenti in zakonodajni akti, časopisje), v veliko pomoč raziskovalni rezultati in dosežki obramboslovja in vojaških ved. Raziskovalci Obramboslovnega raziskovalnega centra, številni diplomanti študija obramboslovja in tudi vojaške strukture so izdelali pomembne in vsebinsko izčrpne študije o posameznih tekočih procesih v razvoju obrambnega sistema, ki jih bodo raziskovalci morali upoštevati v historiografski analizi tudi po tem, ko jim bo omogočen dostop do primarnega gradiva, nastalega v obrambnem sistemu. Raziskovanje delovanja in stanja vojske, popolnjevanja, vojaškega šolanja in usposabljanja, še drugih vidikov in trendov, javne podobe, odnosov med civilnim prebivalstvom in vojsko, študij, ki so bile izdelane v podporo nekaterim sočasnim procesom v slovenskem obrambnem sistemu, je dalo pomembne rezultate. Naj začnem s časovno prvim, zbornikom, ki je v letih 1990 in 1991 spremljal tedaj politično vročo javno razpravo o Sloveniji brez vojske,¹⁰⁷ omeniti je treba tudi material, ki je nastal ob vključevanju Slovenije v Nato in uvajanju poklicne vojske,¹⁰⁸ pa zadnjo študijo generala Šteinerja o tranziciji in transformaciji slovenskega obrambnega sistema, katere težišče je na prikazu zadnjih desetih let njegovega razvoja.¹⁰⁹ Več raziskovalcev je poskusilo sintetično zajeti tudi daljša obdobja razvoja obrambnega sistema, TO RS in Slovenske vojske.¹¹⁰ Gradivo je pisano kot politološka in sociološka znanstvena in strokovna literatura ter le sekundarno posega v zgodovinopisje, tako da jo je treba brati z razumevanjem tega namena.

106 Šteiner, *Slovenska vojska med tranzicijo in transformacijo*, str. 20–21.

107 Grizold et al. (ur.), *Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost*.

108 Malešič et al., *Obvezniška ali poklicna vojska?*

109 Šteiner, *Slovenska vojska med tranzicijo in transformacijo*.

110 Jelušič, *Slovenska nacionalna varnost*, str. 138–150. Prebilič, *Von der Staatsgründung bis zur EU- und NATO-Mitgliedschaft*, str. 19–32. Grizold, *Slovenija v spremenjenem varnostnem okolju*, str. 95–145.

I.

Povojni razvoj obrambnega sistema Republike Slovenije se je nadaljeval jeseni 1991. Varnostna ogroženost države je ostala velika, saj je v neposredni bližini na Hrvaškem divjala vojna, vsaj do januarja 1992 neposredno v bližini južne slovenske meje. Za slovensko varnostno politiko je bilo zelo neugodno dejstvo, da je bila Republika Hrvaška v vojni z JLA in prebivalstvom srbske narodnosti šibkejši nasprotnik in hkrati partner (zaveznik), ki je 26. junija 1991 dokončno izgubil zaupanje slovenske državne elite. Kar nekaj časa je kazalo, da bodo sile Jugoslovanske armade spet lahko na južni meji države. V zavarovanje južne meje je tako razporedila del svojih oboroženih sil. Tudi zato je v pogojih embarga na dobavo orožja, ki je veljal za ves bivši jugoslovanski prostor, Slovenija začela vojaško pomagati Hrvaški in nato tudi Bosni, kar pa se je kmalu po premirju sprevrglo v trgovino, v kateri so bili državni organi neposredno prodajalec, (pre)prodajalec in občasno tudi posrednik na sivem trgu nabavljenega vojaškega materiala, ne le tistega iz vojnega plena oziroma zalog JLA in Teritorialne obrambe.¹¹¹

V notranjem razvoju varnostnih in vojaških struktur je bilo to obdobje dogradnje varnostnega in obrambnega sistema, ki se je začel ustvarjati že pred formalno osamosvojitvijo države 25. junija 1991.¹¹² Tedanji razvoj oboroženih sil RS je Štainer označil za »obdobje zanosu«.¹¹³ Jeseni 1991 je Slovenija brez velike dileme, ki je spomladi 1991 pretresala snovalce obrambnega sistema, uzakonila obrambo z oboroženimi silami; alternativni mirovniški koncept zagotavljanja varnosti brez vojske, ki je bil predmet zaostritve na političnem polju, je bil opuščen.¹¹⁴

Organiziranost TO RS, ki je kljub pobudam o preimenovanju v Slovensko vojsko ohranila dotedanje ime, je temeljila na konceptu oborožene nevtralnosti države, hkrati pa so v javnosti bile navzoče pobude za vključitev v Nato kot garant neodvisnosti. Vojska slovenske države je bila v bistvu še vedno teritorialna, je pa, kolikor je lahko v pogojih embarga in z omejenimi finančnimi viri, razvijala zvrsti, ki so ji manjkale – oklepne enote, letalstvo. Sistem SLO in DS je bil (po tiho) opuščen. Vojska je temeljila na splošni vojaški obveznosti, državljani obvezniki pa so dobili možnost ugovora vesti in s tem služenja vojske v nevojaških oblikah. Šestmesečno usposabljanje je bilo dualno, v centrih za usposabljanje in nato v

111 Šurc, *Prevarana Slovenija*. Šurc in Zgaga, *V imenu države, knj. 1 in 2*.

112 Zakon o obrambi in zaščiti je bil sprejet 29. 3. 1991, zakon o vojaški dolžnosti 6. 4. 1991, tudi simbolični prvi kontingent obveznikov je bil vpoklican na služenje že pred osamosvojitvijo 15. 5. 1991. Gl. Kladnik (ur.), *Vojaška obramba Slovenije*, str. 87. Grizold, Nekatera izhodišča za nacionalno varnostni koncept.

113 Štainer, *Slovenska vojska med tranzicijo in transformacijo*, str. 53.

114 Gl. Grizold, *Obrambni sistem republike Slovenije*.

mirnodobnih enotah. Strokovno okrepitev so predstavljali oficirji in podoficirji iz vrst JLA. Med 1893 zaposlenimi v TO ob koncu leta 1991 je bilo 1278 prestopnikov iz JLA.¹¹⁵ Drugi cilj sta bila povečanje profesionalnega jedra vojske in vzpostavitev profesionalne vojaške enote, brigade Moris. Vojna sestava TO RS je štela 77.000 pripadnikov, le 5 odstotkov pa je bilo redne mirnodobne sestave.¹¹⁶ Formacija je bila sprva še enaka tisti vojni, torej sedem pokrajinskih štabov in 27 njim podrejenih območnih štabov.

Predsedstvo RS je 3. februarja 1992 sprejelo Splošni načrt organizacije, opremljanja in oboroževanja ter usposabljanja v TO RS, ki ga je predložil RŠTO. Po tem načrtu naj bi imela TO RS 45.000 pripadnikov, od teh naj bi jih bilo 18.000 v manevrskem delu, in sicer v specialni brigadi, raketni in helikopterski brigadi, sedmih pehotnih brigadah, štirih oklepno-mehaniziranih bataljonih, protioklepnem divizionu ter topniškem divizionu za podporo. V poklicni sestavi naj bi bilo 1350 častnikov, 1550 podčastnikov in 1700 vojakov. Specialna brigada naj bi bila v celoti profesionalizirana.¹¹⁷ Politične stranke so bile v oboroženih silah prepovedane, poklicnim pripadnikom – to so bili predvsem častniki in podčastniki – pa prepovedano članstvo v njih in delovanje v uniformi. To pa ne pomeni, da v delovanju obrambnega sistema politike ni bilo čutiti. Vojska je dobila civilni nadzor po vzoru zahodnoevropskih držav, kar je pomenilo predvsem nadzorno vlogo parlamenta.

Vojska, ki je zmagala v vojni 1991, je dosegla veliko stopnjo javnega zaupanja, državni organi pa so tudi načrtno gradili njeno ugodno javno podobo. Državljeni so vojsko svoje države dojemali kot pomemben in neproblematičen del državne strukture in izražali nadpovprečno stopnjo zaupanja vanjo.¹¹⁸

II.

Leta od 1993 do 1995 so bila leta normativnega prizadevanja, da se TO RS pretvori v klasično državno vojsko, ki bo samostojno branila slovensko suverenost, čeprav se je državna elita hkrati že poskušala približati Natu in se postopoma vključiti vanj. Resolucija o izhodiščih zasnove nacionalne varnosti RS je bila

115 M. Kranjc, *Slovenska vojaška inteligenca*, str. 408.

116 Šteiner, *Slovenska vojska med tranzicijo in transformacijo*, str. 53. Grizold navaja 87.000 pripadnikov vojne sestave in 3000 zaposlenih vojaških oseb.

117 *Pomembnejši utrinki iz zgodovine Slovenske vojske*, http://www.slovenskavojska.si/fileadmin/slovenska_vojska/pdf/sporocila/2olet_zgod.pdf.

118 Repnik, *Odnos civilne družbe do Slovenske vojske*.

sprejeta decembra 1993.¹¹⁹ Slovenska vojska je bila opredeljena kot obrambna sila RS, namenjena odvratanju morebitnega napada na RS in pripravam ter izvajanju vojaške obrambe ob zunanji agresiji ali drugih nasilnih posegih tujih oboroženih sil zoper RS. Poudarila je, da je »(z)a Republiko Slovenijo kot sestavni del nove mednarodne, stvarnosti in kot državo v neposredni bližini balkanskega, kriznega območja (...) zagotavljanje nacionalne varnosti primarnega pomena.«¹²⁰ Opredelila je tri poglobitve oblike ogrožanja Slovenije: zunanji vojaški napad, notranje ogrožanje vključno s poskusom nasilne spremembe družbenega reda in ogrožanje okolja. Za vojaško obrambo v primeru napada od zunaj je bila zadolžena Slovenska vojska, za civilno pa civilna obramba. Varnost naj bi zagotavljal varnostni sistem, katerega poglobitveni deli so bili Ministrstvo za notranje zadeve in obveščevalno-varnostni službi. Za reševanje pred ogrožanji iz okolja pa je bil predviden sistem zaščite in reševanja.¹²¹ Z dopolnilom resolucije v januarju 1994 je bila vključitev RS v Nato opredeljena za pomemben cilj nacionalne obrambe.¹²² Vstop v Nato, torej prehod v kolektivno obrambo, je bil kot cilj države prvič postavljen leto prej in ga je potrdil tudi Državni zbor. 30. marca 1994 je Slovenija vstopila v pripravljalni Natov program *Partnerstvo za mir*. Istega leta je bil pripravljen prvi *Individualni partnerski program*, v katerem so bili postavljeni politični cilji Slovenije in navedene vojaške ter druge zmogljivosti, ki jih lahko Slovenija da na voljo Natu.¹²³ Za to obdobje je značilna največja notranja napetost med ministrstvoma za notranje zadeve in obrambo, s sumi o pripravljanju vojaškega udara in odstavitvijo ministra za obrambo marca 1994.¹²⁴ Nov zakon o obrambi je bil sprejet 20. decembra 1994, po več kot letu diskusij in usklajevanj.¹²⁵ Z njim se je Teritorialna obramba preimenovala v Slovensko vojsko. Pomembna razlika se je zgodila pri usposabljanju nabornikov. Uveden je bil enovit sistem usposabljanja v učnih centrih. S tem je Slovenska vojska lahko povečala število mirnodobnih enot. Prvič se je začelo načrtovati dodatna sredstva, namenjena za oborožitev, s t. i. temeljnimi razvojnimi programi so tudi načrtno opredelili nabavo potrebnega orožja in opreme.

Avgusta 1995 je Hrvaška z vojaško zmago v operaciji Nevihta stabilizirala južno sosedstvo in s tem močno zmanjšala varnostno ogroženost Slovenije.¹²⁶

119 *UL RS*, št. 71/1993, 30. 12. 1993.

120 Prav tam, točka II.

121 Prav tam.

122 *UL RS*, št. 2/1994.

123 Steiner, *Slovenska vojska med tranzicijo in transformacijo*, str. 78.

124 Prim. Janša, *Okopi*.

125 Prim. Repe, *Milan Kučan*, str. 404–406.

126 Pirjevec, *Jugoslovanske vojne. Žunec, Operacije Bljesak i Oluja*, str. 93–110.

III.

Strategije za vstop Slovenije v institucionalno evropsko oziroma evroatlantsko okolje, Evropsko unijo in Nato so v drugi polovici desetletja določale smer in oblike razvoja nacionalno-varnostnega sistema. Nato je bil kot oblegana nevesta, vsa vzhodna Evropa se je hotela vključiti vanj; države so od njega pričakovale, ne le Slovenija, pač pa večina bivših članic Varšavskega pakta, kolektivno varnost in s tem rešitev vseh svojih varnostnih problemov, doktrinarnih, razvojnih in strukturnih. Toda med slovenskim prebivalstvom je v nasprotju s politično elito koncept oborožene nevtralnosti še dolgo imel veliko podporo.

V letu 1996 je bila v t. i. individualnem dialogu pripravljena vključitev Slovenske vojske v proces načrtovanja in ocenjevanja, ki je narekoval reformiranje obrambnega sistema in reorganizacijo vojske. Posebna pozornost je bila namenjena vprašanju povezljivosti.¹²⁷ Ena od posledic tega procesa je bil tudi začetek slovenskega sodelovanja v vojaških operacijah za doseganje miru na kriznih žariščih. Prvi tak poseg se je začel leta 1997, z dvema pripadnikoma v Albaniji.¹²⁸

Prošnja Slovenije za vstop je bila na madridskem letnem zasedanju Nata leta 1997 zavrnjena.¹²⁹ Vse naslednje obdobje pa je bilo pod vtisom podaljšanja procesa vključitve v Nato. Ker je bila zavrnitev obrazložena s premajhnimi reformami Slovenske vojske, se je država lotila tudi vrste vojaških prilagoditev. Leta 1998 je izdelala *Nacionalno strategijo Slovenije za vstop v Nato*. Učinek vstopa je opredelila takole: »Članstvo Republike Slovenije v Natu bo okrepilo varnost Republike Slovenije in prispevalo k njenemu dolgoročnemu razvoju.«¹³⁰

V pristopnem procesu je dosegla ali je morala izvesti vrsto strukturnih reform vojske in obrambnega sistema sploh. Glavna izhodišča reform so bila zajeta v *Strategiji vojaške obrambe Republike Slovenije*, ki so jo izdelali v letu 1998. Strategija je predvidela drugačno členitev oboroženih sil v sile za hitro posredovanje, glavne obrambne sile in pomožne obrambne sile. Predvidena je bila tudi povečana stalna sestava, popolnjena s profesionalci.

Pomemben vidik je bilo povezovanje z zavezniškimi silami. Slovenija je istega leta, 1998, prvič in prva od držav kandidatka gostila vojaško vajo *Cooperative Adventure Exchange-98*.

127 Šteiner, *Slovenska vojska med tranzicijo in transformacijo*, str. 78. Š. Kranjc, *Članstvo v NATO*, str. 29–30.

128 Juvan, *Mirovne operacije*. Grošelj, *Slovenija v svetu mirovnih operacij*, str. 124–140.

129 Šteiner, *Slovenska vojska med tranzicijo in transformacijo*, str. 83.

130 *Nacionalna strategija RS*, str. 2.

Nato je leta 1999 sprejel *Akcijski načrt za članstvo*, ki je vključeval tudi Slovenijo.¹³¹ Na tej podlagi je Slovenija izdelovala, začevši z letom 2000, letni nacionalni program za doseg članstva. Nacionalni programi so zajemali politično-ekonomske zadeve, obrambno-vojaške zadeve, varnostne zadeve, pravne in finančne zadeve, kar pomeni, da je bilo reformno poseganje, namenjeno pristopu v vojaško zvezo, zelo kompleksno, ne zgolj na področju obrambe. Reformiranje je potekalo v dialogu s strukturami Nata. Štiriletno obdobje do vključitve, s štirimi letnimi nacionalnimi programi, je bilo glavno obdobje prilagoditve Slovenske vojske.¹³² Februarja 2000 je bil sprejet še *Splošni dolgoročni program razvoja in opremljanja Slovenske vojske (SDPRO SV)*, ki je natančneje opredelil organizacijske in tehnične vidike opremljanja Slovenske vojske za desetletno obdobje.¹³³

V začetku novega tisočletja je začel slabiti varnostni in obrambni imperativ Slovenije. Konflikt v bivši jugoslovanski okolici se je polegel, s hrvaško zmago v operaciji Nevihta in daytonskim sporazumom o Bosni in Hercegovini se je zahodnobalkanski prostor umiril, v JV Evropi je konfliktno območje ostalo le Kosovo. Obramba je bila funkcija, ki ni imela oprijemljivega cilja, in varnostna ogrožanja so bila minimalna. Posledica tega sta bili opuščanje skrbi za obrambo in zmanjšanje pomena varnosti in obrambe. Ta sprememba okoliščin je sovpadla z modernizacijskimi procesi v okviru Nata, ki so potekali že vse od konca hladne vojne. Najpomembnejši vidik je bila sprememba varnostnih groženj iz vojaških v nevojaške in zato transformacija oboroženih sil iz množičnih vojsk v profesionalne vojske manjših dimenzij. Za nove varnostne grožnje je bila množična vojska državljanov neprimerna in skoraj vse države v Natu so prešle na poklicne vojske.

Slovenija je od leta 2000 do končnega sprejetja v Nato leta 2004 izvedla drugi cikel prilagajanja zahodnim armadam. Prilagajanje je zajelo tri pomembna področja:

- prilagoditev organizacije sil, ločitev med premakljivimi in nepremakljivimi silami;
- ločitev operativne ravni poveljevanja od strateške (poveljstvo sil na Vrhniki, generalštab v Ljubljani);
- opustitev naborniškega sistema in uvedba poklicne vojske.

Leta 2002 je Slovenija končno dobila povabilo k pristopnim pogajanjem za članstvo v Natu. S tem so se začele hitre spremembe: zmanjšanje rezervne sestave na manj kot 50 odstotkov prejšnjega sestava, odpravljanje naborniškega sistema, ki je bilo izvedeno 2003, eno leto pred predvidenim rokom, in uvajanje poklicne

131 Šteiner, *Slovenska vojska med tranzicijo in transformacijo*, str. 83.

132 *Slovenija in NATO*.

133 *UL RS*, št. 32/2000, 1483, 13. 4. 2000.

vojske, snovanje sil, ki bi sodelovale v zavezniškem kontingentu. Delež izdatkov za obrambo se je po desetletju upada spet približal dvema odstotkoma BDP.

Vzporedno s spremembami je referendum o vstopu v Nato s 66,08 odstotka glasovalcev za vstop dal politično-državni eliti dovolj veliko podporo za sklepne poteze vključevanja. Slovenija je 29. marca 2004 z ratifikacijo pristopnega sporazuma postala članica Nata.¹³⁴

Seveda pa to prilagajanje ni zadevalo le politično-vojaških dokumentov, pač pa se je odražalo v pogostih reformah. Hitro in stalno spreminjanje slovenske vojske pa je imelo nanjo tudi negativne vplive, saj so različni reformni ukrepi delovali tudi v neželjenih smereh. Spremembe enot, predvsem pa poveljstev, včasih tudi niso bile izpeljana do konca, bodisi zaradi materialnih omejitev ali hitro spreminjajočih se razmer. Poklicna sestava je imela preveč častnikov in podčastnikov in premalo vojakov, zato so zaposlovali predvsem slednje. Postopoma je rasla k ciljni številki 8000 pripadnikov Slovenske vojske. Konec leta 2001 jih je tako bilo 5043, konec leta 2005 pa 7316. Število vojakov se je v istem obdobju povečalo s 707 na 2918. Težave so tudi v statusu javnih uslužbencev, saj ta za poklicnega vojaka ni najprimernejša rešitev. Dopolnitev – prostovoljna pogodbeno rezerva – je po prvem zagonu, ko je imela okoli 1400 pripadnikov, stagnirala. Rezervo je leta 2005 dopolnjevalo 7917 vojaških obveznikov. Vojaški rok je bilo mogoče služiti prostovoljno, veljalo je za oba spola, in nekaj stotin prostovoljcev letno je to priložnost izkoristilo.¹³⁵

Ena najbolj vidnih oblik delovanja Slovenske vojske je bilo njeno sodelovanje v »operacijah kriznega odzivanja«, torej v misijah na kriznih žariščih. Od prvega sodelovanja leta 1997 se je to samo povečevalo, v okviru OZN, Evropske unije in Nata, tako da je to postala stalnica nadaljnjega delovanja. Leta 2005 so pripadniki Slovenske vojske sodelovali v šestih takih operacijah; najbolj številčne so bile v Bosni, na Kosovu in v Afganistanu.¹³⁶

IV.

Obdobje od vključno leta 2005 dalje pisci označujejo kot obdobje integracije v kolektivno varnost. Slovenija je za obdobje 2005–2010 izdelala srednjeročni obrambni program, v katerem je Mors določil vse funkcije, ki so bile nujne za čim večjo integracijo v Natovo strukturo in doktrino. To je pomenilo tudi nadaljnje

¹³⁴ Slovenija in NATO.

¹³⁵ Letno poročilo MORS za leto 2005, str. 15–16, 31.

¹³⁶ Prav tam, str. 16–18.

preoblikovanje Slovenske vojske. Uvedli so »operativne cikle«, s katerimi so za vsako od enot Slovenske vojske določili razvojni načrt, ki je vključeval popolnjevanje, usposabljanje, opremljanje, stroške in načrt uporabe enote v mednarodnih operacijah. Delež premestljivih sil, ki bi lahko sodelovale v Natovih operacijah, je znašal 7,7 odstotka.¹³⁷

Proces integracije je bil tesno povezan s tehnološko posodobitvijo in povečano udarno močjo Slovenske vojske. Kljub temu pa je organ Nata 10. februarja 2010 sprejel *Zavezniško resolucijo o ugotovljeni skladnosti na področjih včlanitve in integracije*, s čimer je bil uradno končan postopek integracije Slovenije v Nato.¹³⁸ Slovenija je začetemu obdobju transformacije 7. decembra 2010 sledila s sprejemom *Resolucije o splošnem dolgoročnem programu razvoja in opremljanja Slovenske vojske do leta 2025*, ki je začrtala proces transformacije Slovenske vojske.¹³⁹

V.

Tehnološki vidik integracije pa je krizni udar v letih 2009–2015 močno zavrl, saj se je proračun za obrambo zmanjšal za okoli 40 odstotkov, z okoli 500 milijonov evrov (2010) na 300 milijonov evrov, s čimer je bila prizadeta predvsem tehnološka dimenzija njene integracije. Proračun za obrambo dosega le še 60 odstotkov predkriznega (0,91 odstotka BDP).¹⁴⁰ Krizno obdobje z zmanjšanjem finančnih virov in politično nestabilnostjo je uspavalo tudi ostale transformacijske reforme. Tehnološka posodobitev se je ustavila, z afero ob nakupu osemkolesnih oklepnikov proizvajalca Patria, ki so bili namesto tankov namenjeni za hrbtnico slovenske vojske, pa je Slovenska vojska ostala brez udarne sile in ni zmožna vzpostaviti enot v velikosti in opremljenosti, za kateri se je zavezala Natu. Hkrati se je varnostna situacija širše evropske regije močno spremenila. Prvič po koncu jugoslovanske krize je prišlo do varnostnih in celo vojaških ogrožanj v neposredni bližini, v Ukrajini, do vojne v Libiji in Siriji, kar je sprožilo begunsko krizo. Posledično so se v javnosti ponovno pojavila vprašanja o strateški vlogi obrambnih sil Slovenije. Slovenska vojska se je sama dvakrat zaporedoma, leta 2015 in 2016, ocenila za nezadostno pripravljeno za primeren odziv na ogrožanja. Pojavili so se radikalni predlogi združitve vseh represivnih sil v policijsko-vojaško formacijo, umik iz Natovih struktur, zadnji v javnosti navzoči predlogi pa so usmerjeni k

¹³⁷ Prav tam, str. 9, 14.

¹³⁸ Šteiner, *Slovenska vojska med tranzicijo in transformacijo*, str. 76.

¹³⁹ Prav tam, str. 98–101.

¹⁴⁰ Prebilič in Guštin, *Crisis and the military system*, str. 247–255.

obnovitvi Teritorialne obrambe, vzpostavitvi prostovoljne nacionalne garde in celo ponovni uvedbi naborniškega sistema.¹⁴¹ Nič od naštetega še ni zgodovina.

Viri in literatura

Grizold, Anton, Ljubica Jelušič in Tomo Korošec (ur.). *Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost: zbornik*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1991.

Grizold, Anton. Nekatera izhodišča za nacionalno varnostni koncept Slovenije kot mednarodnega subjekta v okviru konfederacije ali zunaj nje. V: *Za konfederalno Slovenijo: zbornik razprav*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1990, str. 68–73.

Grizold, Anton. Obrambni sistem republike Slovenije: stanje in perspektive nadaljnega razvoja. V: *Zbornik strokovno znanstvenih razprav*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, december 1991, str. 161–181.

Grizold, Anton. *Slovenija v spremenjenem varnostnem okolju: k razvoju obrambno-zaščitnega sistema: izzivi in spodbude*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2005.

Grošelj, Klemen. *Slovenija v svetu mirovnih operacij*. Ljubljana: Založba FDV, 2007.

Jančič, Peter. *SDS: Vojsko na mejo in ustanoviti nacionalno gardo*. Dostopno na: <http://www.delo.si/novice/politika/sds-vojsko-na-mejo-in-ustanoviti-nacionalno-gardo.html>. (29. 6. 2016).

Janša, Janez. *Okopi: pot slovenske države 1991–1994*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2014.

Jelušič, Ljubica. Slovenska nacionalna varnost v desetletju samostojnosti. V: Zajc, Drago (ur.). *Slovenska država ob deseti obletnici*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2001, str. 138–150.

Juvan, Jelena. *Mirovne operacije kot sredstvo zagotavljanja nacionalne varnosti?* Obramboslovni raziskovalni center UL FDV. Dostopno na: http://www.fvv.um.si/DV2010/zbornik/nacionalna_varnost/juvan_doc.pdf. (2. 7. 2016).

Kladnik, Tomaž (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990–1991*. Ljubljana: Defensor, 2011.

Kladnik, Tomaž. *Slovenska vojska v službi domovine*. Ljubljana: Defensor, 2006.

Kranjc, Marijan. *Slovenska vojaška inteligenca*. Grosuplje: Grafis Trade, 2005.

Kranjc, Špela. *Članstvo v NATO: študija primerov Slovenije in Estonije: diplomsko delo*. Ljubljana: [Š. Kranjc], 2009.

Letno poročilo Ministrstva za obrambo za leto 2005. Ljubljana, 2006. Dostopno na:

141 Podbregar, Takšne vojske ne potrebujemo. Jančič, SDS.

http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/letno_porocilo_2005.pdf. (5. 5. 2016).

Letno poročilo Ministrstva za obrambo za leto 2006. Ljubljana, 2007. Dostopno na: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/LP_MO_2006.pdf. (5. 5. 2016).

Letno poročilo Ministrstva za obrambo za leto 2013. Ljubljana, 2014. Dostopno na: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/LP_MO_2013.pdf. (5. 5. 2016).

Letno poročilo Ministrstva za obrambo za leto 2014. Ljubljana, 2015. Dostopno na: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/javne_objave/2015/LP_MO_2014.pdf (5. 5. 2016).

Malešič, Marjan, Ljubica Jelušič, Damijan Guštin, Igor Kotnik - Dvojmoč, Vinko Vegič, Iztok Prezelj, Vladimir Prebilič, Uroš Svete in Erik Kopač. *Obvezniška ali poklicna vojska?: (študija primera Slovenije)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Obramboslovni raziskovalni center, 2001.

Nacionalna strategija Republike Slovenije za vstop v Nato. Ljubljana, 1998. Dostopno na: <http://nato.gov.si/slo/dokumenti/nacionalna-strategija.pdf> (4. 6. 2016).

Pirjevec, Jože. *Jugoslovanske vojne: 1991–2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2003.

Podbregar, Iztok. Takšne vojske ne potrebujemo. Intervju (Borut Mekina). *MLADINA.si*. Dostopno na: <http://www.mladina.si/142946/dr-iztok-podbregar-taksne-vojske-ne-potrebujemo/> (29. 6. 2016).

Pomembnejši utrinki iz zgodovine Slovenske vojske od prevzema popolne suverenosti nad slovenskim ozemljem do danes – 20 let ponosni nase in v ponos Sloveniji. Dostopno na: http://www.slovenskavojska.si/fileadmin/slovenska_vojska/pdf/sporocila/20let_zgod.pdf (7. 6. 2016).

Prebilič, Vladimir in Damijan Guštin. Crisis and the military system, military system in crisis: Yugoslavia – Slovenia: the 1930s, 1980s, and the present time. V: Raugh, Harold E. (ur.). *Past through present: thoughts on military history at the strategic, operational, and tactical levels of war*. Wien: Heeresgeschichtliches Museum, 2013, str. 237–257.

Prebilič, Vladimir. Von der Staatsgründung bis zur EU- und NATO-Mitgliedschaft: permanente Reformierung der slowenischen Streitkräfte?. V: Jaun, Rudolf in Michael Olsansky (ur.). *Strategische Wende – Technologische Wende: die Transformation der Streitkräfte am Übergang zum 21. Jahrhundert*. Zürich: Militärakademie an der ETH, 2008, str. 19–32.

Repe, Božo. *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan, 2008.

Repe, Božo. *Milan Kučan, prvi predsednik*. Ljubljana: Modrijan, 2015.

Repnik, Tomaž. *Odnos civilne družbe do Slovenske vojske v obdobju 1991–2006: diplomsko delo*. Ljubljana 2006.

Resolucija o splošnem dolgoročnem programu razvoja in opremljanja Slovenske vojske do leta 2025. Ljubljana, 2011. Dostopno na: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/ReDPROSV25_slo_en.pdf (2. 6. 2016).

Slovenija in NATO: kronologija slovenskega vključevanja v NATO. *Kronologija včlanjevanja*. Dostopno na: <http://nato.gov.si/slo/slovenija-nato/kronologija/> (25. 6. 2016).

Šteiner, Alojz. *Slovenska vojska med tranzicijo in transformacijo*. Ljubljana: Slovenska vojska, Center vojaških šol, 2015.

Šurc, Matej in Blaž Zgaga. *V imenu države: trilogija: knj. 1: Odprodaja*. Ljubljana: Sanje, 2011.

Šurc, Matej in Blaž Zgaga. *V imenu države: trilogija: knj. 2: Preprodaja*. Ljubljana: Sanje, 2011.

Šurc, Matej. *Prevarana Slovenija: domoljubje, zapisano z ničlami*. Ljubljana: Sanje, 2016.

Uradni list Republike Slovenije, 1993, 1994, 2000. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Žunec, Ozren. Operacije Bljesak i Oluja. V: Magaš, Branka in Ivo Žanić (ur.). *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini: 1991–1995*. Zagreb: Jesenski i Turk; Sarajevo: Dani, 1999, str. 93–110.

The following is a list of the names of the members of the American Medical Association, as reported in the official directory for the year 1918. The names are arranged in alphabetical order, and are given in full, including the name of the state or territory in which they are practicing. The list is divided into two parts, one for the members who are active in the practice of medicine, and another for the members who are retired or have otherwise become inactive. The total number of members is 100,000.

The following is a list of the names of the members of the American Medical Association, as reported in the official directory for the year 1918. The names are arranged in alphabetical order, and are given in full, including the name of the state or territory in which they are practicing. The list is divided into two parts, one for the members who are active in the practice of medicine, and another for the members who are retired or have otherwise become inactive. The total number of members is 100,000.

The following is a list of the names of the members of the American Medical Association, as reported in the official directory for the year 1918. The names are arranged in alphabetical order, and are given in full, including the name of the state or territory in which they are practicing. The list is divided into two parts, one for the members who are active in the practice of medicine, and another for the members who are retired or have otherwise become inactive. The total number of members is 100,000.

Tomaž Pavlin

»ŠPORTNA ZGODBA, STKANA IZ DEJAVNOSTI TISOČEV« (OSAMOSVOJITEV IN ŠPORT, TRANZICIJA IN DILEME)

Izvleček

Šport, organizacijsko utemeljen na društvenem organiziranju, se je v novejši zgodovini vpel v slovensko družbo. Pojemovno se je po drugi svetovni vojni uveljavil izraz telesna kultura, šport je bil podrejen pojem. Konec osemdesetih let 20. stoletja so nastopile prve spremembe, pojmovne in organizacijske, z razglasitvijo samostojnosti pa nadaljnje in vstop v mednarodni prostor. Prispevek odstira ključne trenutke predosamosvojitve in prve korake v pripravo športne samostojnosti s svojim nacionalnim olimpijskim komitejem ter nato junijsko osamosvojitve in odmev v športu, vključno z domoljubnim aktom slovenskih športnikov. Na drugi strani so se s političnimi in ekonomskimi spremembami v zadnjem desetletju 20. stoletja odprla vprašanja športne tranzicije in razmerja javno – društveno, ki kličejo po zgodovinskih analizah in sintezi.

Ključne besede

šport, osamosvojitve, Slovenija, Olimpijski komite Slovenije

Ob okrogli dvajsetletnici delovanja krovne slovenske športne organizacije je tedanji predsednik Olimpijskega komiteja Slovenije-Združenja športnih zvez (OKS-ZŠZ) dr. Janez Kocijančič v uvodni »oceni« slovenskega športa, ne da bi se izognil tudi zgodovinskemu razvojnemu loku, v zaključku med drugim poudaril, da sta »dve desetletji razvoja (...) sorazmerno dolgo obdobje, saj tudi v vsakdanjem življenju dvajset let pomeni več kot polnoletnost. To velja tudi za slovenski šport, ki z zaupanjem zre v svojo prihodnost. Slovenski šport je kolektivni projekt, stkan iz dejavnosti tisočev. Zato lahko trdimo, da je slovenski šport veliko prispeval k uveljavitvi naše države in njene samobitnosti.«¹⁴² Obenem je poudaril še dejstvo, da slovenski šport v svojo »državo ni ‚vstopil‘ brez zelo solidne osnove in tradicije, kljub temu pa lahko mirno zapišem, da je svoj pravi razcvet doživel v obdobju samostojne Slovenije«,¹⁴³ kar ponazarjajo medalje z olimpijskih in drugih panožnih tekmovanj, ki prelamljajo stereotipno smučarsko identiteto in stereotipno podobo Slovencev kot individualnega športnika, z izjemo hokeja na ledu. Naj samo bežno poudarimo uvrstitve nogometašev na evropsko (2000) in svetovno prvenstvo (2002, 2010) ali pa hokejistov na olimpijske igre v Sočiju (2014), srebrno medaljo rokometašev na evropskem prvenstvu v Ljubljani 2004, najnovejšo srebrno medaljo odbojkašev na evropskem prvenstvu 2015 ter četrto mesto košarkarjev na svetovnem prvenstvu 2009. Prav tako so del teh uspehov posamezni klubski uspehi na evropski klubski ravni. Dejstvo je, da šport je in je bil dobro razvit in priljubljen del prostočasnega življenja Slovencev, naj gre za tekmovalni ali rekreativni del. Po ocenah naj bi se s športom stalno ali občasno ukvarjala več kot polovica prebivalstva različnih starosti in spolov, kar nas visoko uvršča tudi v evropskem merilu. Zelena pokrajina in mesta, ki lahko kompenzirajo manko infrastrukture, in pa »entuziazem« ali zanos, ki vpliva na rekreativno, amatersko, volontersko ali profesionalno udejstvovanje in ki je dejavnost v zgodovini povezal z narodnim vprašanjem in narodno identiteto. S tem se odpira tudi vprašanje priznanja in vrednotenja športne narodotvornosti in državotvornosti, kajti proračunsko financiranje je bilo sredi devetdesetih let po odstotnem deležu (0,16 odstotka) na repu med evropskimi državami, na drugi strani pa so bili slovenski športniki, paradoksalno, premosorazmerni v tekmovalnih dosežkih. Kako si to razložiti, in to še ob dejstvu, da je financiranje znotraj športnega proračuna naraščalo za nedruštveni ali javni šport, ter zakaj tako? Tranzicija?

Danes smo v petindvajsetem letu samostojnosti. Ob kopici novih športnih dogodkov in dosežkov smo tudi pred zgodovinopisnim izzivom analize celotne

¹⁴² Kocijančič, Uvodne misli, nepaginirano.

¹⁴³ Prav tam.

športne poti, kajti citirani zbornik je bil v prvi vrsti zbornik ali poljuden oris delovanja slovenske krovne športne institucije. Ko rečemo celotne, to pomeni ne le javne in civilne oziroma društvene poti, pač pa se beseda nanaša tudi na vsa športna podpodročja ali podsisteme. In ko poudarjamo društveni del športa, se postavi tudi vprašanje, v kakšni meri lahko govorimo o tranziciji, kajti slovenski šport, če se opremo na njegovo organizacijsko bazo in strukturo, ima dolgo tradicijo in kontinuiteto še iz avstro-ogrskih časov. Pri tem izhajamo iz njegove organizacijske osnove, to je iz društev in povezovanja teh v narodne in nacionalne (državne) zveze ter končno mednarodne, ki pa so že povezane z državnim okvirom. Resda so menjave državnih okvirov in političnih sistemov lahko vplivale na društveno delovanje in se tranzicija odrazi v (politično motiviranih) preimenovanjih in oblikovanju razmerja država/regija – republika/občina in društva/zveze ter prepletenosti nekaterih društvenih struktur s političnimi tabori. Sicer pa so npr. ravno v poosamosvojitvenem obdobju marsikatera društva praznovala svoje stoletnice in morda je bila v tem pogledu »tranzicija« tudi iskanje pozabljenega spomina obdobja.

Osamosvojitvena predzgodovina

V naši zgodbi imamo na eni strani politični proces druge polovice osemdesetih let in jugoslovansko razhajanje z osamosvojitvijo ter nato razdružitvev in mednarodno včlanitev. V luči mednarodnega včlanjevanja je bila in je pozornost usmerjena na ustanavljanje samostojnega olimpijskega komiteja in njegovo priznanje ter v večji meri na društveni in tekmovalni del športa, a prav tako je tu tudi včlanjevanje upravnih teles športa v evropske institucije, ki sovpada s političnimi spremembami in preoblikovanjem republiškega upravnega sistema in upravnih teles. Na drugi strani pa je poosamosvojitveni čas glede na politične in ekonomske spremembe odprl vprašanja ali tranzicijo »družbenega« v javno in zasebno ter se je tranzicija v devetdesetih odrazila organizacijsko, upravno, proračunsko, lastninsko (npr. lastništvo telovadnih domov s telovadišči in druge športne infrastrukture), zakonsko (leta 1998 sprejet Zakon o športu) in ne nazadnje terminološko ali pojmovno. Tranzicija se ni začela 25. junija 1991, do prvih sprememb, predvsem organizacijskih, je začelo prihajati že po letu 1989, skladno s političnimi spremembami v republiki in preoblikovanjem republiških upravnih teles ter proračuna. Obenem je treba poudariti terminološko, »športizacijo« v letu 1990, kajti v socialistični Jugoslaviji je desetletja bil krovni termin *telesna kultura* (v drugih republikah fizička kultura) s podsistemi *telesna vzgoja*, *rekreacija*

in šport. Šport je bil skupen pojem tekmovalnih organizacij, rekreativnih, amaterskih in profesionalnih; profesionalci so bili uradno le nogometaši prve zvezne lige, sicer so bili tekmovalni sistemi utemeljeni na amaterizmu, čeprav se je profesionalizem v sedemdesetih in osemdesetih letih v različnih oblikah vtihotapljal tudi v druge panoge. V tem pogledu je sploh mogoče zaznati manko zgodovinskih raziskav jugoslovanskega obdobja in zlasti tako imenovanih »portoroških sklepov« sredi sedemdesetih let, ki so bili neke vrste tranzicija tedanjega športnega sistema. Sklepi so sovpadali z ustavnimi spremembami in uvedbo samoupravnih interesnih skupnosti, po katerih je potekalo financiranje dejavnosti, medtem ko so strokovna vprašanja razreševali v športnih organizacijah. Organizacijsko je bil društveni šport v republiškem merilu zaokrožen v Zvezi telesnokulturnih organizacij Slovenije (ZTKOS), ki je interesno povezovala avtonomne zveze športnih panog, Partizana Slovenije in Planinske zveze Slovenije; podobno je bilo na občinski ravni. Republiške zveze so bile povezane v centralni Zvezi telesnokulturnih organizacij Jugoslavije (ali udomačeno »sofki«, Savezu organizacija fizičke kulture Jugoslavije). V sodelovanju s »sofko« ali tudi v njenem okviru je deloval Jugoslovanski olimpijski komite (JOK), član Mednarodnega olimpijskega komiteja, ki je leta 1947 nadomestil starejši Jugoslovanski olimpijski odbor in se notranje ni členil na republiške olimpijske odbore, pač pa je bil enovita centralna organizacija. Torej Slovenci v tem obdobju niso imeli narodne olimpijske organizacije. Prav tako je bil v okviru »sofke« poseben odbor ali komite za vrhunski šport, ki ga je ob koncu osemdesetih let vodil Slovenec Tomislav (tudi Tomo) Levovnik. Podobno kot ZTKO so bile republiške panožne zveze posameznih športov povezane v jugoslovanskih športnih zvezah; slednje so bile članice mednarodnih, torej je bila vstopnica za mednarodna tekmovanja mednarodno priznanje in včlanitev v mednarodno zvezo, za kar pa je veljal državni (jugoslovanski) ključ.

Če se povrnemo k terminologiji, ki nam tudi danes dostikrat poraja težave z razumevanjem sistema in podsistemov ali namena in vrednotenja celotne dejavnosti, je v letu 1990 po več debatah, predvsem akademskih Fakultete za telesno kulturo (danes šport), prevladalo preimenovanje *telesne kulture* v šport, kar je za seboj potegnilo tudi preimenovanje podsistemov: *telesna vzgoja* → športna vzgoja, *rekreacija* → športna rekreacija, *šport* → (*kakovostni, vrhunski*) šport, obenem pa je bil šport še nadrejeni pojem; v drugih republikah tega procesa ne zasledimo. 5. septembra 1990 se je temu primerno tudi ZTKOS preimenovala v Športno zvezo Slovenije (ŠZS), vendar pa se je skladno z demokratizacijo odprlo tudi vprašanje članstva in npr. Partizan Slovenije je nadaljeval samostojno pot. Partizan Slovenije se je leta 1993 preimenoval v Športno unijo Slovenije.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Šugman, *Prelomno obdobje*, str. 36–56. Pavlin, Ni pomembno zmagati, str. 94–99. Pavlin, Oris razvoja sokolske in partizanske organizacije, str. 17–18.

Novi čas naj bi se v ŠZS odrazil tudi v volitvah predsednika 25. septembra 1990. Šugman, predsednik ŠZS, je pozneje poudaril, da so bile »tudi v športu opravljene volitve, pri katerih prvič po drugi svetovni vojni niso sodelovali ne državni organi in ne politične stranke«,¹⁴⁵ resda pa je bil marsikateri funkcionar ali odbornik član ali/in politik Zveze komunistov ter pozneje njene naslednice in bi bilo treba primerjati načine športnih volitev v daljšem obdobju. ŠZS je po volilni skupščini v letu 1991 obravnavala aktualne razmere, težo pa je imelo »iskanje organizacijskih oblik in vsebine dela«. ¹⁴⁶ Levovnik je npr. že februarja 1990 pripravil predlog reorganiziranja in oblikovanja Slovenskega olimpijskega komiteja,¹⁴⁷ debata pa je potekala ali o dvotirni organiziranosti ter ločeni športni in olimpijski organizaciji ali enoviti športno-olimpijski organizaciji. Slovenski šport je bil tedaj še močno vpet v jugoslovanskega. Februarja 1991 so na skupnem sestanku »sofke« in JOK obravnavali nadaljnje priprave in financiranje vrhunskih športnikov v okviru olimpijskega cikla Albertville-Barcelona 1992. Med drugim so tudi poudarili, da politični dogodki v državi ne smejo vplivati na enoten nastop jugoslovanskih športnikov na velikih mednarodnih tekmovanjih, kar je hkrati pomenilo, da je bil jugoslovanski tudi koncept priprav, ki naj bi vsem jugoslovanskim športnikom omogočal »optimalne« priprave, saj je bilo do zimskih olimpijskih nastopov le še leto. V sklopu priprav bi jugoslovanski športniki leta 1991 nastopili na sredozemskih igrah (Atene) in univerzijadi (Sheffield).¹⁴⁸

ŠZS je na začetku aprila 1991 obvestila »sofko« in JOK o nameri reorganizacije, da so se športne organizacije v Sloveniji odločile, »da ustanovimo Olimpijski komite Slovenije in v kratkem bomo imenovali iniciativni odbor za njegovo ustanovitev, na čelu katerega bo najboljši športnik Jugoslavije vseh časov – Miroslav Cerar«. ¹⁴⁹ Zaradi skrbi za ohranjanje mednarodnih nastopov slovenskih športnikov je poudarila, da je »želja, da ostane Olimpijski komite Slovenije v okviru JOK, razen če se zgodi razdružitev Jugoslavije«. ¹⁵⁰ Temu primerno je bil sredi aprila imenovan Iniciativni odbor za ustanovitev Olimpijskega komiteja Slovenije, predsedniku MOK J. A. Samaranchu pa je bilo poslano pismo o nameri. Iniciativni odbor (predsednik Miroslav Cerar, tajnik Ivo Daneu, člani Evgen Bergant, mag. Janez Kocjančič, Milan Jerman, Janez Sterle, dr. Rajko Šugman) je

145 Šugman, *Prelomno obdobje*, str. 44.

146 Poročilo Predsedstva ŠZS o delu v obdobju 1990–1994. – Zasebni arhiv, Tomo Levovnik.

147 Organiziranost Slovenske športne zveze (Športne zveze Slovenije) Slovenskega olimpijskega komiteja, 25. 2. 1990. – Zasebni arhiv, Tomo Levovnik.

148 Zapisnik sa sastanka komisije za vrhunski sport i olimpijske pripreme SFKJ, 26. 2. 1991. – Zasebni arhiv, Tomo Levovnik.

149 Dopis ŠZS ZTKOJ in JOK, 10. 4. 1991. – Zasebni arhiv, Tomo Levovnik.

150 Prav tam.

junija 1991 pripravil delovni osnutek pravil Olimpijskega komiteja in jih razposlal panožnim zvezam ter jih pozval k evidentiranju kandidatov za organe,¹⁵¹ na drugi strani pa je po osamosvojitvi tlakoval pot za mednarodno olimpijsko potrditev in nastope slovenskih športnikov na zimskih olimpijskih igrah 1992 v francoskem Albertvillu.

Osamosvojitvev in razdružitev

Z razglasitvijo osamosvojitve 25. 6. 1991 je šport stopil v proces razhoda z jugoslovanskimi zvezami, ki pa se je z brionskim moratorijem podaljšal. Jutro po razglasitvi samostojnosti in proslavljanju nas je prebudilo z rožljanjem tankov in agresijo Jugoslovanske armade. Kar nekaj slovenskih športnikov je bilo v času armadne agresije v reprezentančnih vrstah Jugoslavije v tujini (sredozemske igre v Atenah, evropsko prvenstvo v košarki v Rimu, svetovni pokal v kajaku in kanuju v Mezzanu). Drugi del športnikov je bil v fazi poletnih tekmovanj doma ali priprav na tekmovalno sezono, kjer je npr. hokejiste jeseni čakala novoorganizirana mednarodna klubska alpska liga najboljših italijanskih, avstrijskih in slovenskih klubov, smučarje pa kot običajno svetovni pokal in čez dobrega pol leta zimske olimpijske igre v Albertvillu. ŠZS je že 27. junija objavila »priporočilo« o preložitvi vseh športnih tekmovanj na ozemlju Republike Slovenije in svetovala, naj slovenski športniki iz varnostnih razlogov ne sodelujejo na tekmovanjih zunaj Slovenije.¹⁵² Z mesta predsednika jugoslovanske komisije za vrhunski šport je nemudoma odstopil Tomo Levovnik in v odstopnem dopisu 28. 6. 1991 ostro poudaril, da odstopa »zaradi brutalne okupacije Slovenije in neusmiljenega pobijanja Slovencev s strani Jugoslovanske armade«. ¹⁵³ Levovnik je od predsedstva ŠZS obenem zahteval, da zaradi okupacije Jugoslovanske armade »nemudoma odpokliče vse športnike iz Slovenije, ki nastopajo v jugoslovanskih reprezentancah«¹⁵⁴ in ŠZS je sredi dneva 28. 6. slovenske športnike pozvala, da naj glede na »brutalno agresijo jugoslovanske armade zapustijo jugoslovanske reprezentance in se čim prej vrnejo domov«, saj je »za slovenski narod žaljivo, da športniki Slovenije v takih razmerah nastopajo na mednarodnih tekmovanjih za barve Jugoslavije«. ¹⁵⁵ Športniki so bili pred težko odločitvijo in vsak izmed njih se je

151 Šugman, *Prelomno obdobje*, str. 58–68.

152 Stališče o športnih prireditvah in nastopih slovenskih športnikov, 27. 6. 1991. – Zasebni arhiv, Tomo Levovnik.

153 Dopis T. Levovnika JOK z dne 28. 6. 1991. – Zasebni arhiv, Tomo Levovnik.

154 Dopis T. Levovnika ŠZS o odpoklicu športnikov z dne 28. 6. 1991. – Zasebni arhiv, Tomo Levovnik.

155 Poziv športne zveze slovenskim športnikom, 28. 6. 1991. – Zasebni arhiv, Tomo Levovnik.

o odpovedi nastopa in vrnitvi domov, kot je položaj na sredozemskih tekmovanjih pojasnil Rajmond Debevec za časnik *Delo*, »odločal sam, s svojo odgovornostjo v skladu s svojimi moralnoetničnimi načeli, ne razmišljujoč o posledicah, pa čeprav je vsak zase stal pred odločitvijo, ki ga lahko velja tudi kariere. In vendar se je velika večina odločila, da v selekciji Jugoslavije na teh igrah ne nastopa več.«¹⁵⁶ Podobno je evropsko prvenstvo v košarki v Rimu zapustil Jure Zdovc, Jugoslavija pa je kasneje zaigrala v finalu in bila evropska zmagovalka.

V začetku julija 1991 so sledili prekinitev spopadov, pogajanja in osamosvojitveni moratorij brionske deklaracije. Slovenski športniki so se znašli v težkem položaju. Jugoslovanska država je bila v mednarodnem športnem prostoru nosilka mednarodnih športnih članstev in udeleženska mednarodnih panožnih tekmovanj, pred vrati pa so bile tudi olimpijske igre 1992. Strokovni svet ŠZS je v politično kočljivem položaju 10. julija 1991 sklical skupni sestanek s Svetom vrhunskih športnikov o normalizaciji športne dejavnosti v danih okvirih. Po sestanku je Strokovni svet ŠZS izdal »poziv slovenskim športnikom« k aktivnosti, jih moralno razbremenil in poudaril, »da je v času dokončnega urejanja statusa Republike Slovenije nastopanje za jugoslovanske državne reprezentance in v zveznih prvenstvenih tekmovanjih povsem legitimno in neoporečno«, saj »že krajša prekinitev vadbe, vzdrževanja športnega režima (...) lahko povzroči znaten in tudi dolgotrajen padec športne zmogljivosti«.¹⁵⁷

Po izteku moratorija je v začetku oktobra 1991 Slovenija nadaljevala po poti neodvisnosti in mednarodnega priznanja. ŠZS je oktobra sklicala razširjeno sejo in med drugim pozvala športne organizacije, naj sprožijo »razdružitve«¹⁵⁸ z jugoslovanskimi športnimi zvezami in začnejo postopke včlanitve v mednarodne športne organizacije. Postopek olimpijskega nacionalnega organiziranja in mednarodne včlanitve je vodil Iniciativni odbor. Olimpijski komite Slovenije (OKS) je bil s podpisom *Slovenske olimpijske listine* ustanovljen 15. oktobra 1991, na ustanovni skupščini sredi decembra pa je bil za predsednika izvoljen Janez Kocijančič. Sredi novembra 1991 se je slovenska olimpijska delegacija v Lausanni sestala s predsednikom MOK J. A. Samaranchem in se dogovarjala o pogojih za samostojno nastopanje v Albertvillu, ki je bilo povezano z mednarodnim političnim priznanjem Republike Slovenije. Republika Slovenija je konec leta 1991 in v začetku leta 1992 pridobivala mednarodna priznanja in 17. januarja 1992

156 Naša odločitev ni mogla biti drugačna.

157 ŠZS, Strokovni svet za vrhunski šport: Poziv slovenskim športnikom. – Zasebni arhiv, Tomo Levovnik.

158 ŠZS: Vsem republiškimi strokovnim organizacijam, 30. 10. 1991. – Zasebni arhiv, Tomo Levovnik.

prejela povabilo MOK na OI.¹⁵⁹ Tako so slovenski športniki na olimpijski paradi narodov v albertvillsko olimpijsko areno prvič v zgodovini vstopili z nacionalno trobojnico. Čez pol leta je sledila Barcelona, kjer so veslači osvojili prve medalje za samostojno Slovenijo: bronaste. A poleg olimpijskega priznanja je potekalo tudi včlanjevanje v mednarodne športne zveze, ki je zaokrožilo slovensko športno mednarodno priznanje.

Dileme

Leto 1991 je bilo nedvomno »zgodovinsko leto« slovenskega športa, kot poudarja poročilo predsedstva ŠZS za obdobje 1990–1994, v organizacijskem pogledu morda primerljivo z dogodki ob koncu prve svetovne vojne, s prvim slovenskim športno-teritorialnim organiziranjem, jugoslovanskim organiziranjem in vstopom v mednarodni šport, saj je bil avstro-ogrski položaj precej specifičen. Vendar pa moramo ob slikanju dogodkov športne osamosvojitve opozoriti še na vzporeden proces, tranzicijo prejšnjih družbenih športnih teles v javna telesa in raztezanje javne sfere na državni in občinski ravni, ki je pozneje sprožilo kritike o poddržavljanju športa, ali, kot je poudarjal Šugman v študiji *Modeli športa v svetu in poddržavljanje športa* (1999), »prevladovanje države nad civilno sfero športa«, ki naj bi bila »ena najbolj odbijajočih oblik poseganja države v to sfero«. Naloge bivših samoupravnih interesnih skupnosti so bile že v letu 1990 prenesene na republiške ali občinske organe. Zakon o republiški upravi z dne 20. 6. 1991 je šport v prejšnjem telesnokulturnem pomenu prenesel na novooblikovano Ministrstvo za šolstvo in šport, Sektor za šport (danes direktorat). Leta 1992 je šolski minister dr. Slavko Gaber kot posvetovalno telo za pripravo mnenj, ocen in vpeljavo različnih predlogov ukrepov v prakso uvedel Strokovni svet za šport. Kaj kmalu je nastopil tudi proces priprave zakona o športu, ki je šel v prvo branje leta 1995 in bil deležen nemalo kritik, zlasti da sestavljalci zakona niso upoštevali civilne sfere, čeprav je bilo organiziranih kar nekaj razprav in posvetovanj. V dnevniku *Delo* je bil oster kritik zakona novinar in tudi športni delavec Oto Giacomelli, ki je npr. 27. maja 1996 opozoril, da je država prevzela »primat nad športom«, športni sferi pa namenila le obrobno vlogo. Očitki so leteli na Ministrstvo za šolstvo in šport in sekretarja za šport dr. Janka Strela, v tekstu pa opozori tudi na polarizacijo, ki je bila prej strokovno-interesne narave, in ne politične, ker »da je bilo slišati na seji IO OKS (...) samo dan pred prvim branjem predloga zakona o športu v

¹⁵⁹ Šugman, *Prelomno obdobje*, str. 109.

parlamentu, precej bolj spravljljive besede o odnosih med olimpijskim odborom in upravnim organom za šport, kot še nekaj tednov poprej. Presojati brez zanesljivih podatkov je tvegano, a vendarle ni mogoče prezreti dejstva, da med razpravo o predlogu športnega zakona v parlamentu ni bil navzoč mag. Janez Kocijančič, poslanec ZLSD in hkrati predsednik OKS. Morda se je hotel izogniti morebitni politizaciji razprave, glede na nedavne provokacije Janeza Janše na njegov račun in domnevnega monopola ‚rdečih‘ v vodstvenih organih slovenskega športa. Če je temu bilo tako, potem je mogoče samo grenko ugotavljati, kako zlahka se da paralizirati civilno športno sfero.«¹⁶⁰ Zanimivo, da ravno ob petindvajsetletnici potekajo razprave ali/in usklajevanja novega zakona o športu. Tema zakona pa je raziskovalno zanimiva tudi z vidika primarnih virov, ker je bilo shranjeno gradivo OKS-ZŠZ; resda je trenutno še neurejeno, sicer pa se v športu prevečkrat soočamo z zanemarljivim odnosom do dokumentacije in njene shranitve ter mankom primarnih virov.

Nova vroča tema v drugi polovici devetdesetih let je bil zakon o lastninskem preoblikovanju Loterije Slovenije in formiranju fundacije za financiranje športnih organizacij, ki je npr. po pisanju Ota Giacomellija bil »še ena krepka zaušnica športu«, s čimer je imel v mislih društveni šport v okviru OKS-ZŠZ, saj naj bi zakonski predlog »marginaliziral« njegovo vlogo, s tem pa tudi večino »v njem povezanih slovenskih panožnih športnih zvez in vse lokalne (občinske) športne zveze«. ¹⁶¹ A dejstvo je, da vse športne organizacije niso bile članice OKS-ZŠZ, ki je nastala leta 1994 z združitvijo OKS in ŠZS (podobni procesi so potekali tudi v Evropi).

Za še popolnejšo sliko stanja športa bi morali vzeti pod drobnogled dogajanja po posameznih športnih panogah. V marsikateri so bile težave finančne in upravljalvske narave, nekaj klubov je celo zapadlo v rdeče številke in propadlo, že v devetdesetih letih pa so vzniknile ideje o lastništvu klubov po vzoru zlasti nogometnih primerov v Angliji. En vidik novih finančnih tokov je ob koncu devetdesetih let orisal Šugman v raziskavi *Denar in šport* (1999). Pereče je bilo tudi iskanje tekmovalnih modelov, zlasti v kolektivnih športih, ki so temeljili na slovenskem prostoru (nogomet, rokomet), alpsko-panonskem (hokej, odbojka) ali bivšem jugoslovanskem (košarka). Tekmovalni modeli so se spreminjali in se še vedno, kot npr. najnovejše spremembe v rokometu. Nekoliko drugačen je položaj v individualnih športih.

¹⁶⁰ Giacomelli, Športni sferi obrobna vloga.

¹⁶¹ Giacomelli, Še ena krepka zaušnica športu.

Ob boku tekmovalnemu delu športa, medijsko najbolj izpostavljenem, pa so ostale razmere v rekreativnem in ‚javnem‘ športu; slednji se je odvijal zlasti s programi ali projekti Zavoda za šport, ki ga je država ustanovila v letu 1994. Področje rekreacije smo omenili že v uvodu, znanstveno pa se je to področje spremljalo s študijami o športno-rekreativni dejavnosti Slovencev, zadnja je bila izvedena leta 2009, prve pa že v osemdesetih letih 20. stoletja. Študije so predstavile precej stabilno kontinuiteto v vadbi, pri izbiri dejavnosti pa so lahko bile tudi spremembe, kot npr. porast nogometne rekreacije v samostojni Sloveniji.¹⁶²

Za konec naj poudarimo še en vidik sprememb. Te so potekale na občinski ravni, na kateri je spremembam v dobrem ali slabem marsikdaj botrovala politična ali županova volja, kar je lepo razvidno iz primera v Domžalah.¹⁶³ Občinske spremembe so delile splošno sliko preoblikovanja družbenega v javno-zasebno, vendar z lokalno specifikom. Ponekod so občinske ZTKO oziroma ŠZS lahko prerasle v javne institucije (zavode) ali občinske oddelke, dobile konkurenco v občinskih agencijah ali celo ohranile delovanje, kot se je npr. zgodilo v Ljubljani. Vendar pa moramo biti pozorni tudi na čas sprememb, na katere je npr. vplival tudi Zakon o športu, ki je med drugim narekoval ureditev lastništva športnih objektov, ki so ga prevzemale predvsem občine. Izjema, povezana s stereotipom o športnem tajkunu, ki pa ima tudi svojo predzgodovino in zahteva več prostora, so telovadni domovi in telovadišča Partizanovih društev in zveze Partizan Slovenije (Športne unije Slovenije).

Viri in literatura

Delo 1991, 1996.

Giacomelli, Oto. Še ena krepka zaušnica športu. *Delo*, 2. 9. 1996.

Giacomelli, Oto. Športni sferi obrobna vloga. Državi primat nad športom. *Delo*, 27. 5. 1996.

Jarc, Domen. *Razvoj športa v občini Domžale med leti 1991–2011: diplomsko delo*. Ljubljana: samozaložba, 2015.

Kocijančič, Janez. Uvodne misli. V: Pavlin, Tomaž (ur.). *Olimpijski komite Slovenije-Združenje športnih zvez 1991–2011: Športna zgodba, stkana iz dejavnosti tisočev*. Ljubljana: OKS-ZŠZ, 2011, uvodne nepaginirane strani.

¹⁶² Petrovič et al., *Športno rekreativna dejavnost v Sloveniji*.

¹⁶³ Jarc, *Razvoj športa v občini Domžale*.

Pavlin, Tomaž. Ni pomembno zmagati, pač se dobro boriti ali slovenska olimpijska pot. V: Podpečnik, Jože in Simona Pörš (ur.). *Sabljanje, večšina, tradicija, šport: zbornik ob 100-letnici osvojitve srebrne olimpijske medalje Rudolfa Cvetka*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2012, str. 89–101.

Pavlin, Tomaž. Oris razvoja sokolske in partizanske organizacije ter rekreacije na Slovenskem. V: Jakovljevič, Miroljub (ur.). *Osnove športne rekreacije*. Ljubljana: ŠUS, 2013, str. 1–18.

Petrovič, Krešimir, Franci Ambrožič, Boris Sila in Mojca Doupona. *Športno rekreativna dejavnost v Sloveniji 1997: primerjalna študija 1992–1997*. Ljubljana: FŠ, 1998.

Šugman, Rajko. Denar in šport. V: Vest, Aleks L. in Rajko Šugman (ur.). *Stanje, odnosi in vrednote v slovenskem športu*. Ljubljana: OKS-ZŠZ, 1999, str. 38–44.

Šugman, Rajko. Modeli športa v svetu in poddržavljanje športa pri nas. V: Vest, Aleks L. in Rajko Šugman (ur.). *Stanje, odnosi in vrednote v slovenskem športu*. Ljubljana: OKS-ZŠZ, 1999, str. 9–21.

Šugman, Rajko. *Prelomno obdobje slovenskega športa 1988–1994: Prispevki za zgodovino slovenskega športa*. Ljubljana: FŠ, 1999.

Zasebni arhiv Tomislava Levovnika.

Vesna Gotovina

ARHIVSKO GRADIVO DRŽAVNIH ORGANOV O PROCESIH DEMOKRATIZACIJE IN OSAMOSVAJANJA SLOVENIJE

Izveček

Večji del arhivskega gradiva o procesih demokratizacije in osamosvajanja Republike Slovenije se še vedno hrani pri ustvarjalcih ali imetnikih arhivskega gradiva. Arhivska zakonodaja predpisuje, da se gradivo izroča najkasneje trideset let po nastanku. Zato avtorica v prispevku opozarja tudi na nekatere nevarnosti, ki ogrožajo arhivsko gradivo, še neprevzeto v pristojne arhive.

Ključne besede

arhivsko gradivo, osamosvojitve Slovenije, dostopnost arhivskega gradiva, ohranjenost arhivskega gradiva

Uvod

Med osnovne naloge Arhiva Republike Slovenije sodi tudi skrb za ohranjanje arhivskega gradiva, ki nastaja pri poslovanju najvišjih organov državne uprave, pravosodja in zakonodajne veje oblasti.

Kaj je arhivsko gradivo? Arhivsko gradivo je dokumentarno gradivo, ki ima trajen pomen za zgodovino, druge znanosti in kulturo ali trajen pomen za pravno varnost oseb; arhivsko gradivo je kulturni spomenik.¹⁶⁴ Definicija se je od osamosvojitve dopolnila v delu, ki govori o »trajnem pomenu za pravno varnost oseb«. V Sloveniji javno arhivsko gradivo hranijo državni arhiv (Arhiv Republike Slovenije), regionalni arhivi (pokrajinski in zgodovinski) ter arhivi lokalnih samoupravnih skupnosti.

Arhivisti, ki se ukvarjamo z vrednotenjem dokumentarnega gradiva, se na podlagi zakonsko predpisanih arhivskih načel in meril za vrednotenje¹⁶⁵ ves čas sprašujemo, katere vsebine in vrste dokumentarnega gradiva, ki danes nastajajo v neizmerno velikih količinah, moramo ohraniti za nadaljnje rodove. Odgovornost je toliko večja, ker živimo v prelomnem zgodovinskem obdobju in lahko na neki način tudi sami oblikujemo podobo časa, v katerem živimo. Tega izjemno velikega poslanstva se tudi zavedamo. Zato gradivo najpomembnejših dogodkov iz obdobja osamosvajanja in demokratizacije Slovenije nekaterih najpomembnejših organov skoraj v celoti opredeljujemo za kulturni spomenik (upoštevana je tudi ohranjenost gradiva).¹⁶⁶

Arhivisti, ki delajo z ustvarjalci arhivskega gradiva, morajo za vsako javnopravno osebo pripraviti »pisno strokovno navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva« in ga ob vsaki njeni reorganizaciji dopolniti. Ob večjih reorganizacijah uprave je treba pripraviti povsem nova strokovna navodila.¹⁶⁷ Z uveljavitvijo *Uredbe o upravnem poslovanju* leta 2005 dobi dokumentarno gradivo status arhivskega gradiva že pred njegovim nastankom.¹⁶⁸ Arhivsko gradivo se

¹⁶⁴ ZVDAGA, 2. člen.

¹⁶⁵ ZVDAGA, 40. člen. Merila za vrednotenje: potrebe zgodovinopisja, drugih znanosti in kulture; potrebe oseb za trajno pravno varnost; pomembnost vsebine gradiva; specifičnost dogodkov in pojavov v določenem času; specifičnost kraja ali območja; pomen javnopravne osebe; pomen avtorja; pomen gradiva z vidika kulturne raznolikosti; izvirnost dokumentov in njihovo podvajanje (določi se gradivo, ki najpopolneje izraža vsebino); izvirnost podatkov in informacij; reprezentativni izbor – vzorci; ohranjenost in obseg nastalega gradiva; notranje in zunanje značilnosti gradiva (jezik, umetniška vrednost, način zapisa); druga merila, ki jih določi pristojni arhiv.

¹⁶⁶ Npr. gradivo, ki ga hrani Ministrstvo za obrambo, je bilo v celoti proglašeno za arhivsko gradivo do vključno leta 1991. Podobno bo tudi z gradivom, nastalim pri poslovanju Predsedstva RS.

¹⁶⁷ Ta se vedno obravnavajo komisijsko. Komisije so sestavljene iz članov pristojnega arhiva in javnopravne osebe, za katero se potrjuje strokovno navodilo.

¹⁶⁸ Klasifikacijski načrti z roki hranjenja in določbami o arhivskem gradivu se implementirajo v informacijske sisteme za upravljanje z dokumentarnim gradivom.

v arhive prevzema v izvorniku, brez tehnoloških omejitev, urejeno, popisano, v zaokroženih in kompletnih celotah ter tehnično opremljeno. Poseben izziv za arhivsko stroko predstavlja odbiranje in prevzemanje arhivskega gradiva v digitalni obliki, ki zahteva tudi veliko več pozornosti pri ohranjanju dostopnosti, uporabnosti, celovitosti, avtentičnosti in trajnosti kot gradivo v papirni (fizični) obliki.

Zato arhivska zakonodaja za digitalno gradivo predpisuje še dodatna strokovno-tehnična navodila za odbiranje arhivskega gradiva.

Arhivski fondi in vrste arhivskega gradiva državnih organov

Takoj po osamosvojitvi Slovenije smo v arhive začeli prevzemati arhivsko gradivo takrat ukinjenih upravnih¹⁶⁹ in drugih organov do leta 1990.

Najpomembnejši arhivski fondi, ki pričajo o procesih demokratizacije in osamosvajanja

Raziskovalci in drugi uporabniki arhivskega gradiva lahko dobijo osnovne podatke o arhivskih fondih, ki so že shranjeni v arhivih v registrih fondov in zbirk. Objavljeni so na spletnih straneh pristojnih arhivov in se ves čas dopolnjujejo. Zato so v prispevku navedeni le nekateri najpomembnejši fondi in zbirke za:

Raziskovanje politične zgodovine:

- Vlada Slovenije¹⁷⁰ (1945 do 1992). Magnetogrami prve vlade so zaprti za raziskovanje. Vpogled v to gradivo lahko na predlog arhivske komisije odobri Vlada Republike Slovenije.
- Skupščina Slovenije¹⁷¹ (1943 do 1990). Gradivo je v celoti odprto za uporabo, razen gradiva vlog in pritožb, ki vsebuje varovane osebne podatke.
- Predsedstvo Slovenije¹⁷² (1974 do 1990). Gradivo je v celoti odprto, razen gradiva prošenj in pritožb posameznikov ter podatki o pomilostitvah oseb, ki so prestajale zaporne kazni.

169 Npr.: Republiški komite za borce in vojaške invalide, gradivo samoupravnih interesnih skupnosti ...

170 SI AS 223.

171 SI AS 1115.

172 SI AS 1944.

- Republiška volilna komisija¹⁷³ (1963 do 2000). Gradivo je v celoti odprto. Obsega tudi podatke o prvih večstrankarskih volitvah, volitvah Predsedstva RS leta 1990 in predsednika RS leta 1992.
- Zbirka plebiscit 1990.¹⁷⁴ Gradivo je v celoti odprto. Vsa dokumentacija v zvezi s plebiscitom in njegovo izvedbo je proglašena za kulturni spomenik.
- Urad Vlade RS za informiranje¹⁷⁵ (1972 do 2001). Gradivo je v celoti odprto.
- Protokol RS (1945 do 1991).¹⁷⁶ Gradivo je v celoti odprto.
- Urad Vlade RS za narodnosti¹⁷⁷ (1974 do 2012). Gradivo vsebuje varovane osebne podatke.
- Urad RS za priseljevanje in begunce¹⁷⁸ (1957 do 2010). Gradivo vsebuje varovane osebne podatke.
- Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin¹⁷⁹ (1987 do 1995). Gradivo vsebuje varovane osebne podatke.
- Komisija za odnose z verskimi skupnostmi¹⁸⁰ (1953 do 1991). Gradivo vsebuje varovane osebne podatke.

Raziskovanje gospodarstva, kmetijstva in prometa:

- Agencija za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij¹⁸¹ (1993 do 2004);
- Služba družbenega knjigovodstva¹⁸² (1947 do 2002);
- Ministrstvo za promet in zveze¹⁸³ (1975 do 1996);
- Računsko sodišče Republike Slovenije¹⁸⁴ (1987 do 2003);
- Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj¹⁸⁵ (1994 do 2002);
- Ministrstvo za finance¹⁸⁶ (1945 do 1993);
- Republiški komite za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano SRS¹⁸⁷ (1972 do 1991);
- Republiški komite za industrijo in gradbeništvo SRS¹⁸⁸ (1965 do 1991);

173 SI AS 142.

174 SI AS 1210.

175 SI AS 2057.

176 SI AS 2055.

177 SI AS 2046.

178 SI AS 2113.

179 SI AS 2120.

180 SI AS 1211.

181 SI AS 316.

182 SI AS 1214.

183 SI AS 2115.

184 SI AS 2053.

185 SI AS 2089.

186 SI AS 1116.

187 SI AS 1233.

188 SI AS 1265.

- Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov¹⁸⁹ (1918 do 2014);
- Direkcija RS za ceste¹⁹⁰ (1967 do 2008).

Raziskovanje kulture, šolstva in znanosti:

- Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS¹⁹¹ (1967 do 2004). Gradivo vsebuje varovane osebne podatke;
- Javna agencija za raziskovalno dejavnost¹⁹² (1986 do 2005);
- Ministrstvo za šolstvo in šport¹⁹³ (1982 do 2003). Gradivo vsebuje varovane osebne podatke.

Raziskovanje obrambne politike

Arhiv RS je z Ministrstvom za obrambo RS podpisal sporazum o podaljšanju roka za izročitev arhivskega gradiva, starejšega od 30 let, za obdobje najkasneje do 31. 12. 2025. Zato to gradivo v večji meri še ni dostopno javnosti. Pristojne službe na ministrstvu ves čas sodelujejo z arhivom, gradivo po navodilih urejajo in popisujejo za izročitev.

Urejenost dokumentarnega in arhivskega gradiva

Urejenost gradiva pri ustvarjalcih in imetnikih

Z nastankom nove države se je upravno poslovanje nadaljevalo po posameznih vladnih resorjih in pri poslovanju ni prišlo do večjih sprememb, ki bi jih lahko pričakovali. Opazimo lahko samo, da so se organi v izjemno kratkem času večkrat preimenovali.¹⁹⁴ Arhivistom tovrstne spremembe največkrat povzročajo težave pri formiranju fondov.¹⁹⁵ Kot izjemno zanimiv primer upravnega poslovanja lahko navedemo pisarniško poslovanje v Skupščini RS. Kljub spremembi državne ureditve in prehodu iz delegatskega sistema v večstrankarskega, lahko

189 SI AS 2133.

190 SI AS 2079.

191 SI AS 2003.

192 SI AS 2033.

193 SI AS 2026.

194 Npr.: Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo (16. maj 1990–22. junij 1990), Republiški sekretariat za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo (23. junij 1990–27. junij 1991) in Ministrstvo za šolstvo in šport (28. junij 1991–14. maj 1992).

195 Arhivski fond je arhivsko gradivo, ki je nastalo med delovanjem ene pravne osebe, fizične osebe ali družine.

po mandatnih obdobjih razdelimo le sejno gradivo; na čas pred in po prvih večstrankarskih volitvah. Gradivo zakonodajnih postopkov oziroma sprejemanja zakonov pa je razvrščeno po vsebini zakonov do leta 2008, ne glede na mandatno obdobje. Zaradi tega ne moremo potegniti ločnice med gradivom zakonodajnih postopkov Skupščine RS in leta 1992 ustanovljenega Državnega zbora. Podobno je tudi s poslovanjem drugih najvišjih upravnih in državnih organov. Iz že prevzetih arhivskih fondov je razvidno, da se nismo odločili za delitve fondov na fonde pred nastankom in po nastanku Republike Slovenije. Proces razdruževanja in priznanja Slovenije ni bil neki hipen, trenuten dogodek, ki bi pri poslovanju državnih organov povzročil velike in korenite spremembe. Največji in pričakovani spremembi opazimo le pri upravnem poslovanju na novih resornih področjih za obrambno in zunanjo politiko.

Urejenost dokumentarnega in arhivskega gradiva se je ravno v obdobju procesov demokratizacije in osamosvajanja zaskrbljujoče poslabšala. Od leta 1962 dalje se je gradivo razvrščalo po vsebini na podlagi predpisanega načrta klasifikacijskih znakov. Ta postane že konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let vsebinsko neustrezen, predvsem zaradi uporabe stare t. i. socialistične terminologije (npr. družbenopolitična organizacija, samoupravni itd.). Zato je bil uveljavljeni načrt klasifikacijskih znakov zelo hitro opuščen, organi javne uprave pa prepuščeni sami sebi in svoji inovativnosti pri pisarniškem poslovanju. Nekaj časa se v državi ni prav nihče ukvarjal s pisarniškim poslovanjem in upravljanjem z dokumentarnim gradivom. Kljub opozorilom arhivov, da takšno ravnanje povzroča veliko nevarnost za arhivsko gradivo. Nekateri državni organi so šli pri svojem poslovanju celo tako daleč, da so z uvedbo elektronskih evidenc začeli popolnoma opuščati klasificiranje. Menili so namreč, da bo sodobna tehnologija omogočala iskanje podatkov po sami vsebini. Vendar se je to izkazalo kot povsem neustrezno. Zaradi vse večjega razmaha elektronskega poslovanja v svetu so začeli nastajati tudi mednarodni standardi¹⁹⁶ za upravljanje z dokumentarnim gradivom. V Sloveniji se je enotni načrt klasifikacijskih znakov za organe javne uprave ponovno uvedel leta 2005. Obdobje neenotnega in nekonsistentnega klasificiranja oziroma razvrščanja gradiva po vsebini je v javni upravi trajalo približno 15 let. To pomeni, da se bomo pri odbiranju in prevzemanju arhivskega gradiva v arhive srečevali z velikimi težavami. Že danes ugotavljamo, da je gradivo iz obdobja osamosvajanja pomanjkljivo ohranjeno. Na najpomembnejših državnih organih, npr. v dosjelih sejnih gradiv, ni magnetogramov, stenogramov

itd. Veliko težav se bo najverjetneje pokazalo tudi pri ohranjanju zvočnih zapisov. Skoraj 15 let se ni izvajalo nadzora nad upravnim poslovanjem najvišjih državnih organov. Tudi danes se s tem ukvarjajo samo arhivi in Inšpektorat RS za kulturo in medije. V letih od 2007 do 2015 sta bila na vseh ministrstvih opravljena dva preventivna inšpekcijska pregleda ravnanja z dokumentarnim in arhivskim gradivom. Arhivska zakonodaja do leta 2006 ni predpisovala kazenskih določb za poškodovanje oziroma uničenje arhivskega gradiva. Te se uveljavijo šele z ZVDAGA, vendar so kazni za prekrške neizvajanja zakona zgolj simbolične.¹⁹⁷

Urejenost arhivskega gradiva v Arhivu RS

Veliko arhivskega gradiva je bilo v preteklih desetletjih prevzetega v arhive neurejenega in nepopisanega, predvsem zaradi prevladujočega mnenja, da je vseeno bolje, če se tudi takšno gradivo hrani na varnem, v arhivih, saj naj bi bilo pri ustvarjalcih in imetnikih zaradi neprimerne ravnanja lahko tudi uničeno. Glede na slabe izkušnje, ki smo jih imeli z gradivom predhodnikov Ministrstva za notranje zadeve in obveščevalnih služb, so bile te odločitve do neke mere tudi upravičene. Vendar pa zdaj to neurejeno in ne dovolj natančno popisano arhivsko gradivo za arhiviste, ki se ukvarjamo z novejšim gradivom, pomeni zelo veliko breme. Gre za izjemno velike količine gradiva, zato postopki strokovnega urejanja in popisovanja potekajo izjemno počasi.

Dostopnost arhivskega gradiva

V Sloveniji imamo eno najbolj liberalnih politik dostopa do arhivskega gradiva, ki je že hranjeno v arhivih. Raziskovalci lahko gradivo uporabljajo brezplačno, kar je v večini evropskih držav že prava redkost.¹⁹⁸ S sprejetjem novele ZVDAGA¹⁹⁹ leta 2014 se je za uporabo v celoti odprlo arhivsko gradivo, prevzeto v arhive pred konstituiranjem Skupščine Republike Slovenije 17. maja 1990; tudi tisto, ki je bilo označeno s stopnjami nedostopnosti. Arhivi pri tem gradivu skrbijo samo za varovanje osebnih podatkov, ki se nanašajo na zdravstveno stanje; spolno življenje; žrtve kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost, zakonsko zvezo, družino in otroke; storilce kaznivih dejanj in prekrškov, razen kaznivih dejanj in prekrškov oseb, zoper katere je bil voden postopek zaradi nasprotovanja enopartijskemu režimu; versko

¹⁹⁷ ZVDAGA, 92. člen (2000 do 5000 evrov).

¹⁹⁸ Vsem je omogočeno tudi brezplačno digitalno fotografranje arhivskega gradiva.

¹⁹⁹ ZVDAGA, 65. člen.

prepričanje in etnično pripadnost. Dokumenti, ki vsebujejo naštete podatke, postanejo dostopni 75 let od nastanka dokumenta oziroma deset let po smrti posameznika, na katerega se nanašajo, če je datum smrti znan in če z drugimi zakoni ni določeno drugače. Vlada Republike Slovenije lahko na podlagi predhodnega mnenja arhivske komisije upravičencem odobri dostope tudi do tega gradiva.

Odnos države in njene politike do arhivov in arhivskega gradiva kot kulturnega spomenika

Arhivsko gradivo o nastajanju slovenske države, v zgodovinskem obdobju, ko je slovenski narod postal nacija s svojo, tako dolgo želeno samostojno in neodvisno državo, je nacionalno bogastvo najvišje kategorije in je izjemnega pomena za ohranjanje narodove identitete. Izkušnje arhivske stroke kažejo na to, da se tisti, ki so vodili to državo od njenega nastanka dalje, tega niso dovolj zavedali.

Arhivi v petindvajsetih letih niso dobili niti ene nove stavbe, državni arhiv skoraj natanko tako dolgo čaka na prenovo stare kasarne ob Poljanski cesti. Odnos drugih držav, ki so imele podobno usodo, do arhivov, je bistveno drugačen. Slovaška in Češka se lahko na primer pohvalita s povsem na novo zgrajenimi arhivi, kjer lahko varno hranijo svoje narodno bogastvo.

Velik zastoj pri razvoju arhivske stroke je povzročil tudi arhivski zakon, sprejet v letu 2006. Ta je izjemno povečal obseg pristojnosti državnega arhiva na področju digitalnega gradiva, brez zagotovitve ustrezno usposobljenih kadrov, ki bi izvajali te naloge. Slab zakon, ki ga takrat ni pisala arhivska stroka, je nato sprožil še dva referendumoma. Zato smo se kar nekaj let ukvarjali s političnimi vprašanji, namesto da bi reševali strokovne – arhivske izzive, ki jih prinašata digitalna doba in bliskovit razvoj različnih novih tehnologij.

Ne nazadnje so arhivi v zadnjih petindvajsetih letih odigrali izjemno pomembno vlogo. Vključeni so bili v velike procese, ki so bili posledica osamosvojitve in spremembe družbene ureditve. Arhivsko gradivo, shranjeno v arhivih, je postalo izjemno pomembno za dokazovanje pravic države in posameznikov pri izvajanju zakonov o denacionalizaciji, popravi krivic žrtvam vojnega in povojnega nasilja itd. Česar pa arhivska stroka ni znala pravilno izkoristiti, ker ji državnega arhiva ni uspelo umestiti na mesto, ki mu v Republiki Sloveniji pripada.

Pogoste reorganizacije javne uprave ogrožajo arhivsko gradivo

Velika nevarnost, ki ogroža arhivsko gradivo pri državnih organih, tudi tisto, ki priča o demokratizaciji in nastanku države, so zelo pogoste reorganizacije uprave. V zadnjih nekaj letih so bili posamezni državni organi ukinjeni in ponovno ustanovljeni, njihove delovne naloge so se na novo porazdelile med organi uprave, kar je posledično pomenilo tudi selitve dokumentarnega in arhivskega gradiva z ene na drugo lokacijo. Vsaka neorganizirana selitev pomeni za gradivo izjemno veliko tveganje. To se lahko med seboj pomeša, ne ohrani se prvotna ureditev, lahko se izgubi ali celo uniči. Poleg tega pa vse navedeno povzroča izjemno velike finančne stroške ponovnega urejanja in popisovanja, v primerih izgube ali uničenja gradiva pa lahko sledijo tudi visoke odškodnine v posameznih postopkih, ki jih vodijo upravni organi.

Arhivsko gradivo, ki nastaja v digitalni obliki, je podvrženo še večjim tveganjem kot gradivo na klasičnih nosilcih. Slednje se še vedno lahko na novo uredi in popiše, kar ustvarjalci arhivskega gradiva počenjajo že vrsto let pred izročitvijo arhivskega gradiva v arhiv. Medtem ko je lahko digitalno gradivo zaradi neprimerne hrambe za vse večne čase izgubljeno v samo enem nepremišljenem trenutku, če se z njim ne ravna ustrezno *od njegovega nastanka dalje*.

Dosedanja praksa se je v nekaterih primerih izkazala za izjemno neprimerno. Zato bi morala vsaka na novo ustanovljena vlada ob nastanku in ob vsaki naslednji reorganizaciji natančno in nedvoumno opredeliti ravnanje z dokumentarnim in posledično tudi z arhivskim gradivom. Predvsem pa bi morali zagotoviti ustrezne prostore za hrambo gradiva najmanj za 30 let. Morda tudi z zagotovitvijo prostorov za hrambo stalnih zbirk (arhivov), kjer bi se gradivo hranilo do izročitve v pristojne arhive, podobno kot imajo to urejeno v Avstriji, Nemčiji in nekaterih drugih državah EU.

Namesto zaključka

Arhivsko gradivo že danes čaka in v arhive vabi raziskovalce vseh področij zgodovinopisja in drugih znanosti. Vsako preučevanje sodobnega arhivskega gradiva zahteva veliko zavzetost, strokovnost in predvsem nepristranskost. Dogodke in posamezne dokumente je treba osvetliti z vsemi dostopnimi viri in z vseh pogledov, kljub le četrstoletni historični distanci. Za podkrepitev navedenega na koncu prispevka navajam še analizo izjemno pomembnega dokumenta,

ki so ga 6. decembra 1990 v Skupščini RS podpisale vse stranke in delegatske skupine. Istega dne so delegati z veliko večino izglasovali tudi Zakon o plebiscitu o samostojni in neodvisni Sloveniji. Gre namreč za *Sporazum političnih strank in poslanskih skupin Skupščine Republike Slovenije o skupnem nastopu na plebiscitu za samostojno in neodvisno državo Republiko Slovenijo*. Stranke in poslanske skupine so se sporazumele v trinajstih točkah, ki so zapisane na treh straneh. Na zadnjo stran dokumenta so se odgovorni predstavniki strank in skupin podpisali. Ker imena in priimki podpisnikov niso bili zapisani na samem dokumentu, vseh danes – po komaj petindvajsetih letih – ne razberemo več. Na ovojju oziroma mapi, v kateri je dokument shranjen, pa sta bila napačno zapisana ime in priimek²⁰⁰ enega od podpisnikov sporazuma. Zato je do odkritja napake, ki je bila pred tem že objavljena tudi v literaturi, prišlo šele ob praznovanju petindvajsete obletnice podpisa sporazuma, z naknadnim pregledovanjem televizijskih posnetkov in ustnih pričevanj podpisnikov sporazuma. Historična distanca ni vedno nekaj negativnega, v konkretnem primeru se je izkazala za dobrodošlo, ker je lahko bila popravljena nenamerno narejena napaka.

Viri in literatura

- SI AS 142 - Republiška volilna komisija, 1963–2000.
- SI AS 223 - Vlada Slovenije, 1945–1992.
- SI AS 316 - Agencija za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij, 1993–2004.
- SI AS 1115 - Skupščina Slovenije, 1943–1990.
- SI AS 1116 - Ministrstvo za finance, 1945–1993.
- SI AS 1210 - Zbirka plebiscit 1990.
- SI AS 1211 - Komisija za odnose z verskimi skupnostmi, 1953–1991.
- SI AS 1214 - Služba družbenega knjigovodstva, 1947–2002.
- SI AS 1233 - Republiški komite za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, SRS 1972–1991.
- SI AS 1265 - Republiški komite za industrijo in gradbeništvo SRS, 1965–1991.
- SI AS 1944 - Predsedstvo Slovenije, 1974–1990.
- SI AS 2003 - Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS, 1967–2004.
- SI AS 2046 - Urad Vlade RS za narodnosti, 1974–2012.

²⁰⁰ Pri Liberalni stranki je bilo zapisano Vitomir Gros namesto Franc Golija.

SI AS 2053 - Računsko sodišče Republike Slovenije, 1987–2003.

SI AS 2055 - Protokol SR, 1945–1991.

SI AS 2057 - Urad Vlade RS za informiranje, 1972–2001.

SI AS 2089 - Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj, 1994–2002.

SI AS 2113 - Urad RS za priseljevanje in begunce, 1957–2010.

SI AS 2115 - Ministrstvo za promet in zveze, 1975–1996.

SI AS 2120 - Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin, 1987–1995.

SI AS 2026 - Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije, 1982–2003.

SI AS 2033 - Javna agencija za raziskovalno dejavnost, 1986–2005.

SI AS 2079 - Direkcija RS za ceste, 1967–2008.

SI AS 2133 - Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov, 1918–2014.

Uradni list RS, št. 30/06, 51/14, Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih /ZVDAGA/.

Opomba: V arhivski stroki gradivo fondov citiramo kot **SI AS** in številka **fonda** ali zbirke. **ARS** je stara oznaka za sedanji **AS**. **SI** pomeni oznako za Slovenijo.

Še nekaj primerov za citiranje fondov in zbirk drugih arhivov: npr. **SI ZAC** (Zgodovinski arhiv Celje), **SI ZAL** (Zgodovinski arhiv Ljubljana), **SI PAK** (Pokrajinski arhiv Koper).

Kaja Širok

PREDMET IN SPOMIN

POGLED NA MUZEJSKE ZBIRALNE POLITIKE IN PRIDOBIVANJE HISTORIČNEGA GRADIVA ZADNJEGA ČETRTLETJA

Izvleček

Avtorica obravnava preoblikovanje poslanstva in zbiralne politike muzejev po letu 1991. Posveča se reinterpretaciji tistih muzejev, ki so pred osamosvojitvijo Slovenije bili v svojem poslanstvu vezani na pripoved in pridobivanje gradiva, ki je tematiziralo zmagovito drugo svetovno vojno in življenje v socializmu. Muzej novejše zgodovine Slovenije kot naslednik Muzeja ljudske revolucije Slovenije je primer, kako so javne institucije ohranjanja spomina preoblikovale svoje poslanstvo in razširile svoje polje preučevanja ter zbiranja gradiva. Preobrat ni bil samoumeven, temveč je potreboval konsenz in politično voljo države, da se kontinuirano delo ohranja in razvija naprej v širše zastavljenih družbenih ter političnih tematikah.

Ključne besede

stalna razstava, muzeologija, osamosvojitve Slovenije, zbiralne politike

V pričujočem prispevku se bom ukvarjala s poskusom analize preoblikovanja slovenskih muzejev po letu 1991 in na primeru Muzeja novejše zgodovine Slovenije razkrila pogled na problematiko zbiranja in interpretiranja historičnega gradiva. Analiza je del širše raziskave o vlogi in razumevanju občasnih in stalnih razstav v kontekstu (re)interpretacije nacionalne zgodovine od prve vojne do danes, s posebnim poudarkom na valorizaciji zgodovine zadnjega četrletja.

Osredotočila se bom na teme, povezane z razumevanjem politizacije muzejev in muzejskih vsebin ter posledično mediatizacijo spominskih naracij skozi razstave, ki tematizirajo dogodke polpretekle zgodovine. Pri tem ni nepomembno, kako so hranjeni predmeti (in zbirke) postali predmet reinterpretacij za potrebe potrjevanja novih političnih diskurzov, ki so imeli bodisi funkcijo varovanja vrednot in pomenov narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji bodisi njihovo popolno strokovno diskreditacijo. Muzealije so postale predmet »boja spomina« in nosilke tistih interpretacij, ki utrjujejo izbrane podobe o preteklosti.²⁰¹ Revizije in ustvarjanja novih dominantnih naracij²⁰² o razumevanju nacionalne zgodovine se danes zrcalijo v predstavljenih muzealijah in pomenu, ki je tem pripisan na razstavah.

V svoji definiciji muzeji opravljajo javno službo ohranjanja nacionalne kulturne dediščine. Glede na zbiralno politiko institucije so njihove naloge evidentiranje, zbiranje, popisovanje, ohranjanje, raziskovanje in valorizacija. Opravljenemu delu se dodaja še načrtni plan restavriranja in konserviranja, ki mora potekati v skladu z najvišjimi standardi hrambe nacionalne dediščine. Nesporno se ta kratka opredelitev funkcije muzeja lahko razumeva zelo enolično, a verjetno je to odvisno od dejstva, kakšna sta zbiralna politika posameznega muzeja in kontekst, v katerem je muzej nastal in se preoblikoval po letu 1991. Težko si predstavljamo, da lahko arheološka najdba v centru Ljubljane dobi toliko različnih interpretacij svojega pomena, kot jih je dobila prva slovenska zastava, ki je junija 1991 zaplapolala na takratnem Trgu revolucije, danes Trgu republike. Prvič, ker o zastavi in dogodku proglasitve vemo veliko več, in drugič, ker je za razumevanje narodne enotnosti in ustvarjanje novih državnih simbolov zastava bistvenega pomena. Zato ni presenetljivo, da so v letošnjih proslavah ob petindvajsetletnici osamosvojitve ravno njeni simboli²⁰³ igrali pomembno vlogo v podajanju interpretacij in emocionalnih vrednotenij zadnjega četrletja. Ob priložnosti je bilo pripravljenih več občasnih

201 T. i. images of the past, acts of remembrance.

202 Dominant narrative, tudi »uradni spomin« (official memory), Misztal opredeljuje kot spomin v rabi političnih elit, popravljeno in dopolnjeno nacionalno zgodovino, s katero elita oblikuje (in ohranja) zeleno podobo preteklosti. Ta se izraža s spomeniki, učbeniki, javnimi komemoracijami dogodkov. Gl. Misztal, *Theories of social remembering*, str. 160.

203 *Simboli slovenstva*, <http://www.slovenija25.si/simboli-slovenstva/>.

tematskih razstav na temo osamosvojitve, objavljale so se fotografije in bralce se je nagovarjalo k pisanju osebnih spominov ter pošiljanju zgodb, deljenju izkušenj in vtisov ob nastanku nove države ter občutkov do dogodkov, ki so sledili le nekaj ur po slovesnosti.²⁰⁴ Kljub iskanju kolektivnega spomina in konsenza o dogodkih pa se javnost ni zmogla otresti občutka, da so isti dogodki izpred četrto stoletja v svoji historični interpretaciji danes veliko bolj kompleksni kot takrat, ko so se vršili. Če so pred 25 leti bili vsi enotni v izražanju volje po samostojni državi, se danes v iskanju junakov in krivcev pišejo drugačna, velikokrat diametralno nasprotna tolmačenja časa. Bitka nad prevlado spomina in interpretacije se danes selijo v politične in medijske diskurze, ki velikokrat črpajo iz potreb sedanjega časa v poskusu interpretacij preteklega.

Mesta in simboli kolektivnih spominov postanejo sporni takrat, ko je treba akt spominjanja razumeti večplastno, kot produkt med seboj konkurenčnih diskurzov. Ti dokazujejo, da kolektivni spomin ni omejen zgolj na preteklost, ki je med člani skupnosti deljena, temveč vključuje tudi podobe o preteklosti, ki se vzpostavljajo in ohranjajo znotraj različnih kulturnih praks, še posebno vezanih na komemoracijske rituale in simbole spomina.²⁰⁵ Muzeji so kot institucije hranjenja spomina povezani z evidentiranjem in hranjenjem tiste dediščine, ki oblikuje naracijo o podobi, ki jo narod mora poznati in spoštovati. Velik poudarek je pri tem namenjen vizualnim prezentacijam, torej razstavam in predmetom, ki so postavljeni v osrednjo vlogo pričevalcev.

Bistven pomen pri razumevanju vloge po osamosvojitvi preoblikovanega Muzeja novejšje zgodovine Slovenije in njegove zbiralne politike gre iskati v vsebinah nove stalne postavitve Slovenci v XX. stoletju.²⁰⁶ Če je bila vloga Muzeja ljudske revolucije Slovenije pomembna pri ohranjanju interpretacij vladajoče ideologije do osemdesetih let, je na novo preoblikovani Muzej novejšje zgodovine Slovenije svojo zbiralno politiko razširil do »včerajšnjega dne« in s tem postal nacionalni kolektivni narator ter zbiralec vizualnega gradiva o 20. stoletju. Lahko govorimo o enotnem kolektivnem (*collective*) nacionalnem spominu ali je slednjega bolje razumeti kot zbrane (*collected*) kolektivne spomine?

Historiat postavljanja stalne razstave (in določenih občasnih) nam namreč razkrije kritične in zelo različne poglede na razumevanje nacionalne preteklosti ter na napore pri iskanju kolektivnega konsenza o predstavljeni naraciji. Menjave

²⁰⁴ 25 let, <http://25let.si>.

²⁰⁵ Misztal, *Theories of social remembering*, str. 13–15.

²⁰⁶ Preoblikovanje Muzeja ljudske revolucije v Muzej novejšje zgodovine je potekalo že med obnovo matične stavbe muzeja na začetku devetdesetih let, uradno se je nov javni zavod ustanovil 19. 5. 1944.

vodstva muzeja pa so se odražale v popravljanju/umikanju/postavljanju novih vsebin, ki so ustrezale tedanjim političnim oblastem in njihovim naporom, da se polpretekla zgodovina razume v novi luči historičnega revizionizma ter enakovrednega razumevanja totalitarnih režimov pred in po drugi svetovni vojni.²⁰⁷

Nova stalna razstava je bila na ogled postavljena junija leta 1996, ob petletnici osamosvojitve Slovenije. Kljub konceptualno širše zastavljeni vsebini je razstava požela veliko kritik in negodovanj,²⁰⁸ predvsem v delu razstave, ki je nosil ime »Dežela delavcev in kmetov«. Leteli so očitki, da se stroka še ni rešila prijemov starega režima in ni sposobna predstaviti kritične interpretacije svoje polpretekle zgodovine. V zvezi s temo se je takrat oglasil tudi pisatelj Drago Jančar z besedami, da razstava »prikriva temno stran slovenske zgodovine po letu 1945 in lakira totalitarni sistem«.²⁰⁹ Kritike so leta 1998 vodile k odprtju nove občasne razstave »Temna stran meseca«, ki jo je s sodelavci pripravil prav Drago Jančar. Razstava prikritih in zamolčanih zgodb je jasno predstavila drugo zgodbo o razvoju povojne Slovenije in komunističnem nasilju ter, kot se je izrazil kasnejši direktor Muzeja novejšje zgodovine Slovenije, ustvarila »izreden premik pri umeščanju Slovenije v evropski civilizacijski prostor«.²¹⁰ Kljub pričakovanju, da se bo ob desetletnici obstoja samostojne Slovenije muzej aktivneje pripravil na obeležje dogodka, posebne razstave v muzeju ni bilo, pred petimi leti postavljena stalna postavitev pa kljub kritiki ni doživela sprememb. Večjo vrednost so pridobivale občasne tematske razstave, ki so vključevale novo pridobljene zbirke²¹¹ in nova preučevanja kustosov v muzeju.²¹²

Revizije stalne postavitve in občasnih razstav so nastopile po letu 2005, ko je vlada Janeza Janše imenovala novega direktorja zavoda. V petletnem mandatnem obdobju se je temeljito prenovila ne samo sporna soba stalne postavitve o povojnem življenju, temveč tudi stalna postavitev o življenju v osemdesetih in nastanku samostojne države. Nove preureditve stalne razstave so preoblikovale dojemanje vsega povojnega obdobja, v legitimizaciji enačaja nasilja druge vojne s povojnim nasiljem in razumevanjem obdobja skozi enotno prizmo življenja v

207 Pišek, *Spopad brez imena*, str. 16.

208 Durjava, *Muzej novejšje zgodovine*, str. 7. Tudi *STA: Slovenci v XX. stoletju*, <https://www.sta.si/215096/slovenci-v-xx-stoletju-nova-stalna-razstava-v-cekinovem-gradu>.

209 Žajdela, *Dva svetova Slovenije*, str. 18.

210 *Dežman: Avtorji razstave Temna stran meseca*, <http://siol.net/novice/slovenija/dezman-avtorji-razstave-temna-stran-meseca-so-postavili-mejnike-366797>.

211 Leta 2002 je muzej otvoril razstavo »Od brezove metle do srebrnega krožnika«, ki je na ogled postavila novopridobljeno zbirko protokolarnih daril predsednika RS Milana Kučana.

212 Večjo pozornost so pridobivali preučevanje prve svetovne vojne, teme domobranstva, izseljenstva, vračanja v domovino itd.

totalitarizmu do osamosvojitve Slovenije. Ob petnajstletnici samostojnosti države je muzej postavil občasno razstavo »Enotni v zmagi – Osamosvojitve Slovenije«. Leto kasneje so razstavo z istim imenom, v širšem konceptu sodelovanja z drugimi muzeji, postavili na Ljubljanski grad. Nekaj dni po otvoritvi so razstavo zaprli in odstranili.²¹³ Oktobra istega leta so jo kot del stalne postavitve umestili v matično hišo muzeja.²¹⁴ Razstava je bila v javnosti problematizirana, predvsem razumevanje dogodkov, ki so privedli do osamosvojitve in njenega poteka, ter sami vzroki zaprtja razstave. Pri podajanju strokovnih interpretacij o kakovosti razstave se je ta povezovala z vladajočo politično opcijo in manj s profesionalnostjo ter strokovno utemeljenim historiatom dogodkov.²¹⁵

S tem se zgodba o stalni razstavi še ni zaključila. Ob dvajsetletnici samostojnosti se je na novo oblikovala soba, ki tematizira osamosvojitve Slovenije od leta 1991 do predsedovanja Slovenije Svetu Evropske unije leta 2008.²¹⁶ V razstavni koncept je bila vključena tudi zgodba o izbrisanih prebivalcih, o vstopu v EU in dosežkih na področjih kulture ter športa.

Pregledani historiat postavljanja stalne razstave in umeščanja predmetov v naracije časa izkazuje težave skupnosti pri interpretaciji polpretekle zgodovine in jasne napore političnih strank, da s pomočjo tolmačenja preteklosti pridobivajo javni konsenz volivcev. Pri oblikovanju stalne postavitve in preučevanju zgodovine Slovenk in Slovencev v 20. stoletju se je pozornost prevečkrat namenjala političnemu oziroma ideološkemu dojetju razstave in manj procesu dolgoročnega oblikovanja vsebin, ki bi morale vključevati vse državljane. Tako so iz glavnih vsebin odpadle skupine, ki jim dominantna naracija ni podala nobene posebne vloge v razvoju države. V stalni postavitvi gre iskati kulturno in politično vlogo žensk, zgodbe tistih, ki po koncu vojn niso bili opaženi (npr. invalidov), tistih, ki bodisi zaradi svoje provenience (priseljenci iz bivših republik Jugoslavije) bodisi stereotipnih podob (romska skupnost) niso bili sprejeti kot enakovredni državljani.

Istočasno se, kljub vedno aktualni debati o naši polpretekli zgodovini, naracija o slednji še vedno poenostavlja na dvopolni sistem rdečih in črnih, herojev in sovražnikov, partizanov in domobrancev, žrtev in krvnikov ... Brez

²¹³ O razstavi »Enotni v zmagi« je bilo veliko napisanega in glede na orientiranost medijev tudi povedanega. O zapisanem Škerl, Razstava o osamosvojitvi, str. 4. Pišek, Spopad brez imena, str. 16. Žajdela, Dva svetova Slovenije, str. 18.

²¹⁴ *Enotni v zmagi*, <http://www.rtvsl.si/kultura/razstave/enotni-v-zmagi-nasli-novo-domovanje/152580>.

²¹⁵ Pišek, Spopad brez imena, str. 16.

²¹⁶ Razstava vključuje tudi muzealije iz zbirke »Predsedovanje Slovenije Svetu EU«, ki jo je muzej dobil v dar leta 2008. Avtorica postavitve razstavne sobe je Nataša Strlič, kustosinja, zaposlena v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije.

kontekstualizacije obdobja in razumevanja časa v kontekstu razumevanja stoletja. O krhkosti spomina in njegovi subjektivnosti priča tudi dejstvo, da akterji sami spreminjajo svoje poglede na polpreteklo zgodovino in drugače tolmačijo dogodke, ki so jim bili sami priče. Upogibanje oziroma prilagajanje akta spominjanja trenutnim potrebam, ki so velikokrat politične narave, izkazuje željo po ohranjanju samega sebe skozi čas in potrjevanju politične moči. Ravno (re) interpretacije osebnega spominjanja doživetega pa nam dajo vedeti, da smo pri tolmačenju naše polpretekle zgodovine podvrženi problematiki časovne distance in verodostojnosti publiciranega gradiva na temo.

Viri in literatura

25 let. *Zgodbe, ki jih je pisala osamosvojitve Slovenije*. Dostopno na: <http://25let.si> (6. 6. 2016).

Dežman: *Avtorji razstave Temna stran meseca so postavili mejnike – siol.net* (18. 12. 2008). Dostopno na: <http://siol.net/novice/slovenija/dezman-avtorji-razstave-temna-stran-meseca-so-postavili-mejnike-366797> (7. 6. 2016).

Durjava, Iztok. *Muzej novejše zgodovine – njegova prihodnost*. V: Urbanc, Nataša (ur.). *Muzej novejše zgodovine. 1948–1998. Zbornik*. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine, str. 7–9.

Enotni v zmagi našli novo domovanje: Prvi interaktivni multimedijiški portal, MMC RTV Slovenija (11. 10. 2007). Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/kultura/razstave/enotni-v-zmagi-nasli-novo-domovanje/152580> (7. 6. 2016).

Misztal, Barbara A. *Theories of social remembering*. Maidenhead: Open University Press, 2003.

Pišek, Mojca. *Spopad brez imena – 1941 ali 1991?*. *Dnevnik*, 16. 10. 2007, str. 16.

Simboli slovenstva. Dostopno na: <http://www.slovenija25.si/simboli-slovenstva/> (6. 6. 2016).

STA: *Slovenci v XX. stoletju – nova stalna razstava v Cekinovem gradu*. Dostopno na: <https://www.sta.si/215096/slovenci-v-xx-stoletju-nova-stalna-razstava-v-cekinovem-gradu> (6. 6. 2016).

Škerl, Uroš. *Razstava o osamosvojitvi deli zgodovinarje*, *Dnevnik*, 11. 20. 2007, str. 4.

Žajdela, Ivo. *Dva svetova Slovenije*, *Družina*, 18. 3. 2007, str. 18.

Andrej Pančur in Mojca Šorn

DIGITALNI PRISTOP K PARLAMENTARNI ZGODOVINI: UPORABA GRADIVA DRŽAVNEGA ZBORA V DIGITALNI HUMANISTIKI

Izvleček

Avtorja v prispevku opozorita na problem velikih količin digitalnih zgodovinskih virov, s katerim se bodo srečevali raziskovalci zgodovine Republike Slovenije. Bolj nadrobno predstavita gradivo Državnega zbora, predvsem zapisnike parlamentarnih sej. Avtorja menita, da velikih količin tega digitalnega gradiva zgodovinarji ne bodo mogli obdelovati samo z uporabo klasičnih zgodovinskih metod, temveč bodo morali začeti uporabljati še metode in orodja, ki jih razvija digitalna humanistika. V nadaljevanju na primeru zapisnikov sej Zbora združenega dela (1990/92) Skupščine Republike Slovenije predstavita nekaj primerov uporabe metod digitalne humanistike: kodiranje besedil zapisnikov sej v skladu s Smernicami TEI (Text Encoding Initiative) in uporabo jezikovnih tehnologij.

Ključne besede

digitalna humanistika, 1990–2016, Slovenija, parlament

Uvod

Pokojni Roy Rosenzweig, eden od pionirjev digitalne zgodovine (Digital History), je že leta 2003 opozoril, da se bo zgodovinopisje namesto s paradigmo pomanjkanja zgodovinskih virov moralo začeti ukvarjati s problemom (pre)obilja virov.²¹⁷ Zgodovinopisje se je namreč do sedaj v glavnem srečevalo s pomanjkanjem virov, njihovo nepopolno ohranjenostjo in pogosto tudi z visokimi stroški pridobivanja dodatnih virov. Danes pa lahko zgodovinarji učinkovito in hitro dostopamo do vedno novih digitaliziranih in digitalnih virov. Prav ta velika količina digitalnega gradiva je spodbudila nastanek in uveljavitev digitalne zgodovine in digitalne humanistike, ki s pomočjo digitalnih metod in orodij odgovarjata na nova raziskovalna vprašanja.²¹⁸

Gradivo državnega zbora

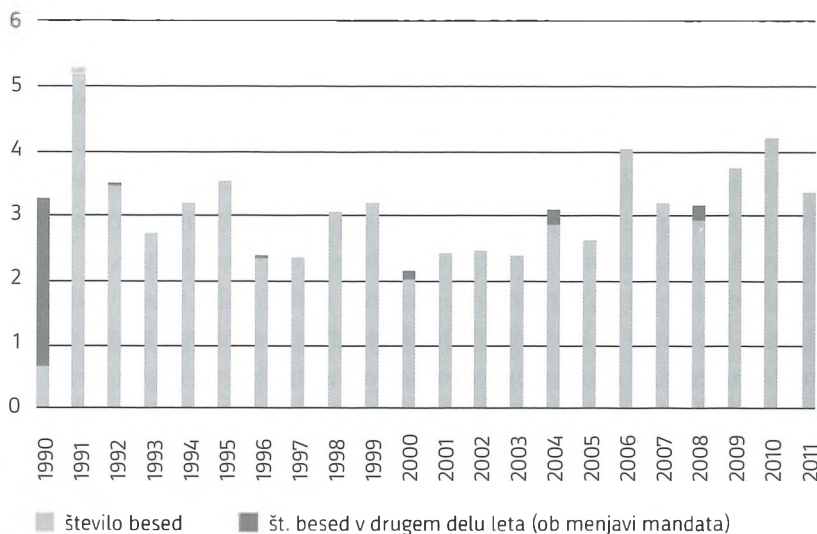
S problemom (pre)obilja zgodovinskih virov se srečujemo tudi pri proučevanju sodobne zgodovine,²¹⁹ mdr. tudi pri raziskovanju zgodovine Republike Slovenije po letu 1991. Eden od pomembnejših virov za proučevanje tega obdobja je gradivo Državnega zbora. Na spletni straneh Državnega zbora so tako v obliki HTML-zapisa prosto dostopni zapisniki vseh sej od leta 1990.²²⁰ Že ta vrsta gradiva zajema veliko količino besedila, ki se z vsakim novim dnevom delovanja Državnega zbora še dodatno poveča. Grafikon 1 tako prikazuje število zapisanih besed, ki so jih po letu 1990 spregovorili v Skupščini in Državnem zboru Republike Slovenije. Pri tem posebej izstopa osamosvojitveno leto 1991, ko je bilo spregovorjenih kar 5,3 milijona besed.

217 Rosenzweig, *Scarcity or Abundance?*, str. 735–762.

218 Collins et al., *ALLEA E-Humanities Working Group Report*, str. 9. Elliot et al., *New Old Things*, str. 122.

219 Haber, *Zeitgeschichte und Digital Humanities*, str. 47–66.

220 Republika Slovenija, Državni zbor, <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDrzavnegaZbora/PoDatumuSeje/>. Obenem so na portalu Zgodovina Slovenije – Sistory v PDF-formatu objavljeni sejni zapisniki Skupščine Socialistične republike Slovenije (1963–1990). Zgodovina Slovenije – Sistory, <http://sistory.si/publikacije/?menu=408>.

Grafikon 1: Število spregovorjenih besed v Skupščini (1990/92) in Državnem zboru (1992–2011) Republike Slovenije; število besed v milijonih.

Skupaj je samo v zapisnikih sej za leta 1990–2011 zapisanih 66,2 milijona besed. Z vsakim novim mandatom se število poveča za več kot 10 milijonov novih besed. Obenem so na spletnih straneh Državnega zbora dostopne še seje delovnih teles, različne priloge in zakonodaja, ki so jo obravnavali v Državnem zboru, in ne nazadnje še *Poročevalec*.²²¹

Iskano besedilo

Tako obsežne količine besedila seveda noben raziskovalec ne more prebrati v celoti. Zato prebere samo tiste dele besedila, ki naj bi bili relevantni za njegovo raziskavo. Pri tem izbrane dele besedila skrbno prebira od besede do besede ali pa hitro lista po straneh in išče aдекватne dele besedila. Toda takšne raziskave v glavnem temeljijo na domnevah raziskovalcev, da bodo v izbranem besedilu našli to, kar iščejo. Zato raziskovalci že vnaprej določijo iskano besedilo in raziskovalni kontekst. Pri tem se nujno naslanjajo na svoje dosedanje bolj ali manj temeljito poznavanje raziskovalnega področja.²²²

²²¹ *Poročevalec* pred letom 2006 še ni dostopen. Trenutno je v fazi digitalizacije in bo v naslednjih letih objavljen na portalu Zgodovina Slovenije – Sistory. Samo za leta 1990–1992 *Poročevalec* npr. obsega 5892 tiskanih strani.

²²² Nanni et al., *Semi-Supervised Textual Analysis*, str. 73–74.

Takšne raziskovalne metode so v zgodovinopisju in tudi drugje v humanistiki seveda povsem sprejemljive in prinašajo dobre raziskovalne rezultate. Na ta način je nastalo kar nekaj dobrih raziskav, ki so uporabljale gradivo Državnega zbora.²²³ Zato večina raziskovalcev v humanistiki digitalno gradivo v prvi vrsti dojema samo v smislu lažjega in hitrejšega dostopa do zelenih informacij.²²⁴ V primeru gradiva Državnega zbora si pri tem lahko pomagajo z iskalnikom, pri čemer imajo možnost filtriranja rezultatov glede na iskalne module.²²⁵ Na podoben način lahko starejše parlamentarno gradivo raziskovalci iščejo tudi na portalu Zgodovina Slovenije – Sistory.²²⁶ Ker je gradivo Državnega zbora širši javnosti prosto dostopno za ponovno uporabo, so se v zadnjih letih organizirale iniciative, ki se zavzemajo za čim lažji dostop do gradiva Državnega zbora. Pri tem želijo v prvi vrsti povečati nadzor državljanov nad delom Državnega zbora.²²⁷ Posledično takšni pristopi omogočajo tudi lažje delo raziskovalcem, ki npr. iščejo podatke o delu določenih poslancev.

Toda takšni načini iskanja podatkov imajo svoje omejitve. Ne le da mora raziskovalec vnaprej določiti svoj iskalni niz, temveč je tudi to filtriranje rezultatov omejeno glede na:

- metapodatke o besedilu: npr. datum in vrsto seje v iskalniku Državnega zbora in portala Sistory;
- morebitno dodatno označeno strukturo besedila seje: npr. govore posameznih poslancev na spletni strani *Delajo zate!*.

Označevalni jezik XML: Smernice konzorcija TEI

Če bi raziskovalec hotel ta besedila analizirati na način, ki ne predpostavlja vnaprej določenega iskalnega niza, bi morala biti struktura besedila precej bolj natančno označena. V ta namen so v vedno več projektih strukturo zapisnikov sej parlamentarnih teles začeli označevati z označevalnim jezikom XML.²²⁸

223 Prim. Gašparič, *Državni zbor 1992–2012*. Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*.

224 Spiro, *Access, Explore, Converse*, str. 3.

225 Arhiv Poročevalca, Koledar dogodkov, Poslanska vprašanja in pobude, Seje, Zadeve Evropske unije, Zakoni in akti, Spletne vsebine, Gradiva DZ.

226 Filtriranje po rubrikah in letu izida digitalizirane publikacije.

227 V okviru Kiberpipe je potekal projekt *Delajo zate!*, s katerim so želeli delo Državnega zbora narediti bolj transparentno, <http://www.delajozate.si/>. Podobnim ciljem sledi tudi projekt *Parlamentaria*, ki je trenutno v fazi izdelave. Gl. *Parlameter*, <https://parlameter.si/>.

228 V XML-formatu so tako mdr. dostopna zasedanja britanskega parlamenta (Hansard) od leta 1803, nizozemskega od leta 1803, španskega od leta 1977, češkega od leta 1993 in poljskega od leta 1993.

Pri označevanju zbirke sejnih zapiskov zasedanj Skupščine (Socialistične) Republike Slovenije in Državnega zbora,²²⁹ ki jih izvajamo okviru infrastrukturnega programa *Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovinopisja* na Inštitutu za novejšo zgodovino, smo se odločili uporabiti Smernice Text Encoding Initiative (TEI).²³⁰ Smernice TEI so predvsem v digitalni humanistiki *de facto* standard za kodiranje tekstovnih besedil.²³¹

Osnovna analiza zapisnikov sej

Govori so označeni v skladu s TEI-modulom za dramska besedila (govor, govorec, didaskalija). Označene so še struktura zborov in vrste sej, posameznih sej, vsebinskih sklopov posameznih sej, datumov in časovnega poteka sej. Narejene so povezave na kazala vsebine in sezname govorcev. Na podlagi tako označenih zapisnikov sej lahko raziskovalci naredijo različne vrste osnovnih analiz.²³² Trenutno so dokončno označeni zapisniki sej Zbora združenega dela 1990/92.²³³ S pomočjo tega gradiva je v nadaljevanju članka prikazanih nekaj ilustrativnih primerov uporabe v raziskovalne namene.

V 13894 govorih je bilo na 54 sejah skupaj izgovorjenih 2,8 milijona besed. Na najdaljši 36. seji so v osmih dneh skupaj govorili kar 29 ur in 3 minute, pri čemer so sejo kar enaindvajsetkrat prekinili. Na najkrajši 9. seji pa so skupaj govorili samo eno uro. Največ so neprekinjeno govorili 460 minut, v povprečju (mediana) pa so neprekinjeno govorili uro in pol.

Obogatitev analize z dodatnimi TEI-dokumenti

Toda tako označeni TEI-dokumenti imajo tudi nekatere pomanjkljivosti, ki onemogočajo povsem natančne analize govorov. Prvotne analize govorov posameznih govornikov so bile narejene na podlagi njihovih imen in priimkov. Iste osebe, ki imajo v drugih primerih drugače zapisano svoje ime, so posledično

229 Sejni zapiski, https://github.com/SIstory/Sejni_zapiski. Seje Državnega zbora, https://github.com/SIstory/Seje_DZ.

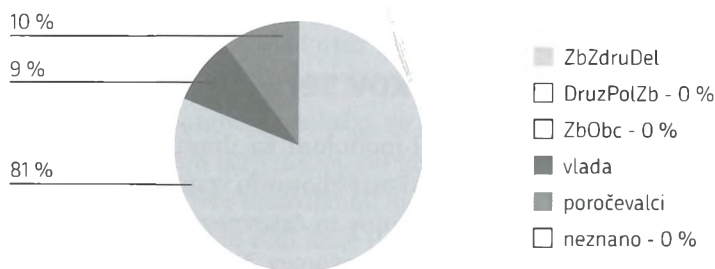
230 TEI Consortium. *TEI P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*.

231 Nemška raziskovalna skupnost (Deutsche Forschungsgemeinschaft) zato npr. zahteva, da se ob digitalizaciji, če je to le mogoče, besedilo kodira v skladu s smernicami TEI. Gl. *DFG-Praxisregeln »Digitalisierung«*, str. 34.

232 Prim. Gašparič, Slovenian Socialist Parliament, pogl. 5.3.

233 SlovParl, <https://github.com/SIstory/SlovParl>.

obravnavane kot različne osebe. Obenem se različne osebe z istim imenom in priimkom avtomatično smatrajo za isto osebo. Zato sva na podlagi različnih zgodovinskih virov sezname poslancev, ministrov, poročevalcev in drugih govornikov ustrezno preverila in prečistila. Ti podatki so zapisani v ločenem TEI-dokumentu.

Grafikon 2: Število izgovorjenih besed v Zboru združenega dela (1990/92) glede na pripadnost organizaciji (v %).

S pomočjo tako povezanih podatkov lahko npr. ugotovimo izvor govornikov v Zboru združenega dela (gl. Grafikon 2). Pri tem izvemo, da so skoraj 20 odstotkov besed izrekli različni predstavniki vlade in drugi poročevalci k zakonom, ki so jih sprejemali v Skupščini. Jože Zupančič (predsednik, 735.166 besed) in Bogo Rogina (podpredsednik, 114.418 besed) sta kot predsedujoča Zbora združenega dela skupaj spregovorila kar 38,3 odstotka vseh besed, ki so jih spregovorili delegati Zbora združenega dela. Izmed ostalih delegatov tega zbora so bili najbolj zgovorni Jože Arzenšek (106.000 besed), Roman Jakič (69.111 besed) in Andrej Šter (67.005). Najmanj zgovoren je bil Jože Košak, ki je v času svojega mandata uspel izreči le 14 besed.

Govore poslancev lahko seveda analiziramo tudi s stališča njihove strankarske pripadnosti (gl. Tabela 1). Poslanci, ki so ob začetku nastopa mandata pripadali koaliciji DEMOS, so tako spregovorili 21,5 odstotka besed, opozicijski poslanci 23,3 odstotka in številni neodvisni poslanci (skupaj s predsednikom zbora) kar polovico vseh besed.

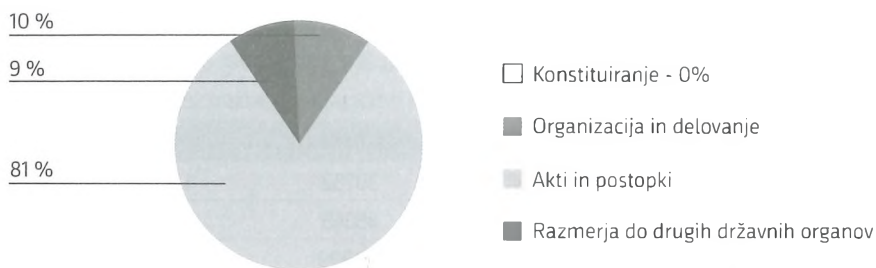
Tabela 1: Število spregovorjenih besed glede na politične stranke; Zbor združenega dela (1990/92)

	govorniki	št. besed	v %	v %
SDZ DS	3	30762	1,4	
SDZ NDS	2	85246	3,8	
SDSS	9	118899	5,4	
SKD	6	86135	3,9	21,5
SKZ SLS	8	88439	4,0	
ZS	1	11901	0,5	
DEMOS	1	56858	2,6	
ZKS-SDP SDP	17	231148	10,4	
ZSMS LDS	9	236388	10,6	23,3
SZS SSS	3	49708	2,2	
Neodvisni	19	1109636	50,0	50,0
SOPS Neodvisni	1	114418	5,2	5,2
neznano	1	736	0,0	0,0

S pomočjo seznama poslancev, članov vlade in drugih govornikov je mogoče raziskovalna vprašanja zastavljati tudi v skladu z dodatnimi spremenljivkami: ime in priimek, spol, datum in kraj rojstva, datum in kraj smrti, izobrazba, poklic, bivališče, članstvo v organizacijah.

Odgovore na bolj zapletena raziskovalna vprašanja omogoča tudi na novo izdelana TEI-datoteka, ki vsebuje tematsko kazalo vsebine delovanja. Pri izdelavi tega kazala sva uporabila podatke iz obstoječih vsebinskih sklopov in kazal vsebine, ki sva jih nato kodirala v skladu z novimi shemami. Najprej sva jih razvrstila v skladu s poslovníkom Državnega zbora (gl. Grafikon 3).²³⁴

234 Poslovník Državnega zbora, <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=POSL34>.

Grafikon 3: Tematsko kazalo vsebine govorov v Zboru združenega dela (1990/92); št. besed glede na shemo Poslovnika državnega zbora.

Najbolj obsežen sklop *Akti in postopki* sva razvrstila v skladu s tematskim kazalom pravnega reda Republike Slovenije.²³⁵ Na podlagi tako označenih podatkov lahko hitro ugotovimo, da je bila kar dobra petina vseh govorov namenjena zakonodaji s področja ustavne ureditve Republike Slovenije (gl. Tabela 2).

Tabela 2: Glavni vsebinski sklopi Aktov in postopkov glede na tematsko kazalo pravnega reda Republike Slovenije.²³⁶

	št. besed	v %
Ustavna ureditev Republike Slovenije	497575	21,8
Zunanje zadeve in mednarodni odnosi	27417	1,2
Notranje zadeve in upravno pravo	67156	2,9
Civilno pravo	24017	1,1
Kazensko pravo	5925	0,3
Gospodarska ureditev	403880	17,7
Javne finance	482764	21,1
Gospodarske dejavnosti	165752	7,3
Negospodarske dejavnosti	550466	24,1
Okolje in prostor	43803	1,9
Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami	14960	0,7

²³⁵ PIS: Pravno-informacijski sistem, <http://www.pisrs.si/Pis.web/pravniRedRSDrzavniNivoKazalaTematskoKazalo>.

²³⁶ Pravni red RS – Tematsko kazalo, <http://www.pisrs.si/Pis.web/pravniRedRSDrzavniNivoKazalaTematskoKazalo>.

Največ diskusije je sprožil Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij, v okviru katerega se je zvrstilo 520 govorov in spregovorilo več kot sto tisoč besed (gl. Tabela 3). Ekspresno hitro pa so sprejeli Zakon o ratifikaciji sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Zveznim svetom Švicarske konfederacije o ukinitvi vizumov, ko je bilo spregovorjenih samo 46 besed.

Tabela 3: Najdaljše razprave o posameznih vsebinskih sklopih (v okviru Aktov in postopkov)

	št. besed	št. govorov	št. čas. sklopov
Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij	103870	520	14
Zakon o proračunu Republike Slovenije za leto 1992	97175	511	7
Zakon o zadrugah	61616	379	13
Zakon o proračunu Republike Slovenije za leto 1991	52121	314	4
Zakon o vojaški dolžnosti	51112	365	7
Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju	47801	261	13
Ustava Republike Slovenije	43004	267	18
Zakon o prometnem davku	37795	192	7
Zakon o zdravstveni dejavnosti	37238	201	7

Obogatitev analize z jezikoslovnimi tehnologijami

Med zelo obsežnimi vsebinskimi sklopi so tudi *Pobude, predlogi in vprašanja poslancev* (102858 besed). Toda ta vsebinski sklop je tako raznolik, da samo na podlagi njegovega naslova težko sklepamo o njegovi dejanski vsebini. V ta namen si lahko pomagamo z različnimi programskimi rešitvami, ki temeljijo na jezikovnih tehnologijah. Tako si npr. lahko pomagamo z metodo tematskega modeliranja, s katero v besedilu iščemo vzorce uporabe besed in s tem poskušamo določiti semantični pomen delov besedila. Eno bolj priljubljenih orodij (tudi med zgodovinarji)²³⁷ za takšno vrsto analiz je MALLET.²³⁸ Kljub pomanjkljivim rezultatom nama je z njegovo pomočjo v sklopu *Pobude, predlogi in vprašanja* vseeno uspelo razbrati številne teme: carine, zdravstvo, okolje, stavke, banke ipd.

²³⁷ Graham et al., *Getting Started with Topic Modeling*.

²³⁸ McCallum, *MALLET*.

Veliko bolje se je obneslo orodje, s katerim sva v besedilu iskala imenske entitete (osebe, kraje in organizacije). Za označevanje imenskih entitet sva uporabila Stanford NER za slovenščino.²³⁹ Rezultati seveda niso povsem zanesljivi, saj je npr. pri osebah, kjer so najboljši rezultati, natančnost označevanja 85-odstotna.²⁴⁰ Čeprav bo treba še precej narediti na razvoju teh orodij, pa so rezultati vseeno lahko zelo uporabni. Nobeno presenečenje seveda ni, da so bile v poslanskih govorih najbolj pogosto omenjene osebe prav ostali kolegi poslanci. Bolj zanimive so omembe tistih oseb, za katere ponavadi ne pričakujemo, da bi jih poslanci lahko omenjali, zaradi česar jih raziskovalci ne iščejo. Lep primer je omemba Windischgrätzev, katerih priimek je v besedilu celo napačno zapisan (Windshgräeev).

Zaključek

V prispevku sva na podlagi nekaj osnovnih analiz zapisnikov sej Zbora združenega dela (1990/92) poskusila pokazati, da v prihodnosti zgodovinarji vedno večjih količin digitalnega gradiva ne bodo več mogli obdelovati samo z uporabo klasičnih zgodovinskih metod, temveč bodo morali začeti uporabljati metode in orodja, ki jih razvija digitalna humanistika. Večina zgodovinarjev se bo pri tem še naprej zanašala na različna orodja, ki jih digitalni zgodovinarji razvijajo z namenom, da olajšajo delo svojim kolegom, ki se ne ukvarjajo z digitalno humanistiko. Po drugi strani pa se vedno bolj uveljavljajo tudi zgodovinarji, ki so se začeli učiti osnov programskih jezikov.²⁴¹ Samo na ta način je namreč mogoče iz obstoječih digitalnih virov pridobiti še dodatne kakovostne raziskovalne rezultate. Na ta način je bil narejen tudi večji del analiz, ki so bile predstavljene v članku. Hkrati pa se avtorja tega prispevka dobro zavedava, da je za kakovostne analize poleg novih znanj, ki jih prinaša digitalna humanistika, neizogibno potrebno tudi temeljito poznavanje raziskovalne domene. Zato lahko predvidimo, da bo raziskovanje zgodovine Republike Slovenije potekalo v znamenju plodnega sodelovanja strokovnjakov z različnih področij.

239 Ljubešić et al., Combining Available Datasets.

240 Prav tam, str. 48.

241 Nanni et al., Semi-Supervised Textual Analysis, str. 63–68. Graham et al., *Exploring Big Historical Data*.

Viri in literatura

- McCallum, Andrew Kachites. *MALLET: A Machine Learning for Language Toolkit*, 2002. Dostopno na: <http://mallet.cs.umass.edu/> (29. 6. 2016).
- Collins, Sandra, Natalie Harrower, Dag Trygve Truslew Haug, Beat Immenhauser, Gerhard Lauer, Tito Orlandi, Laurent Romary in Eveline Wandl-Vogt. *ALLEA E-Humanities Working Group Report: Going Digital: Creating Change in the Humanities*, Berlin: All European Academies, 2015. Dostopno na: http://www.allea.org/Content/ALLEA/WG%20E%20Humanities/Going%20Digital_digital%20version.pdf (29. 6. 2016).
- DFG-Praxisregeln »Digitalisierung«. *DFG – Deutsche Forschungsgemeinschaft*, Bonn, 2013. Dostopno na: http://www.dfg.de/formulare/12_151/ (29. 6. 2016).
- Elliot, Devon, Robert MacDougall in William J. Turkel. New Old Things: Fabrication, Physical Computing, and Experiment in Historical Practice. *Canadian Journal of Communication*, 37, 2012, str. 122. Dostopno na: <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/2506> (29. 6. 2016).
- Gašparič, Jure. *Državni zbor 1992–2012: O slovenskem parlamentarizmu*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.
- Gašparič, Jure. Slovenian Socialist Parliament on the Eve of the Dissolution of the Yugoslav Federation: A feeble »ratification body« or important political decision-maker? *Prispevki za novejšo zgodovino*, 55, 2015, št. 3. Dostopno na: <http://ojs.inz.si/pnz/article/view/123> (29. 6. 2016).
- Gašparič, Jure. *Slovenski parlament: politično-zgodovinski pregled od začetka prvega do konca šestega mandata (1992–2014) – Elektronska izdaja 1.0*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014. Dostopno na: <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:26950> (29. 6. 2016).
- Graham, Shawn, Ian Milligan in Scott Weingart. *Exploring Big Historical Data: The Historian's Macroscope*. London: Imperial College Press, 2015.
- Graham, Shawn, Scott Weingart in Ian Milligan. Getting Started with Topic Modeling and MALLET. *Programming Historian*, 2. september 2012. Dostopno na: <http://programminghistorian.org/lessons/topic-modeling-and-mallet> (29. 6. 2016).
- Haber, Peter. Zeitgeschichte und Digital Humanities. V: Bösch, Frank in Jürgen Danyel (ur.). *Zeitgeschichte – Konzepte und Methoden*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2012, str. 47–66.
- Ljubešić, Nikola, Marija Stupar, Tereza Jurić, Željko Agić. Combining Available Datasets for Building Named Entity Recognition Models of Croatian and Slovene. *Slovensčina 2.0*, 1, 2013, št. 2, str. 35–57.

Nanni, Federico, Hiram Kumper in Simone Paolo Ponzetto. Semi-Supervised Textual Analysis and Historical Research Helping Each Other: Some Thoughts and Observations. *International Journal of Humanities and Arts Computing*, 10, 2016, št. 1, str. 63–77.

Pesek, Rosvita. *Osamosvojitve Slovenije*. Ljubljana: Nova revija, 2007.

Rosenzweig, Roy. Scarcity or Abundance? Preserving the Past in a Digital Era. *American Historical Review*, 108, 2003, št. 3, str. 735–762.

Spiro, Lisa. Access, Explore, Converse: The Impact (and Potential Impact) of the Digital Humanities on Scholarship. V: *Keys for architectural history research in the digital era* (»Actes de colloques«), 2014. Dostopno na: <https://inha.revues.org/4925> (29. 6. 2016).

TEI Consortium. *TEI P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*, 2015. Dostopno na: <http://www.tei-c.org/Guidelines/P5> (29. 6. 2016).

Bojan Godeša

NAMESTO SPRAVE KULTURNI BOJ

Izvleček

Razprava obravnava vprašanje sprave, ki je od srede osemdesetih let prejšnjega stoletja v slovenski družbi postajalo vse bolj prisotno in je vrhunec doseglo s slovesnostjo v Kočevskem rogu julija 1990. Že pred tem sta izjavi o tem vprašanju podala predsedstvo SRS in slovenska pokrajinska škofovska konferenca, ki pa sta se vsebinsko znatno razlikovali. Predsedstvo SRS je poudarjalo, da je smisel narodne in državljske umiritve predvsem v vzpostavitvi »takih razmer v političnem in javnem življenju Slovenije, ko preteklost ne bo več obremenjevala medčloveških odnosov«, medtem ko je izjava škofovske konference poudarjala, da »edino resnica nas more osvoboditi, biti podlaga za spravo in omogočiti pot k pomiritvi«. Različno razumevanje vprašanja sprave je v zadnjih petindvajsetih letih privedlo do tega, da se nasprotja in ideološke delitve v slovenski družbi z vsako spravno deklaracijo le še poglabljajo.

Ključne besede

druga svetovna vojna, sprava, kulturni boj, zgodovinopisje, revizija

V Kočevskem rogu je 8. 7. 1990 potekala slovesnost, ki so se je udeležili najvišji predstavniki političnega in javnega življenja, s predsednikom predsedstva SRS vred, maševal je metropolit, nadškof dr. Alojzij Šuštar. S tem dejanjem so hoteli storiti »prvi korak k pomiritvi, ki je tako zelo pomembna za slovenski narod in njegovo državo«, ter tako prispevati »k nastajanju takih razmer v političnem in javnem življenju Slovenije, ko preteklost ne bo več obremenjevala medčloveških odnosov«. ²⁴²

Pred tem je predsedstvo SRS 4. 3. 1990 objavilo *Izjavo o narodni in državljanski umiritvi*, ki jo je utemeljilo z besedami, »da je v tem resnem in usodnem trenutku prehoda v pluralistično demokratično ureditev dolžno spregovoriti o vprašanju, ki se v javnosti obravnava kot problem ‚narodne sprave‘«. ²⁴³ Namen njene obravnave mora biti po mnenju predsedstva SR Slovenije to, da »pripomore k ustvarjanju takega vzdušja v političnem in javnem življenju Slovenije, ko preteklost ne bo več bremenila medčloveških odnosov danes in jutri. To je problem narodne in državljanske umiritve 45 let po končani vojni. Državna politika mora v interesu javne blaginje biti usmerjena k odpravljanju vsake možnosti sodobnega državljanskega razkola.« ²⁴⁴

Izjava predsedstva SRS je pomenila bistveno prelomnico v obravnavi sodnih procesov, saj je to vprašanje postavilo na raven državnih ustanov. Dotlej so pobude za spravo namreč prihajale izključno iz vrst civilne družbe. Iz poudarkov izjave je razvidno, da se je predsedstvo skušalo odmakniti od tedanjih prizadevanj, ki so videla spravo predvsem kot stvar naroda in del slovenskega nacionalnega vprašanja, ter preusmeriti problematiko na temo odnosa med državljani. To je bil glavni razlog, da je v izjavi pojem »narodna sprava« postavljen v narekovaje ter ga v besedilu nadomešča izraz »državljanska umiritev«.

Nekaj dni kasneje je bila na seji Slovenske pokrajinske škofovske konference 13. 3. 1990 sprejeta *Izjava o narodni spravi*. ²⁴⁵

Izjava uvodoma pozdravlja gesto predsedstva SRS kot pomemben korak k »razreševanju življenjskega vprašanja in prihodnosti slovenskega naroda«, a hkrati poudarja, da »v naši izjavi nočemo zavzemati stališča do posameznih trditev v izjavi Predsedstva. K temu naj prispeva javna razprava.« ²⁴⁶ Nato pa je zapisano: »Umiritev je po mnenju Slovenske pokrajinske škofovske konference cilj, za katerega se Cerkev zavzema po svojih najboljših močeh in hoče iskreno sodelovati

²⁴² Repe, Viri, str. 21.

²⁴³ Narodna umiritev, str. 1–2.

²⁴⁴ Prav tam.

²⁴⁵ Dolinar, *Resnici na ljubo*, str. 31–34.

²⁴⁶ Prav tam, str. 34.

z vsemi, ki jim je to pri srcu. Vendar umiritve ni mogoče ukazati ali izsiliti. Pot k njej je edino sprava, brez katere ne more biti trajne in resnične pomiritve. Zato je sprava prva in najnujnejša naloga. (...) Pri spravi je treba najprej upoštevati spravo z mrtvimi in nato spravo z živimi. Druge ni brez prve. (...) Za spravo med živimi, to je edino pot do narodne umiritve, pa je po našem mnenju treba (...) Ugotoviti polno in celostno zgodovinsko resnico o vseh dogodkih od začetka zadnje vojne do danes. Edino resnica nas more osvoboditi, biti podlaga za spravo in omogočiti pot k pomiritvi. Zato je treba najprej objektivno ugotoviti in objaviti vsa dejstva, kolikor je to le mogoče, na podlagi dokumentov in pričevanj. Nerazčiščene preteklosti ni mogoče kratko malo pozabiti ali izbrisati, posebno zato ne, ker je bilo doslej razširjenih toliko neresnic ali sploh ni bilo mogoče ugotoviti in povedati resnice.«²⁴⁷

Tik pred spravno slovesnostjo v Kočevskem rogu je 2. 7. 1990 komisija Pravičnost in mir podala izjavo *Za globlje razumevanje sprave*, ki jo je podpisal Anton Stres. V njej je bilo precej bolj neposredno izraženo pričakovanje rimskokatoliške cerkve na Slovenskem v zvezi z vprašanjem sprave: »Pred pogrebno slovesnostjo pobitih v Kočevskem rogu se v naši, pa tudi izseljenski javnosti, še močno izražajo številni in včasih zelo različni pogledi na tako imenovano spravo. Pri tem ne manjka nesporazumov in netočnega ocenjevanja namenov enih in drugih. Zato je primerno, da še enkrat pojasnimo namen pogrebne slovesnosti v Kočevskem rogu in kakšno zvezo naj ima to dejanje s spravo, ki bo gotovo veliko daljše dogajanje. V Kočevskem rogu ležijo pobiti ljudje, ki so jih vojni zmagovalci hoteli čisto preprosto izbrisati iz našega spomina. S pogrebno slovesnostjo jim hočemo vrniti najbolj temeljno človeško dostojanstvo, ki ga dolgujemo mrtvim: da so prištet med mrtve in da imajo svoj grob. (...) Vemo, da se sprava s tem ne končuje, temveč šele začenja. Sprave namreč ni brez čim popolnejše resnice: do te resnice pa je pot še dolga. Do nje bomo prihajali samo tako, da bomo presegali tudi najrazličnejše predsodke, posebno še tiste, ki izhajajo iz naših različnih ideologij. (...) Zato se ne moremo strinjati s tistimi, ki menijo, naj na preteklost preprosto pozabimo. To bi pomenilo, da hočemo rano samo prekriti, ne pa ozdraviti. Še huje, to bi pomenilo, da hočemo krivice pustiti nepopravljene, kar je isto, kot da vanje privolimo. Seveda je jasno, da vseh krivic ne bo mogoče v celoti popraviti. Toda zaradi tega nam moralno ni dovoljeno, da ne bi skušali narediti vsaj tisto, kar se storiti da.«²⁴⁸

S tem uradnim stališčem se je rimskokatoliška cerkev na Slovenskem pridružila spravnim prizadevanjem in se postavila v položaj glasnika interesa zamolčanih

²⁴⁷ Prav tam.

²⁴⁸ *Za globlje razumevanje*, str. 13.

žrtev ter se v odnosu do države skušala uveljaviti kot enakovreden partner in deloma tudi kot edini resnični predstavnik slovenskega naroda oziroma vsaj kot njegova vrhovna moralna avtoriteta.

Pomembno simbolno prelomnico v zaostrovanju ideoloških delitev je pomenilo obeleževanje petdesetletnice konca vojne leta 1995. Tako je bilo v izjavi Slovenske škofovske konference z naslovom *Služiti resnici, pravici in spravi* ugotovljeno tudi naslednje: »Druga svetovna vojna pa v spominu našega naroda ni zapisana samo kot žalostno obdobje okupacije, temveč prav tako kot obdobje velike narodove razdvojenosti in bratomorne vojne. Ta neznanska rana narodovega razdora še vedno ni zaceljena in bistvenih dejanj narodove sprave tudi po 50 letih od konca vojne še nismo zmogli. (...) Občutek imamo, da kaže sedanja oblast premalo volje in daje premalo možnosti za raziskovanje naše polpretekle zgodovine in za popravo krivic.«²⁴⁹

V zvezi z vprašanjem sprave so se, zlasti v prvem obdobju, sicer pojavljale tudi različne civilne pobude, kot so jih predlagali npr. Združeni ob lipi sprave (Stanislav Klep) ali Nova slovenska zaveza, vendar pa je šlo pri tem bolj ali manj zgolj za variacije, ki se v temelju niso razlikovale od stališč, ki jih je vodstvo rimsko-katoliške cerkve na Slovenskem zavzelo leta 1990.

V skladu z neuresničenimi cerkvenimi pričakovanji gre razumeti tudi interpretacijo slovesnosti v Kočevskem rogu julija 1990, ki jo je ob sedemdesetletnici konca vojne v pogovoru za *Slovenski čas*, to je mesečno prilogo *Družine*, podal ljubljanski pomožni škof Anton Jamnik: »Režija dogodka je bila skrbno pripravljena in kot ‚spin‘ so jo vsi mogoči mediji vsa leta do danes premišljeno lansirali doma in po svetu ter tako ustvarili – bolje: zmanipulirali – javno mnenje in zavest, da je šlo v Kočevskem rogu za t. i. ‚spravno slovesnost‘, partnerja v tej spravi pa naj bi bila nadškof Šuštar in predsednik Kučan. Takšna razlaga se je dejansko ‚prijela‘ med ljudmi, a je bila manipulacija iz preračunljivega pragmatizma. Šlo je za prevaro, ki se vleče do danes.«²⁵⁰

Skladno s spravnimi prizadevanji, ki so jih v cerkvenih krogih povezovali z zahtevo po razčiščenju medvojnega dogajanja, se je, vsaj v nekaterih zgodovinarskih krogih, ta težnja izrazila na zelo specifičen način. Medtem ko je bilo za prvo obdobje značilno prizadevanje po »uravnoteženju«,²⁵¹ se je zlasti po letu 2000

249 Dolinar, *Resnici na ljubo*, str. 34–38.

250 Jamnik, Kdor trdi. Takšne razlage sicer v delu Vrtovec, *Vloga nadškofa Šuštarja*, v tako eksplisitni obliki ni mogoče zaslediti.

251 Slabe, *Narodna sprava*, str. 9–60.

povsem odkrito postavila zahteva po sprejetju interpretacije, ki so jo nasprotniki partizanstva oblikovali že med vojno, nato vzdrževali v emigraciji ter s pojavom interpretativnega pluralizma presadili v domovino, kot edine verodostojne razlage medvojnega dogajanja. Skladno z načelom, kjer je antikomunizem izenačen z demokracijo, so zagovorniki takšnih tez, ki nastopajo z geslom »zmagoslavje premaganih«, namreč prepričani, da so dokončni moralni zmagovalci medvojnega notranjega spopada.²⁵²

Vendar takšno obravnavo medvojnne problematike, ki v slovensko zgodovino-pisje in seveda celotno slovensko družbo v interpretativnem pogledu dejansko ne prinaša nikakršnih novosti, le stežka opredelimo kot revizijo. Takšna prizadevanja so pravzaprav ravno nasprotna tistemu, kar naj bi revizija prinesla, to je novo tematiziranje in problematiziranje medvojnne preteklosti. V navedenem primeru rušenja mitov, z namenom vzpostavitve novih, gre zgolj za shematska, ideološka in pristranska prizadevanja za rehabilitacijo med vojno poraženih, s kolaboracijo obremenjenih sil na Slovenskem.²⁵³

Sicer pa so bili bolj spravljeni in pretehtani poudarki, ki so bili nasprotni splošnemu kulturnobojnemu trendu, zelo redki. Naj poudarim zgolj govor tedanjega predsednika vlade Janeza Janše na Mali gori ob dnevu upora proti okupatorju aprila 2005²⁵⁴ in razpravo ob prenosu posmrtnih ostankov škofa Rožmana v stolnico spomladi 2013.²⁵⁵

ZZB NOV ima vseskozi jasno in konsistentno načelno stališče do vprašanja sprave, pojem, ki ga vedno pišejo zgolj v navednicah. ZZB namreč uporablja termin umiritev, ki je bil uporabljen že v omenjeni *Izjavi Predsedstva SRS*. Predsedstvo Zveze borcev za vrednote NOB Slovenije je v *Izjavi ZB o vrednotah* na seji 6. oktobra 2015 povzelo svoje stališče o tem vprašanju: »V čem je potemtakem razlika med UMIRITVIJO in ‚spravo‘? Dejstvo, da je poskus kriminalizacije partizanstva dobil naziv ‚sprava‘, (...) govori samo za sebe. ‚Sprava‘ poskuša z različnimi manipulacijami vse bolj rehabilitirati domobranstvo in ga izenačiti z odporištvom; izigravanje spoštovanja do mrtvih postaja pomemben del te strategije! Zato ‚sprava‘ ni ‚predpogoj‘ za umiritev, ampak njeno nasprotje.«²⁵⁶

252 Godeša, Spremembe v vrednotenju.

253 Prav tam.

254 *Govor predsednika Vlade RS Janeza Janše*, <http://www.sds.si/novica/govor-predsednika-vlade-rs-janeza-janse-3264>.

255 Grgič, Kočljivi medvojni položaj, str. 3. Kolednik, *Griesser - Pečarjeva*, <http://siol.net/novice/slovenija/griesser-pecarjeva-rozman-si-je-prizadeval-da-bi-narod-s-cim-manjsimi-izgubami-prebrodil-vojno-159685>.

256 Izjava Predsedstva ZZB NOB Slovenije, str. 2–3.

Kot temeljno značilnost razčiščevanja medvojne preteklosti v zadnjih petindvajsetih letih lahko prizadevanja za spravo v sintetični obliki opredelimo z ugotovitvijo, s katero je Božo Repe pred leti naslovil svojo razpravo – *Sprava kot kulturni boj*.²⁵⁷ Rezultat tega pa je danes tudi povsem jasen: z vsako spravno deklaracijo se nasprotja in ideološke delitve v slovenski družbi le še poglobljajo.²⁵⁸

Kdo je odgovoren za tako stanje v slovenski družbi? Odgovor sicer ne more biti povsem enoznačen, glede na to, da se zdi, da takšne razmere na neki način pravzaprav ustrezajo mnogim na obeh straneh. Kljub temu je danes vendarle že povsem jasno, da je jedro problema vendarle predvsem v načinu obravnave preteklosti, o kateri v slovenski družbi sicer obstajajo zelo razlikujoče se ocene. Glede na to, da je do dogodkov, povezanih s padcem berlinskega zidu, prevladovala pristranska podoba druge svetovne vojne na Slovenskem, je postalo jasno, da jo je vsekakor treba interpretativno posodobiti in spraviti v novo ravnovesje. O tem pravzaprav ne bi smelo biti nobenega dvoma. Vendar se v osnovi popolnoma legitimna zahteva po razčiščevanju preteklosti ni razvila v prevlado konstruktivnega dialoga, ki bi bil z nepristranskim, znanstveno neoporečnim pristopom usmerjen k celoviti obravnavi medvojnega dogajanja. Kmalu se je namreč zahteva »po spravi, katere pogoj je resnica«, sprevrgla v boj za interpretativno prevlado v slovenski družbi, ki ne upošteva vedno znanstvenih meril.

Tako je za zagovornike »emigrantske« interpretacije oziroma, kot zatrjujejo sami, novih ideološko neobremenjenih pogledov značilno, da delujejo zelo samozavestno, neredko tudi agresivno, predvsem pa je na njihovi strani vseskozi pobuda pri izbiri tem, ki naj bi jih bilo treba še preučiti oziroma na novo ovrednotiti. Emigrantska razlaga se je tudi v delu slovenskega zgodovinopisja dejansko uveljavila kot verodostojna interpretacija medvojnega dogajanja. Njeni zagovorniki v imenu »boja za resnico«, vse od ideološke sprostitev sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja, pravzaprav v veliki meri, s selektivnim poudarjanjem nekaterih tem, v slovenski družbi narekujejo smer, po kateri je treba razumeti dogajanje med drugo svetovno vojno na Slovenskem.

Po drugi strani se je levica po padcu berlinskega zidu povsod znašla v identitetni krizi in defenzivi, tako da se zdi, da nima vizije ter ne najde ustreznih odgovorov pri reševanju problemov, povezanih z obravnavo preteklosti, ki je v družbi dojeta kot sporna. Mnogi njeni privrženci imajo namreč znatne težave z dejstvom, da je interpretativni pluralizem tudi v slovenski družbi postal povsem legitimen.

²⁵⁷ Repe, *Sprava kot kulturni boj*, str. 93–101.

²⁵⁸ Godeša, *Revizija in odpiranje novih obzorij*, str. 440–458.

Tako je, vsaj kar se tiče obravnave nerazčiščenih obdobj polpretekle zgodovine, ena temeljnih značilnosti njenih predstavnikov izrazito obrambna drža, kjer je v interpretativnem smislu mogoče zaznati pomanjkanje inovativnih pristopov, v vsebinskem in tudi metodološkem pogledu.

Vendar so v nasprotju s tovrstnimi trendi, močno prisotnimi v slovenski družbi, najnovejše poglobitve v to problematiko, ki jih je opravil pisec teh vrstic, »emigrantsko« tezo v celoti ovrgle, in to ne le kot pristransko in črno-belo, temveč kot popolnoma neverodostojno razlago, ki nima podlage v znanstveno preverljivih dejstvih.²⁵⁹

Najbolj v oči bijoč primer vsiljevanja takšnih, po znanstvenih merilih historično popolnoma neverodostojnih interpretacij, se je izrazil v zahtevi po obnovitvi procesa proti ljubljanskemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu. Rehabilitacija škofa Rožmana je bila namreč vseskozi temeljni cilj rimskokatoliške cerkve na Slovenskem. Vse od leta 1995 so namreč trajala prizadevanja za prekop Rožmanovih posmrtnih ostankov v domovino, ki pa so ga v cerkvenih krogih pogojevali z njegovo sodno rehabilitacijo. Takšna prizadevanja seveda ne predpostavljajo zgolj novega ovrednotenja njegove medvojne vloge, temveč, glede na simbolni pomen in njegovo pomembno vlogo v času okupacije, tudi rehabilitacijo vsega tistega, za kar se je med vojno zavzemal. Eden ključnih razlogov, s katerim so utemeljevali predlog za obnovitev sodnega procesa proti Rožmanu, naj bi namreč bili tudi »novi dokazi«. Ti naj bi seveda razbremenjevali obsojenega škofa. Nekateri od teh dokazov so dejansko obstajali tudi že v času sojenja, a jih vojaško sodišče, čeprav jih je poznalo, ni hotelo upoštevati. Res pa je, da so se kasneje pojavili še drugi, novi in obremenilni dokazi. Teh pa v zgodovinski ekspertizi, sestavljeni iz dveh avtorsko samostojnih delov,²⁶⁰ ki je predstavljala historično podlago predloga za obnovo kazenskega postopka v »zadevi Rožman«, avtorja nista upoštevala oziroma jih nista na ustrezen način umestila v tedanji historični kontekst. Dejstvo je, da bi ti dokazi, predvsem nekateri objavljeni diplomatski in vojaški dokumenti nemškega, italijanskega in vatikanskega izvora, sodišču, če bi z njimi tedaj razpolagalo, znatno olajšali podajanje mnogo bolj transparentne sodbe, ki je z vidika historične verodostojnosti ne bi bilo mogoče zavrniti niti s stališč pravnega reda in vrednot, ki vladajo v današnji slovenski družbi.²⁶¹

259 Problematika ravnanja (predvsem) katoliškega tabora ob začetku agresije sil osi na Jugoslavijo je bila obravnavana v Godeša, *Čas odločitev*.

260 Dolinar in Griesser - Pečar, *Rožmanov proces*.

261 Godeša, O političnem delovanju, str. 152–170. Godeša, O škofovi odgovornosti, str. 29. Godeša, *Enega mita*, str. 21.

Nemški zgodovinar in med drugim tudi pisec nekaj monografij o slovenski zgodovini Joachim Hösler je v razpravi *Zgodovinsko breme Slovenije*, ki jo je pripravil za potrebe nemške politike, ugotovil:

»Med drugo svetovno vojno je postal nacionalizem za partizane in domobrance preživetje. Danes deluje kot ideologija sprave. Pri tem sta ‚nacionalna enotnost‘ in ‚kolektivna identiteta‘ iluziji resničnosti, ki ju podpirajo intelektualci in politiki. Demokratične in pluralistične družbe ne morejo in jim tudi ni potrebno postati ‚eno‘. Veliko dosežemo že z odprto in civilizirano razpravo o navzkrižju interesov.«²⁶²

Vendar takšen način razkrivanja medvojnega dogajanja v slovenski družbi ni prevladal. Zdi se, da je takšnemu Höslerjevemu mnenju, vsaj kar zadeva obravnavo vprašanja narodne sprave, še najbolj podobno stališče Spomenke Hribar, ki je s svojim esejem *Krivda in greh* sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja obravnavo sprave tudi postavila kot družbeno relevantno vprašanje.²⁶³ Hribarjeva je v *Razgledih* leta 1994 zagovarjala povsem drugačno mnenje o pomenu sprave, kot ga razumejo (predvsem) v cerkvenih krogih. V članku z naslovom *Sprava ni konsenz o preteklosti, temveč o prihodnosti* je Hribarjeva namreč poudarila: »O malokateri stvari je toliko nesporazumov kakor glede sprave, saj prevladuje mnenje, da je sprava: 1. vezana na preteklost in naj bi ‚urejala‘ zadeve v preteklosti in 2. zadeva v vojni sprte strani, ki se morata zato ‚spraviti‘, in sicer tako, da bosta pristali na eno samo interpretacijo (Resnico) o sporu. Po takem razumevanju je logično, da naj bi bila sprava pravzaprav politična rehabilitacija ali celo zmaga doslej zamolčane resnice nad prejšnjo ali pa naj bi bila ‚nova‘ resnica nekakšen konglomerat obeh. In ker je to seveda nemogoče, sledi ugotovitev, da je sprava nedosegljiv cilj, sanje, ideologija, večni imperativ, Sizifovo delo in sploh – ‚ta sprava‘! In kaj ima sprava opraviti s preteklostjo? Nič! Preteklost je bila, kakršna je bila! Tu ni kaj spreminjati in revidirati. Naloga zgodovinarjev je, da jo raziskujejo in vedno znova in z novih vidikov razlagajo. Sprava pa zadeva nas, zdaj in tukaj, ker je pred nami prihodnost, je novi začetek, konsenz o tem, da tako, kakor je bilo v preteklosti, v prihodnje ne bo, ker bi bilo to pogubno! Sprava ni brisanje razlik, marveč, nasprotno, a priori pristajanje nanje, torej razlike predpostavlja: različna politična stališča, skušnje, interpretacije zgodovine in lastne vloge v njej, ideje in sanje o prihodnosti, osebne resnice, politične interese – edina predpostavka vseh teh različnosti je, da ljudje, nosilci in izpovedovalci vseh teh razlik, ki so legitimne in človeško upravičene,

²⁶² Hösler, *Sloweniens historische Bürde*.

²⁶³ Hribar, *Krivda in greh*.

želijo, hočejo živeti v sožitju. – V tem in samo v tem pogledu je sprava tudi odnos do preteklosti, ker zavestno konča eno obdobje in začinja drugo. Če tega ni, če sprave ni, se staro vleče naprej!«²⁶⁴

Viri in literatura

Dolar, France Martin in Tamara Griesser - Pečar. *Rožmanov proces*. Ljubljana: Družina, 1996.

Dolar, France Martin. *Resnici na ljubo. Izjave ljubljanskih škofov o medvojnih dogodkih*. Ljubljana: Družina, 1998.

Godeša, Bojan. *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.

Godeša, Bojan. Enega mita ni mogoče zamenjati z drugim. Intervju (Ženja Leiler). *Delo*, 27. 5. 2016, str. 21.

Godeša, Bojan. O političnem delovanju ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana v prvih mesecih okupacije. *Zgodovinski časopis*, 67, 2013, 2, str. 152–170.

Godeša, Bojan. O škofovi odgovornosti. *Mladina*, 31. 7. 2015, 31, str. 29.

Godeša, Bojan. Revizija in odpiranje novih obzorij – priložnost za »drugačno« zgodovino? *Zgodovinski časopis*, 63, 2009, 3–4, str. 440–458.

Godeša, Bojan. *Spremembe v vrednotenju druge svetovne vojne na Slovenskem po padcu berlinskega zidu: predavanje na Historičnem seminarju Znanstveno raziskovalnega inštituta SAZU v Ljubljani*, 12. maj 2016. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=KkpyJ2GKuI8> (10. 6. 2016).

Govor predsednika Vlade RS Janeza Janše. Dostopno na: <http://www.sds.si/novica/govor-predsednika-vlade-rs-janeza-janse-3264> (22. 6. 2016).

Grgič, Jožica. Kočljivi medvojni položaj ljubljanskega škofa. Zgodovinarja Dolinar in Godeša o Rožmanu. *Delo*, 12. 4. 2013, str. 3.

Hösler, Joachim. Sloweniens historische Bürde. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 2006, 46. Dostopno na: <http://www.bpb.de/apuz/29421/sloweniens-historische-buerde?p=all> (22. 6. 2016).

Hribar, Spomenka. Krivda in greh. V: Rupel, Dimitrij (ur.). *Kocbekov zbornik*. Maribor: Založba Obzorja, 1987, str. 6–68.

Hribar, Spomenka. Sprava ni konsenz o preteklosti, temveč o prihodnosti. Kaj se je zgodilo s slovensko zgodovino? (6. del). *Razgledi*, 13. 5. 1994, str. 18–19.

²⁶⁴ Hribar, Sprava ni konsenz, str. 18–19.

Izjava Predsedstva ZZB NOB Slovenije o vrednotah, sprejeta na seji 6. oktobra 2015. *Sporočila. Zveza združenj borcev za vrednote NOB Slovenije*. Oktober 2015, 10, str. 2–3.

Jamnik, Anton. Kdor trdi, da sprava ni možna, je obupal nad človekom. *Slovenski čas* (mesečna priloga *Družine*), junij 2015.

Kolednik, Aleksander. *Griesser - Pečarjeva: Rožman si je prizadeval, da bi narod s čim manjšimi izgubami prebrodil vojno* (11. 4. 2013). Dostopno na: <http://siol.net/novice/slovenija/griesser-pecarjeva-rozman-si-je-prizadeval-da-bi-narod-s-cim-manjsimi-izgubami-prebrodil-vojno-159685> (10. 6. 2016).

Narodna umiritev kot pogoj za mirno sožitje. *Delo*, 5. 3. 1990, str. 1–2.

Repe, Božo. Sprava kot kulturni boj. V: Flajšman, Božidar (ur.). *Onstran demokracije. Izjave in stališče Liberalne akademije po letu 2005*. Ljubljana: Liberalna akademija, 2009, str. 93–101.

Repe, Božo. Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. 2. del. – Slovenci in federacija. *Viri 18*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003.

Slabe, Janja. Narodna sprava v slovenskih časopisih. *Borec. Revija za zgodovino, antropologijo in književnost*, 58, 2006, 630–634, str. 9–60.

Vrtovec, Jernej. *Vloga nadškofa Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2016.

Za globlje razumevanje sprave. Izjava komisije Pravičnost in mir (prof. dr. Anton Stres). *Družina*, 8. 7. 1990, str. 13.

Jurij Hadalin

NEZAŽELENA DEDIŠČINA? HISTORIOGRAFSKI DISKURZ O (DRUGI) JUGOSLAVIJI

Izvleček

Avtor poskuša v kratkem pregledu predstaviti dožemanje druge jugoslovanske države v slovenskem zgodovinopisju in družbi, saj jugoslovanska zgodovina v Sloveniji ostaja predvsem politična, in ne toliko strokovna tema. Vprašanje, kdaj ji bo uspelo odlepiti se od tega, ostaja neodgovorjeno, kljub temu pa ocenjuje, da je treba na procese, ki so v preteklosti bili obravnavani izven širšega konteksta, včasih pogledati tudi z nekoliko drugačne perspektive.

Ključne besede

Jugoslavija, zgodovina, zgodovinopisje

Danes bom govoril o zgodovinskem fenomenu, imenovanem Jugoslavija. To je država, ki ne obstaja več, in to baje vsi dobro vemo. Lahko pa o tem povprašate neposrednega pričevalca Andreja Šifererja, ki je v času njenega propada pel: »Kdo bo za pijačo dal, ko umrla bo država?»²⁶⁵ Konec koncev smo zaradi tega danes tukaj tudi zbrani. Kljub vsemu pa še vedno živi svoje virtualno življenje, morda predvsem zato, ker v politični geografiji dejansko ne obstaja, nima zgolj enega naslednika, nima pretendenta za univerzalno nasledstvo, nima »nacije« (ne troedine, ne iz vrst narodov in narodnosti), čeprav je pred petnajstimi leti v ZDA bilo naštetih skoraj 328.000 Jugoslovanov.²⁶⁶ Iz istega vira (predavanje Tomasza Kamuselle prejšnji teden na Filozofski fakulteti²⁶⁷) lahko k temu dodamo, da je poleg tega v virtualnem svetu ohranjen tudi njen edinstveni jezik, saj je največja Wikipedija iz naših prostorov pisana v danes uradno neobstoječem srbskohrvaškem jeziku.²⁶⁸ Ob tem naj omenim še jugoslovanskega voditelja Josipa Broza Tita, ki je v splošni in tudi strokovni javnosti nemalokrat predstavljen kot sinonim besedi Jugoslavija. Tudi on »živi svoje online življenje«, in to že od leta 1997, ko je pričel javnost strašiti s strežnikov Inštituta Jožef Stefan.²⁶⁹ Tako živi mimo realnosti, in ne vedno zgolj zaradi pojma »jugonostalgija«, ki v zadnjih letih poprijema vse bolj pejorativen pomen. Mnogi ta pojem povezujejo zgolj s političnim sistemom, ki mu sicer moramo priznati unikatno utopično kompleksnost, a tudi zemljepisno in kulturno nas je Jugoslavija determinirala do te mere, da ob petindvajseti obletnici samostojne slovenske države ne moremo mimo nje. Kurator te neobstoječe države je Dejan Novačić, ki je Socialistično federativno republiko Jugoslavijo podrobno opisal v znanem delu *SFRJ za ponavljajče* (v slovenskem prevodu *SFRJ – moja dežela*),²⁷⁰ njeno miselno dediščino pa razvil v knjigi *Emigrantska kuharica*²⁷¹ (ki pojasnjuje, kako tistih prej omenjenih 328.000 Jugoslovanov ohranja svojo kulturo). V uvodu v zgoraj omenjeno »leksikografsko študijo« se Miha Avanzo sprašuje: »Kje končajo mrtve države?»²⁷² In odgovor na to vprašanje mu podaja Dubravka

265 Šiferer, »Država«. Več o okoliščinah nastanka pesmi na »Hiti počasi«, https://sl.wikipedia.org/wiki/Hiti_po%C4%8Dasi.

266 V popisu prebivalstva leta 2000 je na vprašanje o izvoru (ancestry) 328.547 oseb navedlo jugoslovanskega, 374.241 hrvaškega, 140.337 srbskega in 176.691 slovenskega. Gl. United States Census Bureau, http://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?pid=DEC_00_SF3_PCT018&prodType=table.

267 Kamusella, *The Forgotten 1989 Ethnic Cleansing*.

268 Srbskohrvaška verzija ponuja 433.561 člankov, srbska 336.321 člankov, hrvaška 166.093 člankov in slovenska 151.768 člankov. Gl. *List of Wikipedias*, https://meta.wikimedia.org/wiki/List_of_Wikipedias#All_Wikipedias_ordered_by_number_of_articles.

269 *Tito's Home Page*, www.titoville.com. Trenutno nedostopna stran.

270 Novačić, *SFRJ za ponavljajče*.

271 Novačić, *Emigrantski kuvar*.

272 Avanzo, *Kje končajo mrtve države?*, str. 4.

Ugrešič, ki pravi: »da Novačičeva knjiga na zabaven način razgrajuje floskule in s tem doseže dvojni učinek. Ko jo prebiramo, se mirno sprijaznimo z lastno preteklostjo in ji hkrati z olajšanjem odpustimo.« Poleg tega pa doda še: »Vrednost te knjige je v tem, ker med prvimi odpira prostor za revalorizacijo preteklosti, in to ne tiste uradne – z njo se bodo pozabavali zgodovinarji –, temveč preteklosti naših lastnih življenj.«²⁷³ In tu se mi utrmeta dve misli:

1. V zadnjih petindvajsetih letih je sirota Jugoslavija v Sloveniji živela v precej razburkanem vzdušju, ker te revalorizacije nekdanji/sedanji akterji niso izvedli v dovolj sproščenem duhu. Naj le navedem nedaven intervju s Stanetom Grando: »Na novinarjevo vprašanje, kako je mogoče, da danes mladi, ki so se rodili po razpadu Jugoslavije, s takšnimi pozitivnimi občutki govorijo o propadli državi, je odgovoril, da so za to delno odgovorna lažniva vzgoja, skozi katero se perpetuirajo številne laži in polresnice. Ena izmed takšnih laži je ta, da so imeli nekoč vsi službe. ‚Seveda smo imeli vsi službe, ampak v službi marsikdo ni imel nič za delati,‘ je Granda ovrigel eno izmed najbolj pogostih zmot. Spomnil je tudi na smešne procese kupovanja avtomobilov in resno okrnjeno svobodo govora. ‚Te pravice, pridobitev katerih je pomenila velik prelom s preteklostjo, te pravice jim nič ne pomenijo, saj so bili v to rojeni, v tem živijo. Ko slišijo, da so bile službe in stanovanja, jasno, da zavzdihnejo – čeprav jaz stanovanja nisem dobil, pa sem moral kljub temu odvajati sredstva v stanovanjski sklad.‘ Zgodovinar trdi, da je tako v sodstvu kot v šolstvu ostalo mnogo laži. V šolstvu se zrcalijo skozi izbiro tem. To je ponazoril s poučevanjem zgodovine, kjer se učence uči, kdaj so se v Sloveniji začele nositi kavbojke, ne poučijo pa jih, da je bilo potrebno kavbojke pretihotapiti iz tujine. ‚Nekdanji sistem je temeljil na laži in mnogo teh laži je v družbi ostalo,‘ je povedal in dodal, da različnim jugo nostalgичnim proslavam v osnovnih in srednjih šolah botruje starost učiteljstva, ki je morda tudi že malo v letih in posledično dementen.«²⁷⁴
2. Jugoslavije ni več in z njo naj se pozabavajo zgodovinarji. O tem je v zadnjih letih velikokrat govoril kolega Zdenko Čepič²⁷⁵ in čas je, da trezno, z uporabo standardne zgodovinopisne metodologije, to tudi počnemo. Smo pa to bolj ali manj intenzivno počeli tudi v zadnjih petindvajsetih letih. In o tem sem pravzaprav želel govoriti.

273 Ugrešič, *Leksikon izmišljene dežele*, str. 5–6

274 Granda, Zaklinjanje Titu, <http://nova24tv.si/slovenija/ljudje/stane-granda-zaklinjanje-titu-je-znak-razpadanja-uma-in-demence/>.

275 Npr. Čepič, *Misli in izhodišča*, str. 5–19.

V času druge jugoslovanske države in njenih trajnih reform tej kljub trudu ni uspelo ustvariti prav veliko res jugoslovanskih/skupnih stvari. Če lahko jugoslovansko družbeno stvarnost spravimo na natančno tri res skupne imenovalce: Tita, JLA in modro reprezentanco, potem je jasno, da jugoslovanske historiografije v klasičnem pomenu besede ni bilo. Bili so veliki skupni projekti, od *Zgodovine KPJ/ZKJ* do *Enciklopedije Jugoslavije*, a o skupni, »jugoslovanski historiografiji« ne moremo govoriti.²⁷⁶ Veliki projekti, pri katerih so sodelavci »izlapili od rada« (navajam Zdenka Čepiča, ki je večkrat pripovedoval to anekdoto o vodji enega od projektov, Dušanu Bilandžiću), se niso uresničevali, »medtem pa se je obravnava preteklosti jugoslovanskih narodov vse bolj selila v publicistiko, umetniška dela in zlasti v „čisto politiko“«²⁷⁷, kjer je na žalost večinoma tudi ostala. Za potrebe tega prispevka sem pregledal precej znanstvenega časopisja in pod ključno besedo Jugoslavija sem v starejših publikacijah našel kar nekaj čudaških načinov uporabe tega pojma (nekako v slogu stalne razstave vojnega muzeja na Kalemegdanu), a na koncu koncev lahko ugotovim, da je v sredini osemdesetih let nastalo nekaj preglednih del, ki so si v svojih interpretacijah sicer deloma nasprotovala, a so še danes osnova za resno delo pri proučevanju jugoslovanske zgodovine (Bilandžićeva *Historija SFRJ*,²⁷⁸ Petranović-Zečevićeva *Jugoslavija 1918–1984*²⁷⁹ in delo Janka Pleterskega *Narodi, Jugoslavija, revolucija*²⁸⁰). Skupni historiografski prostor je kljub razlikam obstajal in tako lahko recimo v *Prispevkih za novejšo zgodovino* (zaradi izdajateljskega zamika) spremljamo recenzije del s področja nekdanje države tam do konca leta 1992. V istem letu je na knjižne police prišel trojček, ki se je ukvarjal s slovensko zgodovino tudi v jugoslovanskem okviru (*Prevzem oblasti* Jere Vodušek Starič,²⁸¹ Prinčičeva *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu*²⁸² in *Liberalizem* Boža Repeta²⁸³), nato pa je zavladovalo precejšnje zatišje, ki je trajalo kar nekaj časa, lahko bi rekli, da je v prvi plan spet prišlo »republiško zgodovinopisje«, ki je imelo namen utrditi novo državno stvarnost. To zanimanje pa je nekako obšlo študijske programe Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer smo študentje pod nekoliko spremenjenimi naslovi še vedno poslušali predavanja o nekdanjem skupnem prostoru.

276 Režek, *Usmerjena preteklost*, str. 977.

277 Repe, *Zgodovina, zgodovinopisje in etika*, str. 82–83.

278 Ta se je prvič pojavila leta 1979, v slovenskem jeziku 1980, a tu mislim na tretjo, razširjeno izdajo iz sredine osemdesetih. – Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*.

279 Publikacija je bila nato še enkrat izdana in razširjena do leta 1988, avtorja pa sta s pisanjem o tej temi nadaljevala še v devetdesetih letih. – Petranović in Zečević, *Jugoslavija 1918–1984*.

280 Pleterski, *Nacije, Jugoslavija, revolucija*. Slovenska izdaja Pleterski, *Narodi, Jugoslavija, revolucija*.

281 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946*.

282 Prinčič, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu*.

283 Repe, »*Liberalizem*« v Sloveniji.

V času, ko je zaradi razpada Jugoslavije in predvsem nasledstvenih vojn, te so bile skozi devetdeseta pa tudi še danes v centru zanimanja tuje javnosti, je pri nas prišlo do preloma, kjer se je po močni rasti v osemdesetih letih razcvetelo slovenskocentrično zgodovinopisje. Poplava izključno tujih preglednih del o Jugoslaviji in njenih nevralskih nekdanjih sestavnih delih je konec koncev pripeljala do tega, da sva s kolegom pred leti za referenčna dela pri raziskovanju te tematike uporabljala dela tujih (anglofonih) ter srbskih in, podobno kot slovenskih, redkih hrvaških avtorjev. Pomembna referenčna točka pa je bil izid Pirjevčeve *Jugoslavije* leta 1995, kjer je bilo drugi Jugoslaviji posvečene več kot pol knjige.²⁸⁴ Tudi ta pa je nastala iz zgoraj omenjenih vzrokov, najprej za italijansko tržišče, nato pa je bila uspešno presajena še v domače okolje in dobro sprejeta. Jože Pirjavec je nato sicer izdal še več podrobnejših del o jugoslovanskih vojnah in kasneje Titu, ki so prišle v idealnih založniških okoliščinah, a niso bila tako prelomnega značaja, zato ostaja *Jugoslavija* nepresežena kot edino tovrstno sintetično delo slovenskega avtorja. Če povzamem Branka Goropevška: »Je trenutno eno redkih del v jeziku malega podalpskega naroda, katerega vsebina pri bralcih ne vzbuja emocij in tudi ni podvržena senzacionalizmu, kot to lahko pogosto rečemo za ostale tovrstne politične trilerje.«²⁸⁵ Teh pa je še danes mnogo v obtoku. A ko pregledujem dela slovenskih zgodovinarjev, nekako ugotavljam, da se je nova era zanimanja za jugoslovansko zgodovino v širšem kontekstu na Slovenskem odprla po letu 2000 in spremembi režima v tedanji ZRJ oziroma Srbiji. Slovenskim zgodovinarjem je bil omogočen ponoven dostop do arhivskih virov, v vmesnem času pa je prišlo tudi do nekakšnega tekmovalnega duha, saj so se z jugoslovansko zgodovino v Srbiji intenzivno ukvarjali, jo ciljno obdelovali v časovnih in tematskih etapah ter jo pogosto interpretirali na način, ki ni nujno ustrezal slovenskemu pogledu na to obdobje.²⁸⁶ Od mojega aktivnega vstopa v raziskovalne vode je druga Jugoslavija pridobivala vse bolj pomembno vlogo, ob večjih obletnicah so bili organizirani simpoziji, na inštitutu je potekal raziskovalni projekt, posvečen prav temu (Slovenija v Jugoslaviji), izdanih je bilo več zbornikov, posamezni raziskovalci so svoja dela postavili v širši kontekst in izmenjava obiskov ter kresanje mnenj z raziskovalci iz drugih jugoslovanskih okolij počasi postajata stalnica.

²⁸⁴ Pirjavec, *Jugoslavija: 1918–1992*.

²⁸⁵ Goropevšek, Kot steklenica piva na smetišču, str. 87–88.

²⁸⁶ Ob tem je treba omeniti zanimivost, da je v slovenskem zgodovinopisju v zadnjih petindvajsetih letih na precej boljši glas prišla prva Jugoslavija. S tem ni mišljeno zgolj bolj milo dojemanje njenega političnega režima, ki v drugi jugoslovanski državi pač ni užival velikega ugleda, temveč tudi pogled na položaj Slovencev v njej, kar recimo ni primerljivo z ostalimi nekdanjimi jugoslovanskimi historiografijami, kjer je njen položaj bolj izenačen z nekdanjimi pogledi. To še posebej velja za Srbijo. Za opombo se zahvaljujem Petru Vodopivcu.

Kako so misli odvisne od okoliščin in kako je s položaja trideset let kasneje seveda mnogo lažje opazovati zgodovinske okoliščine, priča naslednji citat iz članka Dušana Nečaka *70 let Jugoslavije – obletnice in prelomnice* iz leta 1989, ki je bil pisan ob podobni priložnosti. »V letu 1988 je bila dosežena ‚točka nič‘ splošnega jugoslovanskega razvoja. Le zaradi prevlade razuma nad čustvi, in upam, zaradi spoznanja, utemeljenega na zgodovinskih izkušnjah, da je le demokratična Jugoslavija domovina vseh narodov in narodnosti, in to pod pogojem, da se vsi v njej počutijo nacionalno in socialno varne in enakopravne ter je močna le toliko, kot so močni njeni konstitutivni deli, zaenkrat še ni prišlo do eksplozije. Če se bomo še naprej učili iz zgodovinskih izkušenj, do nje tudi ne more priti.«²⁸⁷ Isti avtor je leta 1993 v Mariboru nastopil na zelo zanimivem kolokviju *Jugoslavija – zgodovinska nuja ali zmota*. In tu kakšnih pet let kasneje povedal: »Iz vsega povedanega pa vendarle jasno izhaja, da je bila Jugoslavija tudi za slovenski narod historična potreba, neizogiben zgodovinski transfer, v katerem je slovenski narod dozorel do te mere, da je lahko stopil na pot oblikovanja svoje lastne suverene države. Z lastno državo je slovenski narod dobil možnost, da o lastni usodi in bodočnosti odloča povsem sam. Za vsako odločitev o morebitnih novih, starih ali prastarih povezavah prevzemamo tudi odgovornost.«²⁸⁸ O duhu času pa priča tudi že sam naslov simpozija. Božo Repe ga je komentiral takole: »Zgodovinarji smo se z Jugoslavijo ukvarjali z izhodišča izvršenega dejstva. To je pač naše delo. Iskali smo sled logičnega dogajanja od jugoslovanske ideje do nastanka in funkcioniranja države.«²⁸⁹ Precej let kasneje je še dodal: »Današnji slovenski pogled na Jugoslavijo, zlasti politični, deloma pa to velja tudi za zgodovinarje, izhaja iz teze, da je bilo jugoslovanstvo nekakšna zasilna rešitev, nekaj, kar je Slovencem pomagalo prebroditi težke čase, dokler se niso vrnili tja, kamor sodijo, torej v t. i. ‚Evropo‘.«²⁹⁰ Kar pa je konec koncev razložil že Janko Pleterški na mariborskem simpoziju, kjer je govoril o plenjenju zgodovine:²⁹¹ »Le celovita, neplenjena zgodovina more biti tista pregovorna veja, na kateri je moč sedeti. Pa naj se je drevo, na katerem ta veja rase, nekoč imenovalo Habsburško cesarstvo, včeraj Jugoslavija ali pa se danes imenuje kar neposredno Evropa.«²⁹²

287 Nečak, *70 let Jugoslavije – obletnice in prelomnice*, str. 31–32.

288 Nečak, *Jugoslavija, historična nujnost ali napaka?*, str. 70–71.

289 Repe, *Jugoslavija – zgodovinska nuja ali zgodovinska zmota*, str. 73.

290 Repe, *Zakaj so Slovenci vstopili v Jugoslavijo*, str. 23.

291 Plenjenje zgodovine oziroma angl. plundering of history je bilo značilno za države nekdanjega vzhodnega bloka, sam si ga razlagam kot seganje v škatlo s piškoti, iz katere si vsakdo vzame le tisto, kar mu v danem trenutku odgovarja, ostalo pa pusti ali zavrže.

292 Pleterški, *Jugoslavija v slovenski zgodovini*, str. 45.

Viri in literatura

»Hiti počasi«. *Iz Wikipedije, proste enciklopedije*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Hiti_po%C4%8Dasi (20. 6. 2016).

Avanzo, Miha. Kje končajo mrtve države? V: Novačić, Dejan. *SFRJ – moja dežela: turistični vodič*. Ljubljana: Orbis, 2003, str. 4.

Bilandžić, Dušan. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: glavni procesi: 1918–1985*. Zagreb: Školska knjiga, 1985.

Čepič, Zdenko. Misli in izhodišča. V: Čepič, Zdenko (ur.). *Slovenija v Jugoslaviji*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 5–19.

Goropevšek, Branko. Kot steklenica piva na smetišču. *Zgodovina za vse*, 3, 1996, št. 1, str. 85–88.

Granda, Stane. Zaklinjanje Titu je znak razpadanja uma in demence. *Nova24tv*. Dostopno na: <http://nova24tv.si/slovenija/ljudje/stane-granda-zaklinjanje-titu-je-znak-razpadanja-uma-in-demence/> (20. 6. 2016).

Kamusella, Tomasz. *The Forgotten 1989 Ethnic Cleansing of Bulgaria's Turks: A Yugoslav Connection?: predavanje na Filozofski fakulteti in Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani*, 7. 6. 2016.

List of Wikipedias. Dostopno na: https://meta.wikimedia.org/wiki/List_of_Wikipedias#All_Wikipedias_ordered_by_number_of_articles (20. 6. 2016).

Nećak, Dušan. 70 let Jugoslavije – obletnice in prelomnice. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 60, 1989, št. 1, str. 15–32.

Nećak, Dušan. Jugoslavija, historična nujnost ali napaka? *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 65, 1994, št. 1, str. 67–71.

Novačić, Dejan. *Emigrantski kuvar: sve što ste oduvek hteli da znate o jugoslovenskoj kuhinji, ali nemate više koga da pitate*. Novi Sad: Stylos Art, 2009.

Novačić, Dejan. *SFRJ – moja dežela: turistični vodič*. Ljubljana: Orbis, 2003.

Novačić, Dejan. *SFRJ za ponavljače: turistički vodič*. Beograd: Moć knjige, 2003.

Petranović, Branko in Momčilo Zečević. *Jugoslavija 1918–1984: zbirka dokumenata*. Beograd: Rad, 1985.

Pirjevec, Jože. *Jugoslavija: [1918–1992]: nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Lipa, 1995.

Pleterski, Janko. Jugoslavija v slovenski zgodovini. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 65, 1994, št. 1, str. 40–46.

Pleterski, Janko. *Nacije, Jugoslavija, revolucija*. Beograd: Komunist, 1985.

Pleterski, Janko. *Narodi, Jugoslavija, revolucija*. Ljubljana: Komunist, Državna založba Slovenije, 1986.

Prinčič, Jože. *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu [Kapitalna, ključna kapitalna in temeljna investicijska izgradnja v Sloveniji: 1945–1956]*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1992.

Repe, Božo. »*Liberalizem*« v Sloveniji. Ljubljana: RO ZZB NOV Slovenije, 1992.

Repe, Božo. Jugoslavija – zgodovinska nuja ali zgodovinska zмота. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 65, 1994, št. 1, str. 72–76.

Repe, Božo. Zakaj so Slovenci vstopili v Jugoslavijo in zakaj so iz nje odšli? V: Balkovec, Bojan (ur.). *Jugoslavija v času. Devetdeset let od nastanka prve jugoslovanske države*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2009, str. 21–46.

Repe, Božo. Zgodovina, zgodovinopisje in etika. V: Bjelčević, Aleksander (ur.). *Etika v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj / 49. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, [Ljubljana], 1.–12. 7. 2013. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, 2013, str. 81–88.

Režek, Mateja. Usmerjena preteklost: Mehanizmi ideološke in politične »kontaminacije« zgodovinopisja v socialistični Sloveniji in Jugoslaviji. *Acta Histriae*, 22, 2014, št. 4, str. 971–992.

Šifrer, Andrej. »Država«. *Hiti počasi*. Ljubljana: ZKP RTVLJ, 1990.

Tito's Home Page. Dostopno na: www.titoville.com (trenutno nedostopna stran).

Ugrešič, Dubravka. Leksikon izmišljene dežele. V: Novačić, Dejan. *SFRJ – moja dežela: turistični vodič*. Ljubljana: Orbis, 2003, str. 5–6.

United States Census Bureau. American Fact Finder. *Ancestry (Total Categories Tallied) for People with One or More Ancestry Categories Reported*. Dostopno na: http://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?pid=DEC_00_SF3_PCT018&prodType=table (20. 6. 2016).

Vodušek Starič, Jera. *Prevzem oblasti 1944–1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

Jurij Perovšek

KAJ REČI? – OB PETINDVAJSETLETNICI OSAMOSVOJITVE

Izvleček

V prispevku avtor opozarja na negativne plati družbenega, političnega in gospodarskega razvoja v Republiki Sloveniji po njeni osamosvojitvi. Izstopa t. i. divja privatizacija nekdanjega družbenega in državnega premoženja, ki so jo vodili nepošteni nameni, okoriščanje in pohlep, pri čemer je manjši del prebivalstva zelo obogatel. Velik del odgovornosti za to nosita pravni sistem in politika, ki nista pripravila ustreznih zakonov. Politika ne uživa zaupanja, ki je temelj demokracije. V družbi se je uveljavil narcistični tip človeka, ki želi čim bolj poskrbeti zase in pri tem odrivati druge, »šefovske etaže« v podjetjih pa neusmiljeno pobijajo socialni čut. Družbo pretresajo hudi ideološki spori in preprečujejo nacionalno soglasje o etičnem temelju slovenske države in smotrih njenega obstoja. Tiste, ki so ob osamosvojitvi s polnimi pljuči zadihali narodno čustvo in pričakovali zgodovinski dvig slovenstva, je tak razvoj razočaral. Zgodovinopisje in psihiatrija sta v zadnjih letih opravila več kakovostnih, tudi monografskih obravnav omenjene problematike.

Ključne besede

osamosvojitve, privatizacija, politika, ideološkost, narcistična družba, zgodovinopisje, psihiatrija

Bil je že večer, 15. januarja 1992, in s celodnevne pregledovanja historičnega gradiva v Narodni in univerzitetni knjižnici sem se po Vegovi ulici vračal na Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani. In tedaj sem najprej zaslišal, nato pa še videl eksemplarja, vijugajočega po sredini ulice, ki je vzklikal: »Slovenija, kako te imam rad! Pol življenja bi dal zate!« – »Tudi jaz, tudi jaz!« sem skorajda pomislil, a misel zadržal. Zgodovinarska disciplina mi ni dovolila predavanja opoju mednarodnega priznanja Slovenije, ki so ga tisti dan izrekle države Evropske skupnosti. Tega dogodka sem se kasneje večkrat spomnil in vrednotil zaustavljeno misel.

Ker sem »darovanje« z Vegove doživel po duhovnem bivanju med Slovenci v prvi jugoslovanski državi, je razumljivo, da sem se ob nabiranju samostojnih slovenskih let, ki so nekaj časa zdržala pretvorbo v »zgodbo o uspehu«, srečal tudi z vprašanjem, kaj so o sebi razkrili Slovenci po odhodu iz večnacionalnih držav, v katerih so po svojem končnem spoznanju videli nacionalni in demokratični potop. To vprašanje v zgodovinskem položaju po letu 1991 še toliko bolj pritegne, ker nad nami ni ne dunajskega, ne beograjskega pokrova in ne pokrova monistične politične oblasti. Je pa odmerjeno bruseljsko in evroatlantsko nahajališče.

Po obratu z avstrijskega juga na jugoslovanski sever so Slovenci pričakovali, da bodo prišli v »zaželjeno deželo«. O tem so sanjali in pisali še pred omenjeno državno spremembo.³⁰⁷ A ni bilo tako. Z avtonomijo ni bilo nič, narode so ustavno izbrisali in prelili v srbsko-hrvaško-slovensko narodnost, uradni jezik je nosil prav tako ime, t. i. slovenskih polkov ni bilo več (so pa v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov novembra 1918 oblikovali slovensko vojaško silo), slovenski vojaki so bili raztreseni po vsej Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev/Jugoslaviji, prepričanje, da so strupeni strankarski boji minili, ki ga je izrazil liberalni politik dr. Albert Kramer v pozdravu načelniku katoliške Vseslovenske ljudske stranke dr. Antonu Korošču, ko je ta 23. in 24. marca 1918 obiskal Ljubljano,³⁰⁸ se ni uresničilo. Slabih dvajset let kasneje je mariborska *Neodvisnost* zapisala, da se Slovenci »ne čutimo skoraj več kot enota, ampak kot mešanica različnih plemen, med katerimi ni nobene skupnosti, ampak je samo neizprosen, brezobziren in brutalen boj do iztrebljenja. Ta plemena so ‚klerikalci‘, ‚liberalci‘, ‚marksisti‘ in drugi, kakor se že vsi imenujejo. Vlogo podpihovanja strasti in sovraštva pa vrši naš od teh strank odvisni tisk, ki dan za dnem zastruplja naše ozračje. Zato ni v njem, in po njem tudi v naši javnosti, nikjer nobenih vrhovnih in nespremenljivih narodnih načel, nikjer nobenih jasnih in trdnih ciljev.«³⁰⁹ Še vedno so bili tudi Kranjci

307 Prim. Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 46–65.

308 Praznik slovenskega ženstva, *Slovenski narod*, 26. 3. 1918, str. 2.

309 »Neodvisnost,« *Neodvisnost*, 1. 12. 1936, str. 1.

in Štajerci, čeprav je Ivan Hribar oktobra 1918 pričakoval, da bomo v Sloveniji »vsi (...) samo Slovenci«. ³¹⁰ Prišlo pa je do kulturnih pridobitev in napredka na gospodarskem področju, a Sava je tekla »doli«, kar je bilo »patriotično«, kot se je leta 1927 zapisalo rosno mlademu Mitji Ribičiču. ³¹¹ Na razpolago pa je bila tolažba o pridnosti, poštenosti, zanesljivosti, dobrosrčnosti in sploh neproblematičnosti Slovencev – o odlikah, ki naj bi pomenile resnico o njihovi civilizacijski podobi. Ne smemo pozabiti tudi na politične stranke, organizacije in združenja, ki so se razrasli po slovenskem prostoru. Federalistično usmerjeni med njimi so znali kot državni vzor omenjati združene severnoameriške države ali Švico.

Zgodovinopisje je zgornja vprašanja že precej razjasnilo, sodobniki v prvem jugoslovanskem času, to je v slabih dvaindvajsetih letih in pol, pa so zmogli pripraviti dve obsežni, v resnici celostni predstavitvi tedanjega slovenskega razvoja. Tako zelo jih je ta zanimal. Zbornika *Slovenci v desetletju 1918–1928* (1928) in *Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije* (1939) sta še danes standardni deli strokovne literature.

In naših petindvajset let? Slovenci so dosegli meddržavnopravni položaj – Republiko Slovenijo, njihov jezik je iz druge Jugoslavije prenesel svoj uradni značaj, spet smo dobili svojo vojsko, kultura je požela več izjemnih uspehov v tujini, mediji so se še bolj razvili, o gospodarstvu kasneje, tok Save po zapustitvi slovenske države ne vzbuja prejšnjih občutkov. Slovenci so se poslavljali kot »prehlajeni predmet zgodovine«. ³¹² Avtor omenjene oznake, Tomaž Šalamun, je to izrekel v slavnostni besedi ob slovenskem kulturnem prazniku leta 2000. Slovenijo je videl kot »lepo, relativno bogato, živo in ustvarjalno deželo. Ljudje so prijaznejši, spremembe so globinske, jezik je svež, isker (...). Čudež civilizacijskega pospeška se tu dogaja z veliko silo.« – »Toliko smo realizirani,« je dodal, »da upajmo, ne bomo več hlatali po dežurnih velikih očetih, da bomo vzdržali svojo suverenost in svojo demokratičnost. Modrost ljudstva je tudi v tem, da ne sledi svojim elitam, če te zablodijo, ampak jih enostavno razreši dolžnosti.« ³¹³

Vendar pa je nastal »raj z napako«. ³¹⁴ Ideološka »plemena« so ostala in poleg starih uporabljajo še nova orodja – izkušnjo drugega svetovnega spopada in zdaj še osamosvojitve ter prejšnje družbe, ki je bila prepojena z »organizacijo, politikom, materijo, ideologijo, z vsem, kar je na svetu pomembnega, bila je Svet«. Tako jo

310 Hribar, *Uprava Jugoslavije*, str. 2.

311 Ribičič, *Patriotizem*, str. 2.

312 Šalamun, *Duma* 1964, str. 178.

313 Šalamun, *Govor* 2000, str. 4, 5.

314 Bucik, *Raj z napako*, str. 5.

je dobro videl Taras Kermauner.³¹⁵ V novem slovenskem svetu je, medtem ko so tisti, ki so s polnimi pljuči zadihali narodno čustvo in pričakovali zgodovinski dvig slovenstva ter njegovo etično potrditev – »vsi smo bili povabljeni« je to na prelomu tisočletja ubesedil Šalamun³¹⁶ –, nastopila *the open season*: lovska sezona olastninjevalnih, orožarskih, političnih in drugih predatorjev. Prikladnost iger brez kruha – političnih in ideoloških vojn, vključno s tisto, skorajda državljansko, na spletu, za tako početje ni (bila) vprašljiva. Ob tem pomanjkanje spoznavnih moči, potovanja v denar, adrenalin, človeško brezbriznost in čim manj v duhá govorijo o veliki vrednostni oseki. O tem sta najbolje spregovorila eden vodilnih slovenskih psihoanalitikov dr. Matjaž Lunaček in premišljevalec slovenstva akademik Niko Grafenauer. Lunaček je na vprašanje, kateremu tipu pacienta ta trenutek ustreza slovenska družba, odgovoril: »Zagotovo narcističnemu, saj družbeno okolje to omogoča, celo zahteva. V njem želimo čim bolj poskrbeti zase in pri tem odvrniti druge. Zaradi vse večjih delovnih obremenitev lahko delno govorimo tudi o obsesivnosti.« Generacija, že odrasla v sistemu, ki je drsel v današnji položaj, nima razvitih etičnih in moralnih norm. »Največje zlo v naši družbi sta nekrivdnost in brezsramnost.« Ob tem pa imajo politiki v glavah povsem nerealno sliko stanja v državi. Tako kot duhovščina bi morali tudi oni na psihoanalizo, »da bi se začeli približno zavedati, kaj počno. Prav stik z realnostjo je pri narcistični populaciji v resnici okrnjen. (...) Bolj kot druge poklice posebnega pomena politike toliko bolj oblikuje kombinacija ambicioznosti in naglega političnega vzpona. Takšna situacija ni stabilna, je pa za narcistične osebe fantastična sila za njihovo delovanje.« Svoje so si vzeli tudi delodajalci, ki po drugi strani spodbujajo krizo vrednot. Če namreč pogledamo v zgodovino, »ugotovimo, da so delavske pravice z velikimi napori in ogromno žrtvami postajale čedalje večje. Dokler ni prišlo do neoliberalizma, kjer z delavci lahko znova počnejo, kar se jim zahoče. Ob armadi brezposelnih oseb nimajo več nobenih moralnih obveznosti do zaposlenih. (...) Gre za regresivni proces in spodkopavanje družbe oziroma države, kjer želijo delodajalci vzpostaviti svoj red. Države s tradicijami se temu lahko postavijo po robu, medtem ko Slovenija vse to dopušča. Kljub uzakonjenim standardom na tem področju so se vedno našle luknje, kako zakonodajo zaobiti in izigrati.«³¹⁷ Tako »šefovske etaže« neusmiljeno pobijajo socialni čut, zanikanje glasu zaposlenih in v njegovi senci prežeči mobing pa neslišane ali že žrtve potiskajo v socialno izolacijo; v njej razvijejo kompleksen anksiozno-depresivno-odvisniški položaj, ki jim onemogoča, da bi normalno

315 Kermauner, Vladimir Bartol, str. 441.

316 Šalamun, Govor 2000, str. 4.

317 *Psihoanalitik Matjaž Lunaček*, <http://siol.net/novice/siol/psihoanalitik-matjaz-lunacek-najvecje-zlo-v-nasi-druzbi-sta-nekrivdnost-in-brezsramnost-242309>, str. 2–3.

funkcionirali, in jim znatno zniža kakovost življenja.³¹⁸ In čeprav so v Evropski zvezi in Sloveniji izdelane zakonske podlage za obrambo pred mobingom,³¹⁹ se nanje le redko kdo upa opreti.

Na podoben način je že pred časom razmišljal Niko Grafenauer, ki se mu glede na položaj in brezizhodnost, kot jo zaznava, »slovenski samomor prikazuje le še v eni sami celostni obliki. Za to stanje pa ni več kriv nihče drug od nas, saj smo, kakršni smo – prepirljivci, klikaši, tatovi, ciniki, nastopači itd. – skratka vaška srenja brez vizije in državljanske samoodgovornosti. Ni važno, kaj drugi delajo z nami, je nekoč rekel Dušan Pirjevec, ampak to, kaj sami počnemo s sabo.«³²⁰ Tolažba iz prve (in tudi druge) Jugoslavije očitno ne vzdrži več. Tudi primerjava z drugimi po svetu ne, saj smo zase odgovorni sami. Stopiti je treba pred ogledalo. Pri tem pa Hribarjeva – kot je 18. aprila 1941 napisal v svojem poslovnem pismu – z vesoljno svetovno dinamiko »splinola duša«³²¹ še vedno čaka na Slovence, medtem ko veleposlanik Bojan Grobovšek v *Misterijih*, reviji na robu medicine in drugih znanosti, maja 2014 sporoča, da – in smo spet pri Švici – v svoji knjigi *Zakaj Slovenija ni Švica* zagovarja razpolovitev veljave slovenskega uradnega jezika. Po njegovem »bi bilo za Slovenijo morda zelo dobro, če bi se poleg nacionalnega uradnega jezika slovenščine uvedlo še en uradni jezik, konkretno angleščina.«³²² Slabe tri tedne po petindvajseti obletnici osamosvojitve, 15. julija 2016, pa se je zgodilo naslednje: pri prvem branju predloga Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu je Državni zbor Republike Slovenije na predlog vlade s 46 glasovi za in 15 proti sprejel novelo omenjenega zakona. Po njej je na univerzah v Sloveniji mogoče poučevanje tudi v tujih jezikih, konkretno v angleščini. S tem je vzpostavljena pravna podlaga za zapostavljanje slovenskega jezika v univerzitetnem procesu. Lahko bi prišlo celo do paradoksalnega položaja, ko bi slovenski profesorji na slovenskih univerzah slovenskim študentom predavali v angleškem jeziku. Do tega hlapčevskega jezikovnega samozatikanja zanke okoli vratu ni prišlo zaradi pobud od zunaj, pač pa iz tistih slovenskih univerzitetnih krogov, ki jim slovenščina ni dovolj poslovno uporabna. Upor proti temu ne more biti »čitalniški patos«, kot je v parlamentarni razpravi 15. julija izjavil poslanec Stranke modernega centra Saša Tabaković.³²³ Ob tem naj poudarimo, da bi Slovenci v resnici morali še bolj paziti na slovenščino,

318 Grah, Škodlar in Avguštin Avčín, Na robu obupa, str. 10–11.

319 MOBING, http://www.mobing.si/slo/pravna_ureditev.html.

320 Grafenauer, Smo vaška srenja brez vizije in državljanske odgovornosti, str. 26.

321 Melik, Hribar in njegovi Spomini, str. 654.

322 Grobovšek, Zakaj Slovenija ni Švica, str. 25.

323 21. redna seja DZ RS, 15. 7. 2016.

saj njeno znanje v govoru in pisavi postaja vedno bolj oddaljena dobrina. Da o splošnem razvrednotenju intelektualnega dela raje ne govorimo.

Zgodovinar in politik dr. Dragotin Lončar je v svojem znanem delu *Politično življenje Slovencev* leta 1921 zapisal, da so se Slovenci »po več nego tisoč letih politično otresli tujstva. Sedaj jim je zgodovina odredila nalogo, da pokažejo, ali so zmožni največje človeške umetnosti: *vladati sami sebe*.«³²⁴ Sicer trezni Lončar je tedaj pretiraval, saj je pod uvodom h knjigi zapisal julij 1921, to je mesec, ki je sledil sprejetju centralistične in unitaristične Vidovdanske ustave. Sedem desetletij kasneje je bilo drugače. Tedaj je dejansko nastopil čas »največje človeške umetnosti«. Nekaj o tem, kakšne stvaritve ponuja pri nas, smo omenili. Sicer pa sistemi države delujejo, država deluje v mednarodnem, in v njej pa zadnja leta še pojavljanje meteorskih političnih strank.

V povedanem je mnogo raziskovalnih izzivov. Najbolj jim je nasproti stopila politologija, zgodili pa so se tudi *Pogovori o prihodnosti Slovenije* pri predsedniku republike dr. Janezu Drnovšku v letih 2003–2005 (v letih 2009–2011 so bili še trije pogovori pri predsedniku dr. Danilu Türku)³²⁵ in dejanja kroga *Nove revije (Kdo smo in zakaj imamo državo* (1996), *Ura evropske resnice za Slovenijo* (1997), *Nekaj je treba storiti* (2003)).³²⁶ V proces demokratizacije in osamosvojitve konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja se je kakovostno poglobilo zgodovinopisje. Za kasnejši čas zgodovinarji še ne moremo pokazati veliko, tudi zaradi nedodeljenih gmotnih sredstev za izvedbo nanj osredinjenih raziskovalnih projektov. Vseeno pa se lahko pohvalimo z odličnima monografijama raziskovalcev Inštituta za novejšo zgodovino – dr. Aleksandra Lorenčiča in dr. Jureta Gašpariča o tranziciji slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem v štirinajstletju 1990–2004³²⁷ oziroma slovenskem parlamentarizmu v dvajsetletju 1992–2012.³²⁸ Izven inštituta je pomembno delo opravil profesor Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani dr. Božo Repe. V knjigi o prvem predsedniku Republike Slovenije Milanu Kučanu je z vidika njegove dejavnosti prikazal politični razvoj Republike Slovenije do leta 2002.³²⁹ Pri tem ji še ogenj ne more do živega.³³⁰

324 Lončar, *Politično življenje Slovencev*, str. 129.

325 COBISS / OPAC, <http://www.cobiss.si/scripts/cobiss?ukaz=getid&lani=si>.

326 Bučar et al., *Kdo smo in zakaj imamo državo*. Jančar et al., *Ura evropske resnice*. Brezigar et al., *Nekaj je treba storiti*.

327 Lorenčič, *Prelom s starim in začetek novega*.

328 Gašparič, *Državni zbor 1992–2012*.

329 Repe, *Prvi predsednik*.

330 Mišljen je ponesrečen zažig omenjene knjige 19. 12. 2015 pred domom Milana Kučana v Ljubljani. Zažig je poskusila izvesti manjša skupina rezidentov Republike Slovenije.

Če na kratko povzamemo glavne ugotovitve monografij, na katere smo opozorili, velja najprej poudariti, da gospodarska tranzicija oziroma prehod v odprto socialno-tržno sliko vseeno zasluži pozitivno zgodovinsko oceno – z dodano črno piko, t. i. divjo privatizacijo. Temeljni razlog zanjo je tičal v dejstvu, da je bila privatizacija družbene in državne lastnine že od vsega začetka mogoča brez zadostnih pravnih predpisov. Še več, kljub opozarjanju pristojnih institucij se slovenski parlament (dostikrat politični »petelinjak« – op. J. P.) ni odzval. V obdobju 1990–2004 je prišlo do oškodovanja družbenega premoženja v vrednosti več kot 104 milijarde slovenskih tolarjev. Vsekakor si je majhen del prebivalstva v tem obdobju zelo opomogel. Tedanja vlada je bila skupina amaterjev, ne politika ne stroka pa nista bili kos položaju (enako je bilo v vseh drugih tranzicijskih državah). V mnogih slovenskih podjetjih se je izkazalo, da so bili predvsem nepošteni nameni, okoriščanje in pohlep glavno vodilo menedžerjev. A mnogi, ki se jim zdaj očitajo hude zlorabe, so do premoženja prišli tako rekoč po zakoniti poti, za kar nosita velik del odgovornosti pravni sistem in politika, saj Državni zbor ni sprejel prepotrebnih zakonov. Današnje stanje v družbi in gospodarstvu ni posledica včerajšnjega dne ali zadnjih let, temveč je treba odgovore iskati na začetku naše tranzicijske zgodbe. Ta izhaja iz dejstva, da se Slovenija ni odločila le za tržno gospodarstvo, temveč je prešla tudi v kapitalistični sistem in vse, kar sodi k njemu. Slovenski je še vedno socialno naravnani, kapitalizem po meri človeka, kot smo si ga predstavljali, pa je samo iluzija.³³¹

Razčlenitev tranzicije na političnem področju opozarja predvsem na vprašanje zaupanja, ki ima v političnem emocionalnem jeziku moderne države precej trdno mesto vse od polovice 19. stoletja. »Vse se vrti okrog zaupanja, vse počiva na njem, zaupanje je postalo celo del ustavnega sistema.« Medletne primerjave zaupanja v osrednje slovenske politične institucije pokažejo, da je Državni zbor v vseh letih svojega obstoja vselej na repu, nižje se tradicionalno uvrščajo le še politične stranke. Že »oseba« predsednika vlade je, za razliko od same vlade, uvrščena višje, najvišje pa je vselej »oseba« predsednika republike. To ni nenavadno, saj ljudje niti ne vedo prav dobro, kaj poslanec počne, in si zapomnijo le spodrsrljaje, pomote in afere, ki spremljajo delo parlamenta. Poslanci povrh vsega tudi nimajo svojega sindikata ali zbornice (imajo sicer svoje društvo), ampak se, nasprotno, cehovsko nesolidarno napadajo in obtožujejo kakor v nobenem drugem poklicu. Seveda je vprašanje, kako dolgo in kako daleč lahko zaupanje usiha, če trdimo, da tvori temelj demokracije.³³² K temu je treba dodati, da si je prvi predsednik

331 Lorenčič, *Prelom s starim in začetek novega*, str. 444–446, 448, 451–452.

332 Gašparič, *Državni zbor 1992–2012*, str. 296, 300–301.

republike prizadeval za t. i. tretje nacionalno soglasje (po nacionalnem poenotenju ob plebiscitu za samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo in sprejetju njene ustave), to je dogovor, kaj storiti s seboj in državo po doseženi osamosvojitvi in vstopu v evroatlantske povezave. Soglasja o etičnem temelju slovenske države in smotrih njenega obstoja ni dočakal, zanj pa si je prizadeval tudi po odhodu s predsedniškega položaja.³³³

In kaj reči na koncu? Pred nami je veliko dela – čim dlje bo Slovenija živel, tem več ga bo. Upajmo, da kljub »antropološko-interpretativnim«, raznovrstnim, resničnemu zgodovinskemu tkivu ogibajočim se teoretskim in dostikrat le na literaturi slonečim novim pristopom, tudi s poslušom za narod in njegove težave. Da torej ta želja, kot na primer o svojem razmišljanju o programu liberalne Narodno napredne stranke leta 1906 ni bil prepričan njen vidni predstavnik dr. Karel Triller, ne bi bila »brez posledic«.³³⁴ – Dolžan sem še pojasnilo o svoji polovici življenja: po načelu svobodne izbire sem jo obdržal, kaj je s svojo storil tisti z Vegove, pa ne vem.

Viri in literatura

21. redna seja Državnega zbora Republike Slovenije. *TV Slovenija, III. program*, 15. 7. 2016.

Brezigar, Barbara et al. Nekaj je treba storiti: državljanska pobuda. *Dolenjski list*, 6. 3. 2003, str. 20.

Bucik, Marko. Raj z napako: Slovenija leta 2041: v kakšni državi si želim živeti čez 25 let in kako priti do nje?. *Delo*, 7. 6. 2016, str. 5.

Bučar, France et al. Kdo smo in zakaj imamo državo: pobuda za ponovno presojo slovenskega narodnega položaja. *Nova revija*, 15, 1996, št. 167, priloga *Ampak*.

COBISS / OPAC. Dostopno na: [http://www.cobiss.si/scripts/cobiss?ukaz=getid&lani=si>COBISS/OPAC>COBIB.SI>iskalna zahteva Pogovori pri predsedniku republike, str. 1–3 \(18. 6. 2016\).](http://www.cobiss.si/scripts/cobiss?ukaz=getid&lani=si>COBISS/OPAC>COBIB.SI>iskalna%20zahteva%20Pogovori%20pri%20predsedniku%20republike, str. 1–3 (18. 6. 2016).)

Gašparič, Jure. *Državni zbor 1992–2012: o slovenskem parlamentarizmu*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.

Grafenauer, Niko. Smo vaška srenja brez vizije in državljanske odgovornosti. *Delo: Sobotna priloga*, 29. 11. 2011, str. 24–26.

Grah, Matija, Borut Škodlar in Bojana Avguštin Avčin. Na robu obupa, na robu blaznosti: mobing, psihično nasilje na delovnem mestu. *Delo: Sobotna priloga*, 10. 3. 2012, str. 10–11.

³³³ Repe, *Prvi predsednik*, str. 500, 581.

³³⁴ Triller, *Pred shodom narodnonapredne stranke*, str. 2.

- Grobovšek, Bojan. Zakaj Slovenija ni Švica. *Misteriji*, 21, 2014, št. 250, str. 25–26.
- Grobovšek, Bojan. *Zakaj Slovenija ni Švica*. Tomišelj: Alpemedia, 2014.
- Hribar, Ivan. Uprava Jugoslavije. *Slovenec*, 15. 10. 1918, str. 2.
- Jančar, Drago et al. *Ura evropske resnice za Slovenijo*. Buenos Aires: [Svobodna Slovenija], 1997.
- Kermauner, Taras. Vladimir Bartol – predhodnik današnje slovenske moderne literature. V: Bartol, Vladimir. *Demon in Eros: Al Araf*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974, str. 423–445.
- Lavrič, Jože, Josip Mal in France Stelè (ur.). *Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana: Jubilej, 1939.
- Lončar, Dragotin. *Politično življenje Slovencev: od 4. januarja 1797. do 6. januarja 1919. leta*. Ljubljana: Slovenska matica, 1921.
- Lorenčič, Aleksander. *Prelom s starim in začetek novega: tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004)*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.
- Mal, Josip (ur.). *Slovinci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana: Leonova družba, 1928.
- Melik, Vasilij. Ivan Hribar in njegovi Spomini. V: Hribar, Ivan. *Moji spomini: II del*. Ljubljana: Slovenska matica, 1984, str. 619–661.
- MOBING. Dostopno na: http://www.mobing.si/slo/pravna_ureditev.html (29. 6. 2016).
- Neodvisnost*. Maribor, 1936.
- Perovšek, Jurij. *Liberalizem in vprašanje slovenstva: nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929*. Ljubljana: Modrijan, 1996.
- Psihoanalitik Matjaž Lunaček: Največje zlo v naši družbi sta nekrivdnost in brezsravnost – siol.net*. Dostopno na: <http://siol.net/novice/siol/psihoanalitik-matjaz-lunacek-najvecje-zlo-v-nasi-druzbi-sta-nekrivdnost-in-brezsravnost-242309> (8. 6. 2016).
- Repe, Božo. *Milan Kučan, prvi predsednik*. Ljubljana: Modrijan, 2015.
- Ribičič, Mitja. Patriotizem. *Učiteljski tovariš*, 13. 1. 1927, str. 2.
- Slovenski narod*. Ljubljana, 1918.
- Šalamun, Tomaž. Govor na prireditvi ob slovenskem kulturnem prazniku 2000. V: *Prešernov sklad 2000*. Ljubljana: upravni odbor Prešernovega sklada, 2000, str. 3–5.
- Triller, Karel. Pred shodom narodnonapredne stranke. XIV. *Slovenski narod*, 23. 3. 1906, str. 2.

Imensko kazalo

A

Agić, Željko 125
Ambrožič, Franci 95
Arzenšek, Jože 120
Avanzo, Miha 138, 143
Avguštin Avčin, Bojana 157, 160

B

Bačević, Ljiljana 20, 25
Baker, James 12
Bartol, Vladimir 156, 161
Bebler, Anton 9
Berend, T. Ivan 66, 69, 70
Bergant, Evgen 89
Biezen, Ingrid van 41, 52
Bilandžić, Dušan 140, 143
Blomgren, Magnus 41, 51
Bonet, Eduard 26
Bösch, Frank 31, 33, 36, 125
Brandt, Willy 34

Bratušek, Alenka 48
Brezigar, Barbara 158, 160
Broz Tito, Josip 138
Bucik, Marko 155, 160
Bučar, France 158, 160

C

Cabada, L. Ladislav 44, 51
Cankar, Ivan 150
Cerar, Miro 48, 49
Cerar, Miroslav 89
Coffin, Letty 14, 15
Collins, Sandra 116, 125
Crotty, Daniel 51, 52

Č

Čepič, Zdenko 33, 36, 62, 139, 140, 143
Čokl, Vanessa 69, 70
Čuček, Filip 36

D

Dalton, Russell J. 40, 51
 Daneu, Ivo 89
 Danyel, Jürgen 31, 33, 36, 125
 Debevec, Rajmond 91
 Devon, Elliot 125
 Deželan, Tomaž 42, 52, 150, 152
 Dežman, Jože 112, 114
 Dolinar, France Martin 128, 130, 133, 135
 Doupona, Mojca 95
 Drnovšek, Darinka 67
 Drnovšek, Janez 43, 44, 150, 158
 Durjava, Iztok 112, 114

F

Fink-Hafner, Danica 42, 51
 Fischer, Joschka 36
 Flajšman, Božidar 136
 Flere, Darja 62
 Franc Jožef 148
 Friderik II., pruski kralj 147

G

Gaber, Slavko 92
 Gabrič, Aleš 56, 62
 Gallagher, Michael 40, 51
 Gašparič, Jure 29, 33, 34, 36, 42, 51, 118, 119, 125, 150, 151, 158-160
 Gaulle, Charles de 34
 Gea, boginja zemlje 149
 Gebethner, Stanislaw 25
 Genscher, Hans Dietrich 14
 Gestirn, Ferdo 62
 Giacomelli, Oto 92-94
 Gjuričová, Adéla 28, 36, 37

Godeša, Bojan 62, 131-133, 135
 Golija, Franc 106
 Gorbačov, Mihail 11
 Goropevšek, Branko 141, 143
 Grabowska, Mirosława 25
 Grafenauer, Bogo 62
 Grafenauer, Niko 156, 157, 160
 Grah, Matija 29, 37, 157, 160
 Graham, Shawn 123-125
 Granda, Stane 139, 143
 Grgič, Jožica 131, 135
 Griesser-Pečar, Tamara 131, 133, 135, 136
 Grizold, Anton 73-75, 81
 Grobovšek, Bojan 157, 161
 Gros, Vitomir 106
 Grošelj, Klemen 77, 81
 Grzelak, Paweł 25
 Guštin, Damijan 36, 80, 82

H

Haber, Peter 116, 125
 Hadalin, Jurij 62
 Hafner - Fink, Mitja 24, 25
 Harrower, Natalie 125
 Haug, Dag Trygve Truslew 125
 Havel, Václav 28, 29, 36
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 146, 151
 Henjak, Andrija 41, 51
 Höslér, Joachim 134, 135
 Hribar, Ivan 149-152, 155, 161
 Hribar, Spomenka 134, 135, 157
 Hurd, Douglas 13
 Hvalica, Ivo 32, 37

I

Immenhauser, Beat 125

J

Jakič, Roman 120

Jakovljevič, Miroljub 95

Jamnik, Anton 130, 136

Jančar, Drago 112, 158, 161

Jančič, Peter 81

Janša, Janez 45, 47, 76, 81, 93, 112, 131, 135

Japelj, Jurij 147

Jarc, Domen 94

Jasiewicz, Krzysztof 25

Jeglič, Anton Bonaventura 148-150, 152

Jelušič, Ljubica 73, 81, 82

Jerman, Milan 89

Jović, Dejan 31, 37, 62

Jurić, Tereza 125

Juvan, Jelena 77, 81

K

Kamusella, Tomasz 138, 143

Kardelj, Edvard 56

Katz, Richard S. 40, 51, 52

Kennan, George 30

Kermauner, Taras 156, 161

Kladnik, Tomaž 72, 74, 81

Kocbek, Edvard 135

Kocijančič, Janez 86, 91, 93, 94

Kohl, Helmut 14

Kolarska-Bobinska, Lena 25

Kolednik, Aleksander 131, 136

Kopeček, Michal 37

Kopitar, Jernej 147

Korošec, Anton 81, 151

Korzeniowski, Krzysztof 25

Košak, Jože 120

Kozirev, Andrej 12

Kračun, Davorin 69, 70

Kramer, Albert 154

Kranjc, Marijan 75, 81

Kranjc, Špela 72, 77

Krašovec, Alenka 44, 51

Krek, Janez Evangelist 150

Kropivnik, Samo 52

Krouwel, Andre 41, 50, 51

Kučan, Milan 29, 63, 76, 83, 112, 130, 158, 161

Kumper, Hiram 126

Kurdija, Slavko 25

Kustec Lipicer, Simona 41, 46, 51, 52

L

Lajh, Damjan 46, 51

Lauer, Gerhard 125

Laver, Michael 51

Lavrič, Jože 161

Lazarevič, Žarko 66, 70

Levovnik, Tomislav (Tomo) 88-91, 95

Lindenberger, Thomas 30, 37

Linhart, Anton Tomaž 147

Lipset, Seymour Martin 18, 25

Ljubešič, Nikola 124, 125

Lončar, Dragotin 158, 161

Lorenčič, Aleksander 42, 44, 52, 66, 70, 158, 159

Loveless, Matthew 20, 26

Lunaček, Matjaž 156, 161

M

MacDougall, Robert 125
 Mahnič, Anton 148
 Mair, Peter 41, 50-52
 Majar, Matija Ziljski 151
 Mal, Josip 161
 Malešič, Marjan 73, 83
 Malnar, Brina 25
 Marija Terezija 147
 Markeš, Janez 146, 152
 Marković, Ante 12
 Markowski, Radoslaw 20, 25
 Marx, Karl 146
 McCallum, Andrew Kachites 123, 125
 Mekina, Borut 82
 Melik, Vasilij 157, 161
 Metzler, Gabriele 32, 37
 Mihelič, Darja 70
 Milligan, Ian 125
 Misztal, Barbara A. 110, 111, 114
 Mitterrand, François 13-15
 Mlinar, Zdravko 20, 25
 Morgenthau, Hans J. 13, 15
 Mravlja, Mija 70
 Munoz, Jordi 23, 26

N

Nanni, Federico 117, 124, 126
 Nared, Andrej 70
 Nečak, Dušan 142, 143
 Noč, Boštjan 46, 52
 Novačić, Dejan 138, 139, 143, 144

O

Orlandi, Tito 125
 Otrin, Blaž 150, 152

P

Pavček, Tone 151
 Pavlin, Tomaž 88, 94, 95
 Pečauer, Marko 43, 52
 Pedersen, Mogens 41, 52
 Perovšek, Jurij 63, 149, 150, 152, 154, 161
 Pesek, Rosvita 118, 126
 Petak, Zdravko 46, 51
 Petranović, Branko 63, 140, 143
 Petrič, Ernest 10, 15
 Petrovič, Krešimir 94, 95
 Pirjevec, Dušan 157
 Pirjevec, Jože 76, 82, 141, 143
 Pišek, Mojca 112-114
 Pleterski, Janko 62, 63, 140, 142-144
 Ploj Ratajc, Sonja 69, 70
 Podbregar, Iztok 81, 82
 Podpečnik, Jože 95
 Ponzetto, Simone Paolo 126
 Pörš, Simona 95
 Potrč, Miran 32, 37
 Pozejdon, bog morja 149
 Prebilič, Vladimir 73, 80, 82
 Prévélakis, Georges 14, 15
 Prinčič, Jože 66, 140, 144
 Prunk, Janko 42, 52, 146, 150, 152
 Pullmann, Michal 34, 37

R

Ramet, Sabrina 14, 15, 63
 Rauscher, Joseph Othmar von 147, 148
 Rebula, Alojz 148
 Repe, Božo 29, 36, 63, 72, 76, 82, 83, 128, 132, 136, 140, 142, 144, 158, 160, 161
 Repnik, Tomaž 75, 83
 Repolusk, Peter 19, 26
 Režek, Mateja 63, 140, 144
 Ribičič, Ciril 32, 37
 Ribičič, Mitja 155, 161
 Ritter, Gerhard A. 35, 37
 Rödder, Andreas 29-31, 37
 Rode, Franc 147, 148, 152
 Rogina, Bogo 120
 Romary, Laurent 125
 Rop, Tone 44
 Rosenzweig, Roy 116, 126
 Rozenberg, Oliver 41, 51
 Rožman, Gregorij 131, 133, 135, 136
 Rupel, Dimitrij 10, 15, 135

S

Samaranch, J.(uan) A.(ntoin) 89, 91
 Sila, Boris 95
 Simpson, Kathryn 20, 26
 Skinner, Quentin 31
 Slabe, Janja 130, 136
 Slomšek, Anton Martin 147, 148
 Spiro, Lisa 118, 126
 Stelè, France 161
 Sterle, Janez 89
 Stopar, Andrej 12, 15
 Strel, Janko 92

Stres, Anton 129, 136

Stupar, Marija 125

Suk, Jiří 28, 37

Svete, Uroš 36, 82

Szczerbiak, Aleks 18, 26

Š

Šalamun, Tomaž 155, 156, 161

Šifrer, Andrej 138, 144

Škerl, Uroš 113, 114

Škodlar, Borut 157, 160

Šövegeš, Gordana 67

Štebe, Janez 19, 20, 25, 26

Štefan Lotarinški 147

Šteiner, Alojz 72-78, 80, 83

Šter, Andrej 120

Šugman, Rajko 88-90, 92, 93, 95

Šurc, Matej 74, 83

Šuštar, Alojzij 128, 130, 136

T

Tabaković, Saša 157

Taggart, Paul 18, 26

Thatcher, Margaret 13

Torcal, Mariano 26

Toš, Niko 28, 37, 42, 46, 51, 52

Triller, Karel 160, 161

Türk, Danilo 158

Turkel, William J. 125

U

Ugrešić, Dubravka 139, 144

Uhan, Samo 25

Umek, Andrej 13

V

Vest, Aleks L. 95
 Vidmajer, Saša 69, 70
 Vilfan Sergij 62
 Vodnik, Valentin 147
 Vodopivec, Peter 64, 141
 Vodušek Starič, Jera 64, 140, 144
 Vrtovec, Jernej 130, 136

W

Wackermann, Gabriel 14, 15
 Wandl-Vogt, Eveline 125
 Ware, Alan 40, 52
 Wasilewski, Jacek 25
 Weber, Max 148, 152
 Weingart, Scott 125
 Wesolowski, Włodzimierz 25
 Wilson, Thomas Woodrow 57

Wirsching, Andreas 31, 34, 37
 Wnuk-Lipinski, Edmund 25

Z

Zajc, Drago 42, 52, 81
 Zdovc, Jure 91
 Zečević, Momčilo 63, 140, 143
 Zgaga, Blaž 74, 83
 Zimmermann, Warren 13, 15
 Zois, Žiga 145, 147
 Zupančič, Jože 120
 Zupančič, Rok 9, 13, 15

Ž

Žajdela, Ivo 112-114
 Žerdin, Ali H. 44, 52
 Žunec, Ozren 76, 83

O AVTORJIH

Zdenko ČEPIČ je znanstveni svetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino. Njegovo raziskovalno področje je politična zgodovina Slovenije in Jugoslavije v 20. stoletju, s posebnim poudarkom na drugi svetovni vojni in na obdobju po njej, zlasti vprašanje države (državnosti) pa tudi zgodovina gospodarske politike tega obdobja. Je avtor, soavtor in urednik številnih del o tej problematiki, med zadnjimi je knjiga *Slovenija v Jugoslaviji* (Ljubljana, 2015).

Jure GAŠPARIČ je višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za novejšo zgodovino, kjer se raziskovalno osredotoča na slovensko in jugoslovansko politično zgodovino ter na zgodovino srednjeevropskega prostora v 19., 20. in 21. stoletju. Posebej se posveča zgodovini parlamentarizma, med drugim je član vodstva mednarodne mreže *European Information and Research Network on Parliamentary History*. O zgodovini po letu 1991 je poleg ostalih del objavil knjigo *Državni zbor Republike Slovenije 1992–2012. O slovenskem parlamentarizmu* (2012).

Bojan GODEŠA se na Inštitutu za novejšo zgodovino od leta 1987 usmerja predvsem na problematiko druge svetovne vojne. O tej temi je objavil več knjig, nazadnje *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije* (2011). Bil je eden od avtorjev in urednikov monografije *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (2005) in član slovensko-avstrijske ter slovensko-hrvaške zgodovinske komisije.

Vesna GOTOVINA je vodja Sektorja za varstvo arhivskega gradiva uprave po letu 1945 v Arhivu Republike Slovenije. Ukvarja se z vrednotenjem dokumentarnega gradiva in določanjem arhivskega gradiva najvišjih državnih organov. Sodelovala je pri prevzemih arhivskega gradiva Predsedstva SRS, Skupščine SRS in predhodnikov današnjih ministrstev in drugih organov. Je avtorica in soavtorica več člankov in razstav, med drugim: *Plebiscit za samostojno in neodvisno Slovenijo*, *Milijon 289 tisoč 369 ZA samostojno Slovenijo*.

Damijan GUŠTIN je vojaški zgodovinar, direktor Inštituta za novejšo zgodovino. Proučuje zgodovino vojaških formacij na Slovenskem v 20. stoletju in represivne sisteme v času druge svetovne vojne. Od leta 2000 je visokošolski učitelj na Katedri za obramboslovje na Fakulteti za družbene vede. Je avtor več člankov, poglavij in knjig o vojaški problematiki v 20. stoletju.

Jurij HADALIN je znanstveni sodelavec Inštituta za novejšo zgodovino. Težišče njegovih raziskav predstavljata zunanje- in notranjepolitični okvir druge jugoslovanske države, občasno pa zaide tudi izven teh okvirov. Leta 2011 je izdal monografijo *Boj za Albanijo: Propad jugoslovanske širitve na Balkan*. Ob klasičnih zgodovinske raziskavah je že dlje časa vpet v polje digitalne humanistike, je eden od koordinatorjev spletnega portala Zgodovina Slovenije – Sistory in nacionalni koordinator v evropski infrastrukturi za digitalno humanistiko DARIAH.

Simona KUSTEC LIPICER je doktorica politologije, izredna profesorica na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani ter raziskovalka na Centru za politološke raziskave Inštituta za družbene vede v isti instituciji. V parlamentarnem mandatu 2014– je bila izvoljena za poslanko Državnega zbora Republike Slovenije.

Aleksander LORENČIČ je bil do konca leta 2015 kot znanstveni sodelavec zaposlen na Inštitutu za novejšo zgodovino, kjer je sodobna gospodarska zgodovina predstavljala težišče njegovega raziskovalnega dela. Maja leta 2012 je izšla njegova znanstvena monografija z naslovom *Prelom s starim in začetek novega: tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004)*. Trenutno je direktor Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož.

Janez MARKEŠ, doktor znanosti s področja religiologije, je avtor knjige *Točka nacionalnega nesporazuma*, v kateri raziskuje politično-filozofsko zasnovo kulturno-duhovnega problema Slovencev skozi zgodovino in razvoj državnosti. Je komentator pri nacionalni časopisni hiši Delo, kjer spremlja družbeno, kulturno in politično dogajanje. V njegovih raziskavah ga posebej zanimajo temeljni vzgibi človeka in družbe, ki so v zgodovini pripeljali in vedno znova pripeljejo do družbenih stanj, za katera se zdi, da se vseskozi ponavljajo.

Andrej PANČUR, znanstveni sodelavec na Inštitutu za novejšo zgodovino, se raziskovalno ukvarja s proučevanjem gospodarske in socialne zgodovine 19. in 20. stoletja (*V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*, 2003) in zgodovine Judov (*Judovska skupnost v Sloveniji na predvečer holokavsta*, 2011). Od leta 2012 je član infrastrukturnega programa Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovinopisja, zadolžen za tehnološki razvoj in za zbirke raziskovalnih podatkov.

Tomaž PAVLIN je docent na Fakulteti za šport (Zgodovina športa). Raziskovalno se ukvarja z novejšo zgodovino telesne kulture oziroma športa, pomemben del raziskovanj je posvetil razvoju in delovanju sokolske telovadne organizacije na Slovenskem in v Jugoslaviji, del pa olimpijstvu in v sklopu tega pregledno tudi antičnim olimpijskim tekmovanjem. Prav tako je sodeloval pri nastajanju Muzeja športa, v najnovejšem času pa tudi pri njegovem vodenju.

Jurij PEROVŠEK je znanstveni svetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, kjer preučuje slovensko politično zgodovino od oblikovanja modernih političnih strank konec 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne na Slovenskem leta 1941. Je avtor številnih razprav in šestih znanstvenih monografij (med njimi »*V zaželjeni deželi*«: *slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941*, 2009). Od leta 1999 na inštitutu vodi raziskovalni program o slovenski idejni, politični in kulturni zgodovini od druge polovice 19. stoletja dalje. Leta 2000 je prejel Zoisovo priznanje za pomembne znanstvene dosežke na področju zgodovinopisja, leta 2014 pa nagrado Klio za najboljšo monografijo.

Kaja ŠIROK je direktorica Muzeja novejšje zgodovine Slovenije. Ukvarja se s spominskimi študijami in vizualnimi prezentacijami preteklosti. V člankih obravnava odnos do meje in spomenikov v 20. stoletju, odnos do spornih in oporekanih krajev spomina ter vlogo muzejev v razumevanju družbe. Leta 2013 je izšla njena knjiga *Kalejdoskop goriške preteklosti. Zgodbe o spominu in pozabi*.

Mojca ŠORN, znanstvena sodelavka na Inštitutu za novejšjo zgodovino, se raziskovalno ukvarja predvsem s proučevanjem socialne zgodovine med svetovnima vojnama in med drugo svetovno vojno (*Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno, 2007*). Od leta 2009 je vodja infrastrukturnega programa Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovinopisja in urednica spletnega portala Zgodovina Slovenije – SIstory.

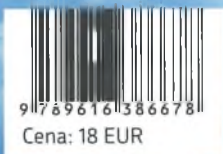
Janez ŠTEBE je predstojnik Arhiva družboslovnih podatkov, UL. Na FDV izvaja predmet Informacijski viri in sekundarni podatki in na univerzitetnem študiju statistike UL predmet Informacijski viri. Aktivno sodeluje v mednarodni organizaciji povezovanja družboslovne raziskovalne infrastrukture CESSDA. V zadnjem času se je posvečal analizam mednarodnih primerjalnih raziskav in njihovi uporabi pri problemih odnosa do ustanov, razumevanju demokracije ipd.

Janez ŠUMRADA, zgodovinar in diplomat, je veleposlanik na Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije in nacionalni koordinator za zadeve OECD. Med diplomatsko kariero je bil večkrat vodja sektorja in generalni direktor v slovenskem MZZ ter veleposlanik RS v Franciji in Monaku ter stalni predstavnik RS pri UNESCO. Kot zgodovinar se raziskovalno posveča predvsem starejšim obdobjem, v prvi vrsti začetkom slovenskega narodnega gibanja (konec 18. in začetek 19. stoletja) ter Ilirskim provincam. Je avtor številnih razprav, monografij in izdaj virov.

25 LET SAMOSTOJNOSTI
REPUBLIKA SLOVENIJA

Inštitut za novejšo zgodovino

ČETRT STOLETJA REPUBLIKE SLOVENIJE
– izzivi, dileme, pričakovanja